

NÁRODOPISNÝ
VĚSTNÍK
ČESKOSLOVENSKÝ

N Á R O D O P I S N Ý V Ě S T N Í K
Č E S K O S L O V E N S K Ý

(Bulletin d'ethnographie tchécoslovaque)

V (47)

Vydává

Národopisná společnost československá při ČSAV

Praha 1988

Hlavní redaktor: Antonín Robek

Redakční rada : Bohuslav Beneš
Stanislav Brouček
Václav Hrníčko
Helena Johnová
Lubomír Procházka
Jan Souček
Josef Vařeka
Vlastimil Vondruška

Obálka : J. Kleckar

Adresa redakce : Počátecká 2, 140 00 Praha 4

Pátý ročník obnoveného Národopisného věstníku československého věnujeme prvnímu bloku referátů přednesených na konferenci NSČ pod názvem Známé a neznámé osobnosti české etnografie a folkloristiky, která se konala při valném shromáždění NSČ dne 17. listopadu 1987 v Rakovníku. Druhou část konference zabývající se vývojem a formováním národopisu ve vědní disciplínu budeme publikovat v ročníku 1989.

Redakce

R E F E R Á T Y

A. Robek, ÚEP ČSAV Praha

K otázkám dějin národopisného vlastivědného výzkumu

Jednou z významných složek etnografického studia je studium dějin vlastního oboru, tedy dějin etnografie a folkloristiky. Ostatně obor, který nemá své dějiny, ztrácí postupně nejen svou orientaci, zahraniční styky a ohlas, ale stává se samozřejmě spíše oborem, který se zmitá od úkolu k úkolu, snaží se více méně o nezávazné filosofování anebo obecné teoretizování, aniž v praxi uspěje. Neboť nejen v zaměření, v cíli práce, v předmětu si obor dlouho vypracovává své postupy, svou metodologii, ale rovněž i metodiky. Zkrátka, tradice oboru, osobitý pohled, předmět studia a metody výzkumu a sběru materiálu vznikají dlouhodobě, a proměňují se postupně, a to uvnitř tradice. Je tedy studium dějin oboru vážným vědeckým úkolem, který hlubinným způsobem analyzuje vznik oboru, jeho adaptace na soudobé společenské a politické proudy, jeho schopnost vytypovat oblasti, kde výrazně může napomoci praxi, ale i schopnost oboru reagovat na změny (a někdy i velmi podstatné) v objektu studia.

Z dějin etnografie a folkloristiky máme sice syntetické práce, ale i ty je třeba doplňovat, a to někdy velmi podstatně, a z pohledů dnešního rozvoje vědy i inovovat a novelizovat. Jedním z úkolů současné vědy, a tady nemůžeme vyloučit ani etnografii a folkloristiku, je studium vzniku a rozvoje historického vědomí širokých lidových vrstev. A to je samozřejmě úkol dvojaký. Především nás zajímá skutečné objektivní historické vědomí širokých vrstev lidu v různých dobách, jeho vznik a proměny, ale zajímá nás i skutečnost, čím se toto historické vědomí formuje, čím se obohacuje, zákonitost jeho vnitřního dialektického vývoje, tedy autonomnost, ale i vliv např. intelligence, sdělovacích prostředků na toto vědomí.

Na jedné straně tedy zkoumáme např. problémy lidu a jeho lidové kultury doby národního obrození, vlastní lidové zdroje tohoto

národního obrození, podíl vlastních historických zkušeností lidového kolektivu, tedy i vlastní emancipace, ale čím dále např. do 19. století, musíme studovat stále se zvětšující vliv školy, církve, knih, novin, společenských organizací a posléze i politických stran. Zde hrají významnou roli příslušníci inteligence. Mezi společenské ovlivňovatele, napájající se ze zdroje lidu, patří vlastivědní pracovníci různých druhů, kteří od místních topografií (nejednou zpracovaných nižším katolickým klerem, i panskými úředníky) přecházejí k místní mikrohistorii a postupně pak k etnografii lidu, jeho folklorní tvorbě a pak prostřednictvím tisku (knižního), novin, časopisů, ovlivňují a někdy i modifikují a inovují substrát lidového historického vědomí. Proto jsme se již před časem rozhodli věnovat soustavnější pozornost krajinským vlastivědným, etnografickým a folkloristickým badatelům. Není to ostatně poprvé. Již před léty jsme organizovali konferenci v Poděbradech, která byla vyvrcholením první fáze našich výzkumů i naší spolupráce s krajinskými badateli, pracovníky muzeí, archívů, galerií, soustředěním na významné osobnosti krajinského národopisného hnutí (máme na mysli takové postavy jako byl např. klatovský Hostaš, poděbradský Jenne, Hellich, Paroubek, Hajný, slánský Velc či Maysl, plzeňský Lábek a Lábková, chodský Baar, Jindřich, rakovnický Soukup, mělnický Böhm, mladoboleslavský J. E. Konopas, pražský Štěpánek Kopanský, hlinecký K. Adámek i K. V. Adámek a mnoho a mnoho dalších). Na filozofické fakultě KU v Praze vznikla i řada diplomních prací, které podrobně popsaly národopisnou práci v okresech Slaný, Domažlice, Nové Strašecí, Kladno, Jičín, Jaroměř, Pardubice, Náchod a mnoha dalších. Započali jsme i s podrobnou bibliografickou prací, tak vznikla např. Trkovské bibliografie národopisných prací středočeského kraje od roku 1918. Postupně vznikají i další specializované bibliografie, jako bibliografie etnografie dělnictva, bibliografie středočeského lidového stavitelství, ale i jednotlivých muzeí a jejich dějin sbírek, postupně vznikají i práce o jednotlivých časopisech, a to jak vlastivědných, tak i politických, majících své vlastivědné rubriky, nannoze velmi důležité, ale prakticky takřka neznámé (jako např. mladočeské časopisy tzv. středočeského kantonu, agrární časopisy vznikající od přelomu sto-

letí), ale i národopisné rubriky centrálních listů bývalých politických stran (například i dělnické sociálně demokratické strany, zde je žeň vskutku velmi bohatá a zajímavá), dále například národopisných rubrik agrárních časopisů, vedle Venkova i krajinských, ve kterých je uloženo velké množství materiálu, ale i původních studií předních českých etnografů a folkloristů. Tak v řadě časopisů publikoval významné národopisné statě např. V. Tille, J. Polívka, L. Niederle a mnoho dalších.

Vznikají monografie nejen jednotlivých časopisů, ale i jednotlivých osobností důležitých pro studium české etnografie, osobností takřka neznámých, jako například monografie o Krapkovi-Náchodském, který vedle etnografie dělnictva materiálově postihuje např. Valašsko, práce J. Pecky-Strahovského, který postihuje velmi důkladně etnografii pražského dělnictva, ale i práce např. katolických představitelů, jako Kosmáka, J. Š. Baara (zejména jeho etnografická studie v krajo­vém časopise Třebízský), Beneše Třebízského (jeho etnografika jsou neobyčejně zajímavá), práce Karla Procházký (rovněž v časopise Třebízský) ad. Tyto práce se významnou měrou dotýkají velmi závažných otázek sociální kultury, kultury materiální i duchovní, etnografie dělnictva, problematiky vystěhovalectví apod.; tedy otázek, kterým se v minulosti v etnografii nevěnovala čelná pozornost, ale které jsou aktuální zejména v posledních 40 letech.

Již na konferenci v Poděbradech vznikl návrh, o kterém jsme několikrát pojednali na vědecké radě, aby se organizoval tým na slovník národopisných vlastivědných pracovníků Čech, který by byl zajisté velmi potřebný. K tomu je ovšem zapotřebí vskutku širokého aktivu spolupracovníků, etnografů, pracujících v muzeích, v galeriích, v archívech, aby slovník podal nejen základní údaje, ale také i informace o archivních, doposud nepublikovaných materiálech apod.

Z výše uvedeného vyplývá, že nezačínáme od počátku, ale že mnohé je již v úkolu poznat vlastivědnou etnografickou činnost uděláno. Ostatně v mnohém nám např. napomůže bibliografie Českého lidu (doc. Kunze), kde je sneseno již značné množství základních údajů o vlastivědných pracovnících, včetně fotografií osobností.

Samozřejmě, že takovýto soupis a postupné zpracovávání dějin národopisného vlastivědného snažení by byl velevýznamný i pro současnou etnografickou vědeckou práci, a nesporně by rozšířil pramennou základnu české etnografie i folkloristiky. Při této příležitosti přichází na pořad dne i plán na edici materiálů Národopisné výstavy Československé, kterýžto materiál je značně roztráštěn po různých archívech a jeho vyhledávání je velmi obtížné, zejména co se týče materiálu místních, městských a okresních výstavek před Národopisnou výstavou.

A nyní k vlastní problematice národopisné vlastivědné činnosti. Vlastivědná národopisná činnost vznikala vlastně (pomíne-li poněkud jiný charakter činnosti lidových kronikářů) v součinnosti s působením centrálních topografů. Existovaly sice již topografické práce, zejména panských úředníků, zejména v době kolem vytváření katastrů, kde vznikala snaha kvůli zdanění vytvořit i základ poznání stupně rozvoje zemědělství, stupně používané zemědělské techniky, ale tyto snahy se rozvinuly až po organizování sběrů pro Sommerovu topografii. Rovněž samozřejmě k rozvoji poloúřední vlastivědné práce daly podnět josefinské úřady, které daly pokyn ke vzniku pamětních knih farních i šlechtických dominií, které nesporně daly podnět k řadě vlastivědných prací, historického, přírodovědného charakteru. Na základě těchto prací vznikala řada popisů panství, při nichž nechyběla ani historická vlastivěda a topografie, a někdy zde byl i nepřilíš podrobný a vyjasněný popis života lidu. K rozvoji tohoto vlastivědného poznání přispěly nesporně pak snahy v první polovině 19. století vytvořit systém medicínských statistických topografií, z nichž některé tištěné jsou vskutku velmi významným pramenem etnografického poznání. V etnografii zatím, až na výjimky, například práce F. Rosenblüha, nebyly příliš využity. Významným počinem byla pak Eichlerova sbírka, kde v dotaznících na panské úředníky byla značná pozornost věnována i způsobu života vesnice, a to nejen její materiální stránce, ale i otázkám po národních osobitostech, kroji apod. Podobně tomu bylo i v materiálu Sommerovy topografie, v duplikátu stabilního katastru, v tzv. kolovratské sbírce a v dalších. Zde již při této sběrné činnosti pracovala řada místních pracovníků v rámci vlastně řízené vlastivědy. Vůbec je ostatně velmi zajímavé a v etno-

grafii i v historii vlastně nezobecněné, že v národním obrození hráli značnou roli i panští úředníci, z nichž mnozí právě svou činností se věnovali vlastivědě. Slánský Miltner, otec Svatopluka Čecha, úřednictvo např. hraběte Villaniho a mnoho dalších v této souvislosti sehráli významnou roli. Nepochybně takovýchto osobností bylo daleko více a měla by jim být dána jistá pozornost.

Četný materiál vlastivědného charakteru začaly publikovat i centrální české časopisy národního obrození, z nichž některé i velmi cenné materiály podnes unikly pozornosti etnografie i folkloristiky, i když většina z nich byla bibliografiemi v Českém Lidu (Zíbrtově) podchycena. Objevovaly se zde materiály nejen z obecné etnografie, například materiály z autentického pobytu na Sibiři M. Kotlera, ale zejména slovanské a posléze i z etnografie české a slovenské (jsou to například materiály o osobitostech Hanáků, Podlužáků, ale i Chodů, jihočechů apod.). Tento zájem se začal skutečně prohlubovat a stimulovat sběratelskou činností např. F. L. Čelakovského, K. J. Erbena, Václava Krolmuse, Petery Rohoznického a dalších, neboť ta vyburcovala řadu sběratelů v terénu, tedy na vesnici i ve městě k další sběratelské činnosti. Mezi těmi, kteří pokračovali ve své sběratelské činnosti a posléze i sami začali publikovat, patří např. Štěpánek Kopanský, J. E. Konopas, zvolněvský Kunert, velice zajímavá postava Matese Minideho z Poděbrad a mnoho a mnoho dalších.

Značnou pozornost, a to zejména v padesátých a šedesátých letech minulého století, věnovala rozvoji vlastivědné činnosti sdružení zemědělských společností, které vznikaly vlastně po celých Čechách. Na zasedání těchto společností se objevovaly nejenom otázky boje proti přežitkům starých forem zemědělského hospodaření (např. proti trojpolnímu systému), ale i otázky sociální kultury, například vztah sedláka k čeledi, k podruhům, otázky vesnické žebroty, zvykových práv chudiny, jako např. kláskování, paběrování, láskování apod. Není divu, že z tohoto kvasu, který byl podpořen Kodymovými a později i Šimáčkovými hospodářskými novinami, se rozvinulo nejen dopisovatelské hnutí, ale přímo i vlastivědné hnutí rolníků. Kromě výše uvedených listů, výtvořily těchto vesnických osobností a jejich materiál publikovaly čím dále tím více i časopisy beletristické, jako Lumír, Květy, České květy, Světozor,

Zlatá Praha ad.

Mezi představitele tohoto vlastivědného hnutí můžeme počítat např. mladoboleslavského J. E. Konopase, beřovického kováře Valeriána Pejšu, konapninského J. S. Štěpánka-Kopanského a mnoho a mnoho dalších, kteří publikovali nejen v centrálních časopisech a kalendářích, ale od šedesátých let i v krajanském tisku.

V souvislosti se snahou zapojit do veřejného života širší vrstvy české společnosti a zejména vesnicí, vlastivědná práce začala zdůrazňovat právě studium vesnice, její historie a postupně i jejího národopisu.

Tak např. jako jeden z prvních s výzvou ke sběru národopisného materiálu vystoupil na počátku šedesátých let J. E. Konopas, který napsal ve svém článku "Zachovejme národu co jest národního, mimo jiné toto: Nyní je doba dlouhých večerů a spolu zimních prací jako předení, draní, šití aj. Byly by to práce omrzelé, kdyby se k nim nepřipojovala příjemná jakási zábava. Obyčejně takové zábavy v hospodářských rodinách bývají: zpěv písní národních i jiná vypravování pohádek, ukládání hádanek, někdy i hraní rozličných nevinných her. Mezi tím povídá se o některé národní slavnosti neb obyčejí, přičemž je slyšeti mnohou pověru, mnoho přísloví, pořekadlo. Ono jisté jest to lepší než překlepávání a pomlouvání sousedstva. Někde čtou se i knihy. Na takové večerní zábavy upozorňují vás hospodářové, jenž perem vládnouti umíte, dovedouce všelicos popsati, jakožto z Hospodářských novin pozorovati jest. Teď v zimě máte ke čtení a psaní více času nežli v létě. Hospodářské noviny jsou brzo přečteny a zbývá pak ještě času ke čtení hospodářských i jiných kněh a k psaní též. Mnohý by rád něco do Hospodářských novin napsal, ale neví co, o čem by psátí mohl, toho už tam něco jest a nových zkušeností se nedostává. Tuž upozorňuji Vás na výše dotčené večery, poskytující vám dosti látky pro sbírky národní. Takové věci jsou pilně hledány a sbírány od lidumilů by žádný zdařilý plod ducha národního nezahynul, ale aby se zachovalo, což národního jest. Leč sběratelům takovým nelze všude proniknouti, však Vy, jenž každého večera cos takového slyšíte, učinili byste veliký vděk jim i celému národu, kdybyste co takto přeslechnete všelikých písní, pověstí, pohádek, her, obyčejů, pověr přísloví a pořekadel napsali, zvláště tako-

vých, kteréž ještě tištěny nejsou, a dle příležitosti oněm sběratelům odevzdali neb zaslali. Oni jsouce již znalí toho, opravili by, co by bylo chybného neb nedostatečného a opravené by pak uveřejnili".

Sám Konopas zaslal, jak je vidno z jeho archívu i vzpomínek či deníku, velké množství písní K. J. Erbenovi, který je použil, značné množství materiálu V. Krolmusovi, který je ve svém díle i publikoval, ale i materiály k doplnění Jungmannovy bibliografie (do ČČM), ale i do sbírky J. V. Houšky (tištěny rovněž v ČČM), samostatně pak psal do Boleslavanu četné etnografické články, do kalendářů, ale i do centrálních časopisů. Podobně psal např. i J. Kunert Krolmusovi, učitel Lehečka z jižních Čech, Štěpánek Kopanský, Valerián Pejša, M. Minide a mnoho dalších sběratelů, z nichž některé známe (byť jen částečně) a někteří jsou pro nás dodnes prakticky neznámí (např. Paroubek ze Sadeké ad.).

V druhé polovině 19. století, do Národopisné výstavy, tedy existují tyto modely vlastivědné etnografické práce: a) model topografie, který doveden do konce je i modelem pro monografie vesnice, jednotlivých usedlostí a jejich majitelů, až do monografií jednotlivých statků, b) model sbírání lidového podání podle modelu tehdejších etnografických tématických prací. Tedy práce jako sběry lidových písní, pověr, pověstí, říkadel, historie selského poddanství apod., c) model fejetonů, causeristického vyprávění, povídek, beletristického čtení, obsahujícího velké množství etnografických údajů, převyprávění (a někdy i romantisované) lidového podání, pohádek, pověstí, historických vyprávění apod. Materiál obsažený v tomto modelu je velmi cenný, ale prakticky doposud nevyužitý (viz např. práce V. Pittnerové, Stránecké, ale i Konopasovy, Pejšovy ad.).

S rozvojem krajského tisku, lokálních politicko-hospodářských zájmů jednotlivých krajů, se zvětšuje i objem národopisné vlastivědy. Ta pak pracuje v těsné součinnosti s jednotlivými proudy politického hnutí. Ubývá vlastivědných pracovníků z lidových vrstev a přibývá práce kvalifikovaných příslušníků inteligence, učitelů, lékařů, středoškolských učitelů, drobné kněžské inteligence. Vznikají četné muzejní spolky, četné vlastivědné

rubriky v denících i krajských týdenících. Šíře zájmu je skutečně velká a dotýká se takřka všeho, co tehdejší společnost motivovalo. Široce byla komentována a historicky zkoumána např. sociální stránka života vesnice, otázky vesnické chudiny, alkoholismu, otázky např. cikánského etnika, vztahy k jiným etnikům, objevovaly se zprávy z ciziny i cestovatelské zápisky z ciziny, slovenské i neslovenské. Objevily se i další formy tiskového šíření, jako muzejní časopisy, muzejní sborníky, časopisy či výroční zprávy gymnázií a jiných škol, které obsahovaly nejednou i odborné vědecké studie učitelů z různých oblastí znalostí.

Samozřejmě, že vlastivědná práce, jak jsme naznačili, souvisela velmi s rozvojem politických hnutí. Jinak se totiž rozvíjela např. v katolických časopisech (zde byla obzvláště velmi bohatá), jinak ve staročeských či mladočeských časopisech. Zejména v mladočeských novinách a publikacích se objevily významné popudy ke studiu národopisu, a to zejména ve studiu vesnice, a to jak k historii (např. selských povstání, k robotě, k významným hnutím venkova), tak i k etnografii (zejména v oblasti studia starého způsobu života vesnice, a to jak v oblasti kultury, tak i v oblasti studia obyčejů rodinných, společenských) apod. Významná byla i činnost svobodomyšlných ateistických časopisů, jako např. časopis Svoboda (redaktor Barák) ad. Zajímavé jsou např. studie otiskované v mladočeských časopisech, studie K. Adámka, E. Špindlera, K. V. Adámka ad. Objevují se četné historické a etnografické zprávy o náboženských blouznivcích, o nekatolických evangelických skupinách apod.

Veškerá tato činnost byla stimulována Národopisnou výstavou československou, která svými dotazníky dala dokonce model řadě prací vlastivědného charakteru. Této akce se vedle starších vlastivědných pracovníků účastní již nové skupiny vysokoškolsky vzdělaných odborníků v jednotlivých okresech a městech (jako např. Helliš, Hostaš, slánský Maysl, Velcl, mělnický Běhm, rakovnický Soukup, roudnický Rozum a mnoho dalších). Objevují se i četné práce žen, zejména ke studiu lidového oděvu, stravy apod. Jsou to A. Kožmínová, Hoblová, Olga Absolonová-Stránská (četné studie jsou publikovány i v tehdejších ženských časopisech jako práce Fryšové, Langové ad.).

Kolem Národopisné výstavy, kde činnost je již obrovská a kde se zejména objevuje velké množství sběratelů ze všech vrstev obyvatelstva. Tu vznikají práce v muzejních časopisech, publikacích, vznikaly učitelské monografie jednotlivých okresů, které vytvořily jakýsi hybrid mezi modelem topografie (která ovšem zahrnuje i údaje historické včetně uměleckých památek v každé lokalitě) a modelem etnografické monografie, od jednoduchého popisu po skutečně velmi podrobné sbírky materiálu.

V období Národopisné výstavy se výrazně vydělovala vlastivěda jednotlivých politických proudů, tedy zejména katolická, staročeská, mladočeská s vydělováním se křídlem agrární vlastivědy. Tyto proudy byly pak spojeny jakýmsi nadřídícím modelem, a to přes nacionalismus. Pouze skupina sociálně demokratická, která tento model nepřijala, byla z národopisné vlastivědy přes odpor některých představitelů realistické skupiny vyloučena a vlastně tradičně pak již ani jako stranická nebyla zkoumána a nebyla do vlastivědy přijata. Marně na to upozorňoval a negativní stránky toho podtrhoval např. T. Masaryk, Jan Jakubec ad.

Tento způsob vyčleňování sociálně demokratické vlastivědy, spojené i s organizačními opatřeními, nám doposud zabraňuje pozna a ocenit sociálně-demokratickou vlastivědu a publicistiku, která pro etnografii přinesla neobyčejně zajímavý materiál, zejména v oblasti studia sociální kultury (tedy ke způsobu života dělnictva k postavení mládeže, k národnostní otázce, včetně otázky etnické spod.). Ukazuje se, že dělnická etnografie v tomto slova smyslu odkrývala se značným předstihem problémy soudobé a namnoze i dnešní etnografie, a to nejen ve studiu etnografie dělnictva, ale i v etnografii obecné, tak jak to bylo tehdy v zájmu socialistického hnutí. Jde například o studie k cikánské otázce, k národnostní otázce, a to nejen Rakouska, ale např. i Balkánu apod.

Nedocení dělnické etnografie ve vlastivědě bylo poněkud usnadněno i tím, že dělnická etnografie, aby měla značnější vliv na široké masy lidí, používala především modelu odborné stati publicistické a nejednou i formy beletristické (jako fejetonu, causerie, črty, ale i povídky apod.). Práce např. Peckovy, Krapky-Náchodského, Hybešovy ad., které se v současné době zpraco

vávají, jsou však pro etnografii velmi závažné. Podobně samozřejmě i materiály publicistů dalších.

Velký rozvoj ale také i rozmělnění, zaznamenala vlastivěda po vzniku ČSR. Vzhledem k potřebám nové výuky v národní historii, rozvinula se i vlastivěda, a to prostřednictvím nebyvalého množství vlastivědných místních časopisů, které namnoze používaly právě forem čtenářsky atraktivních ne nepodobných novinovým. Vlastivěda zde podtrhovala právě takové studium, které napomáhalo vytvářet prvorepublikánskou ideologii, včetně glorifikace husitství a jeho představitelů, glorifikace boje proti kleromonarchistickému útlaku a odporu národa proti němu, na příkladech evangelíků, včetně selských povstání. Etnografie zde vystupovala v několika poloze, jednak v národopisných statích vlastně poukázala na to, jak starý způsob života, a to v negativních stránkách zmizel (např. četné tištěné materiály o pověrách), ale zároveň, že se neztratil krajový svéráz (v lidové architektuře, v lidových krojích apod.). Ovšem v tomto období již nevznikaly práce na nových sběrných materiálech, ale spíše kompilací z prací starších, anebo ze sběrů kolem Národopisné výstavy.

Z výše uvedeného vyplývá, že umíme změnit koncepci dějin národopisné vlastivědné práce a podstatně svůj zájem rozšířit. Nemůžeme se v žádném případě zastavit jen a pouze u materiálových studií z oblasti sběratelství. Historie etnografie se musí orientovat i na jiné druhy vlastivědné práce, ale i na jiné sdělovací formy poznávací činnosti (abychom tak řekli i na jiné žánry) včetně vazeb k sociálnímu prostředí, pro které jsou určeny. Nemůžeme zaznamenávat jen takové, které vyhovují oné obecné, zdánlivě nadstranické linii vlastivědy. Nemůžeme se vyhnout jak se ukazuje, takovým pracím, které udržují těsné spojení se životem jednotlivých společenských vrstev, a zejména pak těm, které jsou spojeny se socialistickým hnutím.

Vlastivědná národopisná činnost je tedy podstatnou částí etnografického poznávání a etnografického působení. Čeká, jak jsme ukázali, na své zpracování. Nebude lehké, ale s pomocí širokého aktivu spolupracovníků je to úkol zvládnutelný, potřebný a aktuální. A je samozřejmě v našich silách jej zpracovat.

R. Jeřábek, FF UJEP Brno

Slovník českých národopisců (Poznámky k jeho problematice a koncepci)

Po celá desetiletí se u nás zanedbávalo vydávání encyklopedií, resp. naučných slovníků, takže bylo třeba vracet se k pomůckám starým desítky, ba i stovku let. Šťasten byl ten, kdo měl po ruce Ottův slovník naučný nebo aspoň Masarykův slovník naučný (první z let 1888-1909, popřípadě ve zúžené verzi z let 1930-1943, druhý z let 1925-1933), ale ke cti přicházel i Riegrov Slovník naučný z let 1860-1874. Pak se objevil Příruční slovník naučný z let 1962-1967, který nebyl ani tak poplatný době svého vydání, jako spíš předchozímu desetiletí. Slabou náplastí se stal jednosvazkový Malý encyklopedický slovník (1972), po němž následoval Ilustrovaný encyklopedický slovník (z let 1980-1982) a překvapivě rychle se objevily první svazky Malé československé encyklopedie (od roku 1984).

Obsah naučných slovníků by měl vycházet přirozeně z potřeb celé společnosti a nikoli jen z požadavků jedné vědní disciplíny, nadto ještě nikoli prvořadě. Ve všech těchto pomůckách můžeme hledat a nalézat samozřejmě jen vybrané informace limitované dobou jejich vydání. Stěžší budeme pátrat ve starých encyklopediích po těch představitelích národopisu, kteří vstoupili do vědy mnohem později. Ale právem budeme od nových požadovat základní údaje o předních představitelích českého (popř. slovenského) národopisu 20. století. Abychom posluchače příliš nenapínali, řekněme rovnou, že půjde o zbytečně vynakládané úsilí. Kromě těch, kteří jsou ze svých ředitelských funkcí členy redakčních kolektivů encyklopedií, najdeme jen málokoho. Zůstaneme-li jen u zemřelých národopisců, marně budeme hledat v encyklopediích vydaných do podzimu 1987 například docenty Karlovy univerzity Viléma Pražáka nebo Josefa Voráčka a profesora brněnské univerzity Antonína Václavíka, tedy osobnosti, které se zasloužily nejen o rozvoj vědy, ale podílely se také na formování dalších generací českých i slovenských národopisců. Tento fakt platí i navzdory tomu, že

o nich nevyšla panegyrika v českém národopisném tisku, jaká vy-
chází v přítomnosti o kdekdo, kdo si osedlal časopisecké re-
dakce a pozbyl soudnost. Hledat biobibliografické údaje o čet-
ných dalších současných etnografech a folkloristech představu-
je málem badatelskou prací. Abychom našli nějaký jubilejní
příspěvek nebo nekrolog, je třeba znát datum narození, popřípa-
dě úmrtí, ale kde je pohotově nalézt, když v běžně dostupných
slovnících chybějí. Ty neregistrují například Jaroslava Krama-
říka nebo Andreje Melicherčíka (dokonce ani dosud vydané svazky
MČsE), z žijících ani nestora slovenského národopisu Jána
Mjartana, dlouholetého ředitele NÚ SAV, ale nadto autora četných
vědeckých prací, byť neokázalých. K tomu, aby se vzpomenu-
la i jen jediná národopisná práce, je nutné být národním nebo aspoň
zasloužilým umělcem: za folkloristu se vydává František Lýsek,
jako etnomuzikolog je uveden Arnošt Košťál, národopisné studie
se připisují Vítězslavu Volavému (ač je nepsal), ale Jaroslav
Markl chybí. Podivná kritéria, jimiž se řídí výběr hesel! Když
vyšel IES I (1980), prošel jsem heslo za heslem a zjistil mnoho
chyb a mezer. Sepsal jsem je a poslal Encyklopedickému ústavu
ČSAV. Na většinu připomínek jim nezbylo než reagovat pozitivně
a některé křiklavé chyby opravit v dodatcích k III. svazku.
Avšak na jiné námítky, týkající se většinou osob, odpověděl aka-
demický ústav věru svérázně: tak například na moji poznámku, že
ve slovníku postrádám jednoho z našich nejvýznamnějších sociolo-
gů profesora Inocence Arnošta Bláhu, autora prací o sociologii
dělníka a rolníka, blízkých i potřebám národopisu, lakonicky na-
mítli, že nevyhovuje jejich nomenklatuře! (Pravda, v nové MČsE
už se ocítl, a to s velmi kladným hodnocením.) *Tempora mutantur
et nomenclaturae in illis.*

Tento malý exkurs do našich lexikografických pomůcek ukazu-
je snad dost přesvědčivě, jak by bylo zapotřebí oborového bio-
bibliografického slovníku, ovšem za předpokladu, že by výběr
osobností a osob nebyl produktem kádrového řízení, a to nejen
žijících, nýbrž také zvěšnělých českých národopisců. Čas všech,
kdož musejí zdlouhavě a pracně pátrat po základních životopisných

a bibliografických údajích, je neúměrný době a námaze, kterou by vynaložil kolektiv školených etnografů a folkloristů k sestavení ještě mnohem obecněji potřebné příručky.

Všechny uvedené okolnosti nás před časem přivedly k odhodlání podstoupit přípravu k sestavení "Slovníku českých národopisců", jak by měl znít jeho uměle zestručněný a poněkud zjednodušený název, aby byl zapamatovatelný a snadno se citoval. (Tento druhý požadavek je ovšem jen pomyslný, protože máme dost bohaté zkušenosti, z nichž plyne, že bibliografie a slovníky většina jejich uživatelů necituje a uvedení nějakého méně známého titulu do literatury vydává leckdo za svůj objev.) Slovník by se nemohl omezit jen na osobnosti národopisců, už z toho prostého důvodu, že do doby zformování národopisu jako vědy a do doby vzniku vysokoškolských národopisných pracovišť profesionální národopisci v podstatě neexistovali a jejich roli hráli badatelé školení v jiných oborech nebo amatéři, ostatně v mnoha případech s větším zdarem než někteří jejich pozdější následovníci - národopisci z povolání. Koncepce slovníku vychází spíše z toho, že by v něm měli být uvedeni všichni ti, kdož přispěli k rozvoji národopisu jako sběratelé lidových tradic, editoři sbírek, organizátoři muzejní a výstavnické činnosti, čeští autoři rukopisných a publikovaných prací z oboru českého, slovanského, evropského či mimoevropského národopisu, ale také představitelé blízkých oborů, pokud jejich výsledky činnosti, zvláště literární, tvoří součást národopisného arzenálu a podílejí se na dosahování cílů, které si národopis klade.

Připravený heslář zahrnuje asi 600 osobností a nadto počítá se samostatným oddílem institucí a organizací (muzea, katedry, ústavy, vědecké společnosti, resp. komise apod.). Výchoziskem pro sestavení seznamu hesel se staly všechny významnější bibliografie českého národopisu a vybrané historiografické práce. Nejvíce nejasností vzniká v nejstarších obdobích, kdy je zhusta obtížné stanovit, který z autorů například cestopisných prací do slovníku náleží a který už nikoli, stejně tak neostré hranice tvoří exota, kde leckdy nelze rozlišit, co spadá do ná-

redopisu a co do orientalistiky, afrikanistiky, amerikanistiky, popřípadě do sféry publicistiky a popularizace apod. Avšak nejen v horizontální rovině, nýbrž také ve vertikálním ohledu se objevují problémy: na spodní hladině mezi archeologií a národopisem a sociologií, popřípadě i novodobou historií. Tyto nuance je nutno řešit ve prospěch kompaktnosti díla. Dále je tu otázka zařazení osobností nečeského původu, které působily v oboru národopisné bohemistiky a v oblasti etnografie a folkloristiky etnických minorit na českém území, zvláště pokud je vývoj české lidové kultury bez jejich poznání nevysvětlitelný. Obdobně to platí o mimočeských autorech prací o českých menšinách v zahraničí a jejich způsobu života a kultuře.

Avšak největší nesnáz nastává s výběrem neškolených regionálních autorů třeba jen náhodných, leč z pramenného zřetele významných sdělení. Důsledné zařazení všech, kdož tímto způsobem přispěli k vytváření pramenné základny české etnografie a folkloristiky by bylo velmi náročné, protože zjišťování jejich nacionalit by bylo nad naše síly, a slovník by se citelně znepréhlednil. Bude asi nezbytné respektovat hlavní smysl a poslání této příručky a pojímat do ní taková hesla, o nichž lze na základě praxe soudit, že je bude kdo potřebovat a hledat.

Protože máme v úmyslu sestavit slovník představitelů národopisné vědy, vylučujeme z něj ty osoby, které se objevují už od 19. století na periférii tohoto oboru v oblasti prezentace lidové kultury na regionálních slavnostech (například Hanáckém, Valašském či jiném roce) a které se v podobných souvislostech přičiňovaly o rozvoj tzv. lidové tvořivosti, popřípadě zájmové umělecké činnosti, v poválečném období. Není pochyb o tom, že i sféra aplikovaného národopisu by stála za slovníkové zpracování, avšak je nesporné, že slovník národopisců si nemůže klást za úkol poskytovat informace také o zpěvácích, tanečnicích, muzikantech, organizátorech apod., kteří kdy působili v různých tělesech amatérských či profesionálních; jde o jiný předmět, stojící v tomto případě mimo náš zájem.

Třídící systém je dán samým obsahem: protože jde o slovník osob, resp. osobností, je jediné možné řazení dáno abecedním pořadím jejich příjmení. Protože by se v tomto pořadí neobjevila všechna jména osob obsažená uvnitř hesel, bude nutno připojit rejstřík osobních jmen. A zcela samostatnou částí slovníku se stane seznam organizací a institucí, který umožní pojmut do textu jména těch profesionální národopisců (např. absolventů univerzit nebo zaměstnanců ústavů ČSAV apod.), kteří nebudou mít samostatné heslo, neboť se ničím o to nepřičinili.

Autorsky se bude na přípravě slovníku podílet přibližně pětadvacet až třicet pracovníků, z nichž na každého případně sestavení 20-30 hesel podle regionálního nebo věcného zaměření. Aby zůstal důsledně zachován slovníkový charakter příručky, nemohou se hesla - ani v případě nejvýznamnějších osobností - změnit v články, natožpak studie. Rozsah nejobtížnějších hesel nemůže překročit 100 řádků, v průměru by se měl pohybovat kolem 50 řádků a u osob, které spíš jen náhodně a okrajově zasáhly do vývoje českého národopisu, nepřeroste přes 15-20 řádků. Nejde o nějaké známekování jednotlivou předem přiděleným rozsahem hesla, nýbrž o přirozenou hierarchizaci, nikoli ovšem podle mocenského postavení, které právě tak rychle odchází, jak rychle přišlo, ale podle pozitivního přínosu vědě, který vůbec nemusí s pomíjivými pozicemi, tituly a hodnotami souviset. Ba dokonce nemohou být rozhodujícími ani kvantitativní zřetele, nýbrž především vnitřní hodnota a vědecký přínos prací: "Non multa sed multum!"

Jak by měla vyhlížet stavba jednotlivých personálních hesel? V biografické části hesla budou kromě příjmení (i jejich změn) a křestního jména uvedeny eventuelní pseudonymy a kryptonymy, úplná data narození, popřípadě i úmrtí, a to i s místem, dále stručné údaje o zaměření a stupni odborného vzdělání a o profesionálním uplatnění. Jádro hesla bude tvořit stručná a výstižná charakteristika odborné či vědecké orientace. Bibliografická část hesla se zaměří jen na výčet nejvýznamnějších knižních nebo časopiseckých prací. U těch osob a osobností, jimž byly věnovány samostatné stati (například jubilejní články, nekrology, hodnotící studie

aped.), anebo vyšly jejich perzonální bibliografie, bude heslo usavřeno zkratkovitými odkazy k časopisům, sborníkům nebo slovníkům, v nichž jsou tyto práce obsaženy. Tento postup umožní autorům slovníkových hesel dodržovat nezbytnou zásadu stručnosti a průkaznosti. Struktura osobních hesel bude podle možnosti jednotná a měla by být podtržena i grafickým řešením kvůli větší přehlednosti a názornosti.

Většinu technických otázek bude možno řešit teprve po dohodě s vydavatelem, o němž zatím nebylo pevně rozhodnuto. Tak třeba sůstává otevřena možnost obrazového vybavení slovníku fotografickými portréty vybraných osobností, popřípadě faksimiliemi jejich rukopisu nebo ukázek z některých klasických děl. V této fázi přípravných prací jde ovšem o základní koncepční problémy, jimž musejí zatím podružné detaily ustoupit.

Nebudeme všechno vymýšlet od samého začátku, protože máme možnost inspirovat se perzonálními slovníky jiných vědních oborů a některými zahraničními slovníky etnografickými a folkloristickými (z poslední doby např. Michel Panoff-Michel Perrin: *Dictionnaire de l'ethnologie*, 1973; Walter Hirschberg: *Wörterbuch der Völkerkunde*, 1965; Magyar Néprajzi Lexikon I-V, 1977-1982; *Słownik folkloru polskiego*, 1965; I. Datcu - S. C. Stroescu: *Dicționarul folkloriștilor*, 1979, atp.). Poučíme se též z negativních příkladů, abychom neopakovali chyby a nedůslednosti, jako se objevují v některých ledabyle a nezodpovědně sestavených a vydaných slovníkových pomůckách (např. Romulus Vulcănescu *Dicționar de etnologie*, 1979).

Podaří-li se nám uskutečnit projekt slovníku českých národopisců, máme naději, že tím posloužíme nejen naší etnografii a folkloristice, jakož i dalším příbuzným disciplínám, ale nadto dáme k dispozici množství spolehlivých informací o českém národopisu mezinárodní vědě, která je o něm zatím žalostně málo spravena.

V. Kristen, ÚEP ČSAV Praha

Václav Hanka a počátky české cizokrajné etnografie

V dějinách našeho oboru bylo velmi málo pozornosti věnováno vynikajícímu badateli, spisovateli obrozenecké doby Václavu Hankovi (1791-1861). Jediným zájemcem o jeho dílo byl akademik Jiří Horák, který velmi oceňoval Hankovu národopisnou práci v oblasti lidové poesie. Napsal o něm: "Úhrnem lze říci, že Hanka v oboru lidové poesie - mimo padělky - sice nezanechal práci významu trvalého, aby byl průkopníkem a zůstává mu zásluha, že pomáhal mladším pracovníkům v horlivé činnosti na tomto poli."¹ Václav Hanka se kupodivu, přes vydání jeho korespondence s Rusy V. A. Francevem, nedočkal ani patřičného ocenění v dějinách česko - ruských kulturních styků. Například Josef Jirásek, autor monumentálního díla "Rusko a my" má pro něho jen slova pohrdání. Hanka byl jistě rozpornou osobností, kterou dobře nechápali ani jeho současníci, ale jeho zdánlivě protichůdná povaha vyplývala z provincionalismu české vlastenecké společnosti, jejích vnitřních rozepří a osobních soubojů o postavení, tedy i o ekonomické zázemí. Nikdo se zatím nezabýval Hankovým vztahem k cizokrajné etnografii.

Je to snad způsobeno tím, že málo etnografů pročetlo tak důležitý časopis, jakým bezesporu byl v národním obrození Časopis pro katolické duchovenstvo. V něm vyšla první teoretická studie z cizokrajné etnografie z pera Václava Hanky "Krvavá pomsta zmírněná křesťanským náboženstvím".² Protože je to druhý článek, nebo-li "druhý pojednání", v prvním ročníku, 1829, časopisu, je zajímavé něco si povědět o něm. Duchovním otcem Časopisu pro katolické duchovenstvo (ČKD), byl K. A. Vinařický, který návrh na jeho vydávání vypracoval již v dubnu r. 1827. Měl možnost jej v církevních kruzích prosadit. Byl tehdy ceremoniářem pražského arcibiskupa V. L. Chlumčanského. Do přípravy se zapojil i J. Jungmann, který prosadil v něm svůj moderní pravopis. V letech 1829-1842 se o jazykové korektury staral P. L. Čelakovský. Okolo tohoto hmotně nejzabezpečenějšího obroze-

neokého časopisu soustředil P. Vinařický skupinu mladých vlastenecky nadšených duchovních, jakými v té době byli například kaplan Fr. J. Sláma, J. T. Nováček, P. Jan Nepomuk Hlaváč a další. Tato skupina měla zájem na nové, výhradně české výuce náboženství a proto se zajímala o jednu z jejích didaktických forem - biblickou geografii. Protože jezuiti nerozvíjeli biblickou geografii, podceňovali ji již od dob protireformace, navazovali zde v podstatě na biblická studia běžná po staletí v protestantských kruzích. Měli proto zájem o orientalistiku, představovanou v té době většinou cestopisnou literaturou a ve svých pracích neváhali citovat i protestantské prameny (např. pastory Bergreena, Rosemüllera). S těmito proudy v katolické církvi byl ve spojení i Václav Hanka. Na rozdíl od Fr. J. Slámy si při studiu materiálů cizokrajné etnografie nekládl žádné teologické cíle.³

Ve své studii "Krvavá pomsta zmírněná křesťanským náboženstvím" v I. ročníku ČKD, r. 1829, usiluje o zobrazení vývoje krevní msty. Vychází z jasného stanoviska, že "v nejdávnějších časech práva plativala všude ještě osobní pomsta".⁴ Hanka v práci rozlišuje v raném stádiu společnosti "rodinu", "příbuzenstvo" (tj. rod) a v nejposlednější fázi lidské organizace kmen. Cílem práce je vysvětlit přežitky (Hanka tento termín neznal) výkupu z krevní msty, jak je nám ve formě církevně právního obřadu z roku 1499 zachoval rukopis díla Václava ze Semechova. Hanka nejprve srovnává všechny historické a etnografické prameny o krevní mstě, jejich porovnáním dospívá k vývojové řadě tohoto právního obyčeje. Vedle Mojžíše, který zakazoval výkup z krevní msty, cituje arabskou poezii, která chválí vykonání msty na vrahovi. Z arabského materiálu cituje např. francouzská díla Arvieuxovo a Volneyovo. Je zajímavé, že používá cestopis francouzského badatele, revolucionáře Constantina Françoise de Chassenbeufa Volneye (*Voyage en Egypte et en Syrie, Paris 1787*), který navštívil Orient v letech 1782-1787.

Řazení historických děl, spolu s etnografickými popisy vedle sebe je důkazem, že Hanka chápal svoji komparatistiku jako

evelucionistickou. Využíval nerovnoměrností historického vývoje, klasifikoval společnost různých etnik podle nich a z nich vyvozoval zákonitosti. Hankův vědecký rozhled byl na svou dobu impozantní, citoval např. cestopis Karstena Niebuha (1733-1815) "Beschreibung von Arabien", Kopenhagen 1772, který doprovázel jako geograf vědeckou expedici dánského krále Fridricha V. do arabských zemí. Využívá Pallasova popisu krevní msty u Čerkesů zkráceného německého vydání jeho cesty ("Reise durch verschiedene Provinzen..., Frankfurt, Leipzig, Fleischer, 3 sv. 1776-78"). V etiopských svyocích jím shromážděných je vidět přechod od vydávání vraha příbuzným zavražděného k pokutě za krev, buď v peněžní nebo naturální formě. Za prameny posloužily Hankovi cestopisy a právní literatura jeho doby a 18. století.⁵

Je zajímavé, že v práci je na rozdíl od nejpočetněji citovaných arabských etnografických pramenů jen jednou využito dílo o Indii. Hanka zdůrazňuje, že jen u velmi zastaralých indických etnik, nazývá je "pronárody", lze nalézt čistou krevní mstu, jako jí uvádí podle britského periodika u Kuků. Použitá anglická práce je zde jen okrajovou informací a autor z ní nevyvozuje žádné velké závěry. Bylo to příznačné pro mytologické období etnografie, kdy byla úloha Indie pro vývoj lidstva zveličována.

Nejbliže k našemu středověku mají slavnosti odpuštění krevní msty u Černoherců, jak jsou Hankou citovány z francouzského pramene. Smír nastává ve shromáždění, před "kmety", tj. před 24 staršími shromážděnými v soud, "jichž každá sporná strana 12 sobě volí" Odtud vyvozuje Hanka celý český středověký obřad očisty od prolité krve, jehož ideovou organizací prostupuje již křesťanská víra. Místo rodových stařešimů zde vystupují konšelé. Vrah je povinen za pomoci konšelů prokázat pokoru před příbuznými zavražděného: Ti mu v průběhu daných křesťanských obřadů odpouštějí. Zde cituje autor celý pramen a tím dosahuje většího účinku, než kdyby jej uvedl v parafrázi.

Celkově se dá prohlásit, že ve své studii "Krvavá pomsta smírněná křesťanským náboženstvím" využil Václav Hanka veškeré mu dostupné literatury 18. a počátku 19. století. Německým překla

dem Koránu počínaje a francouzskou prací o korsické krevní
mstě konče.

Hanka se zabýval cizokrajnou etnografií soustavněji. Vyply-
vá to zatím z nedoceněné korespondence Václava Hanky s ruským
cestovatelem po Blízkém východě, historikem a bibliofilem
Avraamem Sergejevičem Norovem (1795-1869) z let 1844-1857.
K seznámení obou učenou došlo v roce 1844, kdy A. S. Norov po-
býval v Mariánských Lázních. Odtud navštívil i klášterní knihov-
nu v Teplé, kde byl knihovníkem přítel Hanky a P. J. Šafaříka
premonstrát Filip Klimeš. Šafaříka s Norovem sblížovaly jen sta-
ré rukopisy, které v Palestině cestovatel objevil. Vztah mezi
Hankou a Norovem byl hlubší. Hanka se zajímal o Blízký východ,
zejména o Palestinu. Proto v dopise z 3/15. 3. 1845 vypisuje No-
rovovi celý seznam starých českých cestopisů o Palestině, který
má 9 položek.⁶ Mimo tyto práce posílal Norovovi i jiná palestini-
ka, zejména italského původu. Přátelství obou začalo ještě když
A. S. Norov byl pouze soukromým badatelem, kariéru ve vládě za-
čal dělat až po roce 1850. Nebyla to tedy ze strany Hanky žádná
vypočítavost, ale společné zájmy, které byly hlavním motivem je-
jich vztahu. Přátelství Norova, Klimeše, Hanky a Šafaříka vyvr-
cholilo vydáním prvního dílu Norovova cestopisu "Putování po Sva-
té zemi roku 1835", který ve 40. letech přeložil Filip Klimeš.
Hanka a Šafařík jej roku 1847 prosadili mezi matiční spisy, do
Novočeské bibliothéky, kam ani nepatřil, již roku 1847 a vydán
byl roku 1851.⁷ Pečlivější rozbor Hankových palestinských studií
a jeho zájmu o orientalistiku by byl námětem pro samostatnou
studii.

Zájem o cizokrajnou etnografií měl Václav Hanka po celý ži-
vot. Je otázkou, proč z ní tak málo publikoval. Je to podivné,
zvláště když si uvědomíme, že etnografií, kde stál v podstatě na
evolucionistických pozicích, ostře odlišoval od literární vědy.
V ní podléhal mytologickému období, které se tehdy prosazovalo.
Použijeme-li slovo akademika Horáka byl "průkopníkem". Jak jsme
vyjádřili již v závěru kandidátské práce, není náhodné, že u ná-
rodů bojujících za svou samostatnost (Bělorusů, Ukrajinců, Če-

ohů) bylo mytologické období nejdelší a evolucionismus byl zde přijímán až v úpadkovém stádiu. Tento proces je pravděpodobně důsledkem boje národních buržoazií těchto národů a jim podřízené vědy za řešení národnostní otázky. Vlastenec Hanka se nemohl zaměřovat proto na cizokrajnou etnografii, ke které měl vřelý vztah, zejména na její teoretické práce. Výjimku tvořily cestopisy, které obohacovaly českou kulturu. Hanka v této oblasti pozitivně ovlivňoval, jako i ve folkloristice, své okolí. Z jeho popudu se jeho velký přítel Václav Krolmus ujal vydání Žvejkaleva cestopisu o Palestině. Krolmus napsal k němu předmluvu v níž uvedl řadu lidových cestovatelů do této země. Vedle Hanky působil později v cizokrajné etnografii i Jan Slavomír Tomíček. Ten své popularizační sborníky musil vydávat vlastním nákladem a jeho teoretické dílo "Doba prvního člověčenstva" se setkalo s ohromným odporem církevní reakce. Evolucionismus Václava Hanky, jeho pokrokové pojetí cizokrajné etnografie, se nemohlo prosadit v dusné atmosféře tmářství a cenzury, v níž do konce života žil. Tím více je třeba si vážít jeho podílu na vzniku české cizokrajné etnografie.

Poznámky:

- 1 Herák, J.: Národopis Československý. Přehledný nástin. In: ČSV, Člověk. Praha 1933, s. 322.
- 2 Krwawá pamiata zmjkněná křesťanským náboženstwja. Od Wáclawa Hanky, Bibliothekáře národnjho Museum. Časopis pro katolické duchowenstwo, 1, 1829, s. 554-562.
- 3 Mrtvé moře od Fr. J. Slámy. ČKD, 1832, s. 326-358.
- 4 Hanka, V.: tamtéž.
- 5 Jedná se o správy portugalských misionářů, odkazy v právní literatuře jeho doby.
- 6 Francev, V. A.: Pisma k Wjačislavu Ganke. Peterburg 1905, s. 816.
- 7 Tieftrunk, K.: Dějiny Matice české. Novočeská bibliotéka XXIV. Praha 1881, s. 111.

V. Bartůšek, ÚČSD ČSAV Praha

Jan Evangelista Purkyně - neznámá osobnost české etnografie
a folkloristiky

Jan Evangelista Purkyně, od jehož narození uplyne 17. 12. 1987 200 let, zasáhl, ačkoliv byl fyziolog, do mnohých humanitních a uměleckých oborů. Nejinak tomu bylo i v oblasti poznávání života a kultury lidu. Jeho vztah k této oblasti se vytvářel vlastně již od dětství a podléhal stejnému vývoji jako jeho politické názory. Od chápání lidu a dějin jeho kultury podníceného romantickým vztahem k přírodě a četbou díla J. G. Herdera se přes chápání lidové kultury z pozic názorů Dobrovského a Jungmanna dostal až k postojí, jaký zaujímala k etnografii společnost druhé poloviny 19. století, avšak je otázka, zda se s ním jakožto propagátor osvětového působení na široké lidové vrstvy plně ztotožňoval a zda bylo jeho pojetí národopisného studia v tomto směru přínosem pro vývoj této vědy či nikoliv.

První náběhy zájmu o hmotnou kulturu lidu se podle vzpomínek J. E. Purkyně u něho objevily již v dětských letech, kdy si velmi pečlivě všiml různých prací, které vykonávala jeho matka případně i další příbuzní v rodných Libochovicích. V době studia na piaristických školách v Mikulově a působení v piaristickém řádu (hlavně v noviciátu ve Staré Vodě) nezískal mladý klerik v tomto směru mnoho podnětů, ačkoliv si jistě v souvislosti se svými zeměpisnými poznatky uvědomoval nejen rozdíl mezi přírodou, ale i mezi charakterem lidové kultury v místě svých působení. Ve Strážnici a v Litomyšli ho intenzivnější kontakt s českým prostředím přivedl i k zájmu o českou literaturu. Při studiu encyklopedií v kolejních knihovnách se mohl setkat i se zprávami o zvycích cizích národů.

Intenzivnější podněcování zájmu o lidovou kulturu bylo spojeno se studiem na filozofické fakultě v Praze, zejména s četbou Novalisových Učedníků Sajských, kde bylo romanticky vylíčeno fiktivní prostředí primitivních kmenů spojených s přírodou. Nej-

větším zlomem v tomto směru bylo však setkání s Hildprandtovskou zámeckou knihovnou v Blatné, kde od roku 1810 pracoval jako vychovatel mladého barona. V knihovně se vedle ekonomických a prakticky zaměřených přírodovědeckých a lékařských spisů nacházela i řada děl tehdejších předních filozofů a literatura historická a geografická, s níž se J. E. Purkyně při pořádání knihovny velice dobře seznámil, takže byl solidně vzdělán v metodách přírodních věd, které ho zajímaly nejvíce, ale měl i dobré znalosti, na jejichž základě bylo možno psát i historické a geografické práce. Velkým impulsem k zájmu o lidovou kulturu a zejména pak o slovanskou vzdělanost a umění se stala asi četba filozofického spisu J. G. Herdera "Geschichte der Menschheit". Z Purkyňova čtenářského deníku se dovídáme, že počátkem roku 1811 přečetl všechny 4 díly tohoto významného spisu.¹

Od roku 1812, kdy studoval v Praze medicínu, navštěvoval Blatnou pouze o prázdninách. Za těchto pobytů uvažoval pod vlivem pedagogických myšlenek Pestalozziho o zřízení školy pro nadané chlapce v oboru přírodních věd. I při studiu medicíny se zajímal o výtvarné umění a o poezii, kterou občas i skládal. Po roce 1818, kdy pracoval jako asistent na lékařské fakultě pražské univerzity, se intenzivně zapojil do obrozeneckého hnutí kolem encyklopedického časopisu Krok (zal. 1821), který se měl vedle přírodních věd věnovat i jazykozpytu, estetice a užitému umění.² V okruhu obrozenců kolem tohoto časopisu, kolem Vlasteneckého musea v Čechách a kolem Matice české se řadil po bok bratří Jungmannů, bratří Preslů a Václava Hanky, z nichž někteří projevovali velmi hluboký zájem o českou i světovou lidovou kulturu. Mezi Purkyňovy spolužáky náležel známý cestovatel Jan Lhotský, který napsal některé práce z cizokrajné etnografie, zejména z Ameriky. Důležitou úlohu v národním uvědomění sehrála také Purkyňova studie o národním jazyce ve vědecké práci v Hesperu.³

Styky, které za lékařských studií i za asistentského působení Purkyně navázal, nepřerušil ani potom co roku 1823 nastoupil jako profesor fyziologie ve Vratislavi. Zde se vedle svých

největších objevů v oblasti fyziologie zabýval také otázkami dějin a literatury mnohých slovanských národů, zejména Poláků, Rusů, Bulharů a dalších slovanských národů na Balkáně. Překladem Ohlasu písní českých od F. L. Čelakovského, kterému ve čtyřicátých letech 19. století zabezpečil na Vratislavské univerzitě místo profesora slovanské literatury, zprostředkoval mnohé stránky českého folklóru polským čtenářům.⁴ Důležitá byla též Purkyněva překladatelská činnost do češtiny, zejména překládání básní F. Schillera, o němž napsal literární kritiku V. B. Nebeský v Květech roku 1841. Sám psal také recenze na některé slavistické práce, jako např. na práci P. J. Šafaříka a F. Palackého "Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache" v roce 1841.⁵ Autorům této práce zasílal také výsledky svých historických bádání v Polsku, kde např. vedle Komenského České didaktiky upozornil i na jeho spis "Moudrost starých Čechů". Nově objeveného spisu využil též F. L. Čelakovský při psaní sbírky "Mudrosloví národu slovanského v příslovích".⁶

Vedle literární činnosti se Purkyně věnoval i činnosti organizační, která spočívala především v zakládání studentských spolků. Z jeho iniciativy vznikl spolek Towarzystwo Literacko-Słowiańskie, který sehrál významnou roli při vzrůstajícím národním uvědomění polských studentů. Při šíření myšlenek slovanské vzájemnosti se spolek zabýval i některými otázkami ze slovanského folklóru, jak ostatně mohou dokazovat i knihy, známé podle seznamu jeho knihovny (např. lidové písně z Krakovska, básně F. L. Čelakovského, Smolerovy písňové sbírky a základní časopisy a encyklopedie ze slovanských oblastí. J. E. Purkyně byl rovněž ustanoven protektorem Akademického spolku pro lužické dějiny a jazyk, který vznikl v roce 1838. Folklórní a etnografické poznatky mohli posluchači získat zejména v jazykovědných a geografických přednáškách, které byly dosti podrobné.⁷

Po návratu J. E. Purkyně do Prahy v roce 1850 se zvýšily jeho kontakty i s osobami, které zasahovaly do našeho etnografického bádání. Velkou úlohu v tomto směru sehrály jeho veřejné přednášky, které se konaly na začátku padesátých let 19. století

v Praze. Na ně chodila i mladá zdejší inteligence. Např. mezi posluchači z roku 1851 můžeme najít spisovatele J. V. Rozuma apod. Nemenší význam měl i přírodovědecký časopis Živa, který vycházel od roku 1853 do roku 1864. Zde byly např. některé zeměpisné stati od J. Palackého a dokonce i články o lesích na Zvelensku od B. Němcové. Roku 1861 začal Purkyně v Živě uveřejňovat svou práci "Akademia", která pojednávala o uspořádání české vědy na základě ústavů, z nichž se mělo skládat národní muzeum. Toto nouzové řešení mělo být jakousi akademií věd, která by v sobě zahrnuvala většinu v této době známých vědeckých oborů. Purkyně ve svém projektu s výzkumem kulturních projevů lidu počítal. Hlavní etnografické sbírky měl vlastnit historický ústav, který by je dalším výzkumem, zejména cestami po Čechách i cizích zemích, dále rozšiřoval. Podruhé se mluví o etnografických sbírkách v souvislosti s antropologickým ústavem. V těchto sbírkách měly být zahrnuty fotografie různých lidských kmenů, sbírky šatů, ozdob a nářadí, domácích i loveckých nástrojů, vojenského i řemeslnického náčiní, náboženských, učebních a literárních pomůcek atd. Tyto sbírky se měly týkat především současného stavu. Vzhledem k tomu, že se mělo jednat o jakousi "světovou výstavu", můžeme předpokládat, že zde sehrály roli i přátelské vztahy J. E. Purkyně a Vojty Náprstka, které právě tehdy vrcholily.⁸ Vlastní antropologii pojímal Purkyně kulturně, jako vědu na přechodu od přírodních věd k filozofii, a řadil ji mezi přírodní vědy.

Své názory na slovanské a další národy žijící na území tehdejší habsburské monarchie vyslovil Purkyně ve své poslední práci "Austria polyglotta" v roce 1867. Podal zde širokou analýzu národnostní a jazykové otázky. Vyšel z reálné situace po vyrovnání mezi Němci a Maďary v monarchii a pro nápravu stavu vyžaduje utopická opatření, např. aby obyvatelé monarchie zvládli sedm jazyků nejdůležitějších národů (Němci, Maďaři, Češi, Poláci, Rusíni, Jihoslované a Rumuni). Jsou zde však některé velmi realistické pohledy na starší i nedávnou minulost i některé pohledy do budoucnosti (závěrečný náznak možnosti zahynutí soustátí).

Závěrem je možno konstatovat, že Purkyňovy názory na etnografii a folkloristiku se vyvíjely pod vlivem dobových představ, ale byly doplněny i praktickými zkušenostmi z oblasti vývoje věd o životě a o člověku jako součásti přírody vůbec. Ve srovnání s ostatními našimi osobnostmi té doby došel J. E. Purkyně k podobným představám, i když z poněkud jiného zorného úhlu. Jeho dílo si tedy po této stránce zaslouží poněkud hlubší rozbor než tomu bylo dosud. V historiografii etnografie na něj proto nelze zapomínat, už vzhledem k tomu faktu, že v některých slovanských zemích byl znám nikoliv jako lékař, ale právě jako slavista, etnograf a folklorista (v dnešním pojetí).

Poznámky:

- 1 LA PNP, Pozůstalost J. E. Purkyně, č. kart. 19.
- 2 Nechvátalová, L.: J. E. Purkyně a počátky české vědecké publicistiky. Zdravotnická pracovnice 1987, č. 9, s. 562.
- 3 Purkyně, J. E.: Sebrané spisy XIII. Praha 1985, s. 255.
- 4 Tamtéž, s. 265.
- 5 Tamtéž, s. 266.
- 6 Komenský, J. A.: Opera omnia I. Praha 1969, s. 348, 351.
7. Srov. Bartůšek, V.: J. E. Purkyně. Společenské vědy ve škole, 1987, č. 3, s. 8.
- 8 Šelle, Z.: Jan Evangelista Purkyně a Vojta Náprstek. DVT 1987, č. 3, s. 159-168.

D. Klímová, Praha

Václav Tille (1867-1937)

Na letošní rok připadají tři tillovska jubilea: 120. výročí narození, 50. výročí úmrtí a 50. výročí od vydání Soupisu českých pohádek. Tille byl literární vědec - romanista, folklór k jeho přímé profesi nenáležel. Přesto mu velmi ležel na srdci. Když líčí Jarmila Lormanová (ve vzpomínkové knize Hovory s Václavem Tillem, vyšla jako ročenka ELKu pro r. 1948) poslední měsíce jeho činnosti na fakultě, charakterizuje ji takto: "A pojednou tu byla sedmdesátka. Strachovaná, nenáviděná... A prof. Tille chtěl ještě mnohé, prof. Tille nebyl ještě hotov. Pracoval stále horečněji. Jako poustevník uzavíral se do své pracovny... Přednášky, seminář, divadlo, soupis pohádek." (s. 53)

Zatímco Ilustrovaný encyklopedický slovník (1982) uznává Tilleho přínos pro dějiny avantgardního divadla a uznává jej i jako spisovatele beletrie a zvláště pohádek, jež vydával pod pseudonymem Václav Říha, folkloristika je zmíněna jen na okraji, shrnuta stručnou větou "sběratel a teoretik lidové slovesnosti". U jeho o devět let staršího oborového vrstevníka Jiřího Polívky je naopak na studium folklóru položen důraz a Súpis slovenských rozprávok je jmenovitě uveden jako stěžejní dílo. O tom, že oba tito vědci mají obrovský podíl na vytvoření evropských základů folkloristiky, není v jejich charakteristice nejmenší zmínka. A přesto Polívku zná světová veřejnost především jako spolupuvdatel komentáře k pohádkám bratří Grimmů (známý Bolte-Polívka) a Tilleho jako autora práce Verzeichnis der böhmischen Märchen, vydanou v FFC, v jejíž redakční komisi od vzniku této společnosti velmi aktivně spolupracoval. Je to podnes jeho nejcitovanejší práce, jež vzbudila zájem o české folklórní tradice, takže přední badatel dané epochy Walter Anderson pokládal za užitečné k recenzi Soupisu českých pohádek připojit rejstřík sestavený podle mezinárodního katalogu Aarne-Thompsonova. Je to pomůcka, používaná podnes a umožnila, že český materiál byl jako jeden z mála ve slovanském světě vůbec, vřazen do revidovaného vydání

Aarne-Thompsona a nejen to - z Tilleho byly převzaty některé podtypy, jež mají dnes samostatné číslo, např. Fext, Čekanka, Čert a domnělý čert (AaTh 882 B^x, 884 A^x, 750 G^x).

Vraťme se však na domácí půdu. V čem je Tilleho přínos ve vývoji české vědy? Jak víme z dějin národopisu, Tille získal ještě jako žák Gebauerova semináře vlastní terénní zkušenost při sběru lidové prózy na Valašsku. Počínal si tak nekonvenčně, že sbírku, a to ještě s některými vynechávkami, prosadil do tisku teprve až získal - zhruba po dvaceti letech, pevnou pozici. Lze se domnívat, že právě terénní zkušenost, spolu s dobrým rozhledem po světové produkci, jej zbavila romantizující zátěže doznívajícího národního obrození. Jeho koncepce sběratelského zájmu o lidovou prózu, jak jí vytýčil v programovém spisku v přípravném období národopisné výstavy roku 1895 (provolání vyšlo v roce 1893) je velmi moderní. Konstatuje v něm, že sběratelé stále ještě "trpí estetikou a historickým vlastenectvím" a s jennou ironií podává parafrázi otřelých klišé, používaných průměrnými epigony národních probuzenců. "Základní chybou všech českých dosavadních sbírek jest", pokračuje Tille, "že hledí sbírat perly lidové poesie, nabroušené démanty lidového ducha, drahé památky z šedé dávnověkosti, vzácné odkazy našich předků". Tille tento přístup nazval "chybnou metodou založenou na chybném cíli". Následkem bylo nejen zúžení výběru témat a motivů, nýbrž i zúžený pohled na samého nositele folklóru. "Sběratelé pídili se téměř výlučně", pokračuje Tille v témže duchu, "jen po pravých skvostech české poesie, zachovaných z minulých dob, ty doufali naléztí ještě nejspíše pod doškovými střechami našeho vesnického lidu, nezkaženého dosud otravným dechem velkoměstského cizinského života a zanedbávali proto ... všechny vrstvy ostatní..." Abychom porozuměli této formulaci, je třeba sáhnout opět k Tilleho terénní zkušenosti. Své dojmy uložil velmi podrobně v "Frame-nech", přípojeých za Soupis českých pohádek. Jeho řemeslničtí Valaši, u nichž sbíral o pouhou generaci později nežli Kulda, čerpali svůj repertoár z četby kalendářů, světového románu a podobných zdrojů.

Staré spory, táhnoucí se jako červená niť pokusy o odbornou analýzu českého podání s cílem vyčlenit v něm české respektive slovenské specifikum, dostávají se v rukou tohoto všestranně informovaného odborníka na západní literatury do další dimenze. Tille prochází systematicky a kriticky všechny starší sbírky z území Čech a Moravy a dovede velmi přesně určit, kdo od koho opisuje či kdo příliš volně sáhl do zdrojů vlastní básnické licence. Při tom si zároveň uvědomuje charakteristickou okolnost: sebraných zásob prozaických textů je ve srovnání s písní velice nízký počet. Proti desetit tisícům písňových dokladů s desítkami variant ukáže konečná bilance jeho Soupisu, že české sbírky až do poloviny let třicátých jsou variantami 252 typů o celkovém počtu 2300 variant. Tille se proto po celý život snaží rozšířit sběratelskou základnu a vytvořit analogický protějšek instituci, která pracuje úspěšně od roku 1906 - pracovnímu výboru pro lidovou píseň. Tille píše programový úvod jako člen redakce nově vzniklého Národopisného věstníku československého (1906), v témže duchu je pojat i program pro Věslovanskou národopisnou výstavu, chystanou na rok 1914 (sešlo z ní pro válečné události). Nejúspěšnější je svým vystoupením v polovině let dvacátých na sjezdu geografů. Na jeho popud se sešel určitý počet sbírek lidové prózy (dnes je uložen v národopisném muzeu v Praze a Tille tyto rukopisy svědomitě zpracoval v dodatkových Pramenech svého soupisu). K významnému masovému sběru však nedošlo, hlavně pro technické obtíže - lidová próza v období ručního zápisu se sbírá obtížněji než píseň, jejíž fixovaný text i nápěv umožní zopakování.

Povězme si na závěr ještě něco o struktuře soupisu. Volba hesel nám prozradí mnoho o Tilleho erudici i o dobovém stavu bádání. Jako profesor západních literatur měl dokonalou znalost středověkých a renesančních látek. Své znalosti uplatnil jednak v analýze textů - všiml si např., že oblíbená látka o židu v trní má základem německý tisk barokního období a lidové verze se věrně přidrží látkové osnovy tisků, vydaných v českém překladu. Tille citlivě zvažuje, kdy látka zlidověla a kdy koluje jako četba. V soupisu pomíjí texty, jako je Šípková Růženka nebo

Červená karkulka a Sněhurku, označenou mezinárodním vžitým heslem Schneewitchen, ponechává v soupisu snad jen proto, poněvadž ji nalezl v klasické sbírce Kuldové.

Tille systematicky navyká českého čtenáře na mezinárodní označení jednotlivých látek. Začátečníkům se tak orientace ztěžuje, pokročilí jsou mu vděční, poněvadž o to snadnější je pak širší látkové srovnání. Mnohá hesla Tille vůbec nepřekládá: nacházíme tu hesla jako Gregorius in Saxo, Jean de Calais, Tres Wallenses nebo Riesenspielzeug, z orientálních Amaradéví (což je Němcové Chytrá horákyň) nebo Pari Banu (Erbenova Žabka královna). I zčeštělá hesla zachovávají obecně vžitou konvenci - Robert ďábel, Císař a opat, Rhampsinitův poklad, Pouť do Kompostely apod. Avšak respektuje i pevnou českou tradici, zejména klasických obrozenských verzí: Dlouhý - Široký - Bystrozraký, Záhoř (místo obecného Madej) apod.

Stav pramenů a určitý chvat, s nímž se snažil toto gigantické dílo dokončit, zanechaly pochopitelně také své stopy. Leckterou řídkěji doloženou látku přiřadil jako variantu k jiné, příbuzné látce. V mnoha případech vytvořil širší kumulativní hesla, jež je třeba rozdělit a podrobit analýze. Titul "Hodná a zlá dívka" obsahuje vlastně tři rozličné látky a kumulativní heslo Kristus a Petr dokonce několik desítek. Naši dokonalejší znalost umožnily některé dodatečné sběry terénní i možnost prohloubit analýzu opřením se o některý další slovanský pohádkoslovný katalog - polský, slovenský, východoslovanský; dovést Tilleho sbírku "up to date" by mělo být naší morální povinností. Náběhy k tomu trvají už více než dvě desetiletí. Evidenci nových sbírek prováděli po řadu let externisté Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV i posluchači národopisu na FFUK. Na skromný příspěvek v podobě doplňků a oprav českého materiálu, obsaženého v katalogu Aarne-Thompsonově pomýšlí i komise pro slovesnou folkloristiku při národopisné společnosti. Mělo by nás zavazovat i heslo, jak je z Tilleho osobnosti vyvodili jeho přími žáci. Jarmila Lormanová, o níž jsme se zmínili na začátku, nám její lidsky přiblížila. Od ní víme, že v mládí pěstoval alpinistiku,

že choval psy a chodil s nimi na lov i že Tilleho semináře jeho zralých let byly malými společenskými dýchánky, kde podával vzácné druhy čaje a zákusky. "Jedním z hlavních rysů jeho osobnosti"- říká Jarmila Lormanová závěrem- "byla touha rozdělit se o to, co věděl, rozsevat zrna a zrníčka vlastní sklizně a nechat druhé sklízet dál".

Chceme-li pokračovat jeho stopou, myslím, že nám tato de-
viza jako program postačí. Víc netřeba.

J. Hlavsová, ÚJČ ČSAV Praha

Význam osobností české jazykovědy pro národopis konce 19. století
(J. Gebauer, V. J. Dušek, J. F. Hruška)

Pro formování a rozvoj samostatných disciplín české vědy - etnografie a folkloristiky měla, jak známo, značný význam spolupráce odborníků z blízkých oborů. Mezi ně patřila od počátku jazykověda, zejména pak její odvětví - dialektologie. Před ušší specializací po stránce předmětu studia i metodologie věd byla jejich návaznost žádoucí samozřejmostí. Toto prorůstání vědeckých zájmů můžeme demonstrovat na celé řadě osobností minulého století. Chci tu připomenout alespoň tři z nich. Jsou to představitelé naší jazykovědy, třeba na různé úrovni vědeckého dosahu i zaměření: J. Gebauer (1838-1907), V. J. Dušek (1858-1911) a J. F. Hruška (1865-1937).

Od narození J. Gebauera uplyne v příštím roce již 150 let. Hruška i Dušek patří k početné generaci Gebauerových žáků. Význam vědecké osobnosti Gebauerovy a jeho slovanského semináře pro rozvoj etnografie a folkloristiky zhodnotila zevrubně studie Urbanova a Petrova¹ i monografie Theodora Syllaby.² Chci proto pouze připomenout Gebauerovy pedagogické a vědecko-organizační zásluhy na zmíněných příkladech jeho následovníků, V. J. Duška a J. F. Hrušky.

Během 25 let Gebauerova vedení slovanského semináře na FF UK (1880-1905) se v něm vystřídala dlouhá řada studentů, příštích jazykovědců i významných osobností z jiných oborů věd i českého kulturního života (např. též Jar. Kvapil, R. Těsnohlídek, O. Ostrčil nebo L. Vycpálek). Z etnografů a folkloristů jmenujme alespoň z prvních počátků semináře Em. Kováře, dále Č. Zírba, J. Š. Kubína, z posledních let pak J. Horáka.

V bohaté bibliografii Gebauerově najdeme folkloristické práce jen zřídka (až na některé studie v LF: o incipitech lidových písní, zvl. slovanských, o moravské písni o třech dcerách, o pohádce Jiříkovo vidění, jinde pak publikuje komentované překlady litevských, italských nebo srbských písní). Význam Ge-

bauerův pro rozvoj vědy o folklóru a čes. dialektologie však je v činnosti pedagogické i redakční; byl odborným rádcem, inspirátorem i posuzovatelem četných seminárních prací, vybízel ke sběru folklóru i nářečí a významným dílem přispěl k odborněji vedenému sběru v terénu vypracováním příslušné části druhého rozšířeného vydání tzv. Navedení pro sběratele (vyd. pohádková komise spolku Slavia r. 1879). Vypracoval tu zásady dvojího zápisu - polofonetického a fonetického - podle povahy a zaměření sledovaného textu. Z těchto zásad mnoho let vycházela sběratelská praxe, zejména pak právě J. V. Dušek při organizování sběru pro Národopisnou výstavu československou (dále NVČS).

Sám Gebauer, jemuž bylo v době výstavy 58 let a byl už významným představitelem české vědy, autoritou veřejnosti známou z bojů o Rukopisy, se stal předsedou spojených odborů pro slovesnost, jazykozpyt a bibliografii. Veřejné institucionální práce se však účastnil už dříve. Významným bylo jeho mnohaleté působení v Jednotě českých filologů (v 60. letech zal. pro pěstování vědy v češtině). Dialektologická komise české sekce Jednoty měla za úkol sběr lidových písní a nářečí.

Tyto snahy se pak na NVČS uplatnily v plné míře a soustavnosti díky organizátorské péči nové generace. Jejím představitelem je právě dialektolog J. V. Dušek (o 20 let mladší než J. Gebauer - odchovanec jeho slovanského semináře).³

Dušek byl pověřen vedením jazykového odboru výstavy a referentem pro Čechy (tak jako F. Bartoš pro Moravu). Duškův podíl na přípravách výstavy je mimořádný a zahrnuje práci organizační, vědeckou, metodickou, sběratelskou i propagační. Souhrnně byl za ni odměněn bronzovou medailí za zásluhy o NVČS a v květnu 1897 byl jmenován zakládajícím členem Národopisné společnosti československé a národopisného muzea.

V době příprav NVČS vydal návody O sbírání plodů slovesných a Jak sbírat zvláštnosti mluvy lidové, otiskl je ve Věstníku národopisné výstavy a také rozeslal v tisících exemplářů zejména venkovským učitelům spolu s dotazníky. To vše doplňoval propagačními cestami, přednáškami a sběrem po Čechách i na Moravě.

Jeho hlavní doménou byly jižní Čechy (na Písecku sběratelsky spolupracoval s L. Kubou). V Duškově pozůstalosti najdeme mj. texty pohádek a zápisy lidových písní ze vsi Mažice na Blatech a též rukopisnou stať K národopisným poměrům šumavským. R. 1908 vydává český pracovní výbor pro lidovou píseň v Čechách (podnik o.k. ministerstva kultu a vyučování) Duškův návod k zapisování textu lid. písní. Podobně jako již dříve sběratelé a vydavatelé písní, organizovaní v komisi spolku Slavia, i Dušek tu kritizuje zápisy Erbenovy jako jazykově "chybné"; na četných příkladech rozebírá zásady přesnějšího zápisu nářečních textů lidových písní, žádá připojovat výklad významu výrazů méně obvyklých a "v zájmu vědy" se nevyhýbat slovům "oškřivým", nemeliorizovat lidový text. Mnoho z plánů sběratelských a vědeckých Dušek nestačil realizovat. Zejména je to zamýšlený rozsáhlý jihočeský nářeční slovník, který měl být analogií díla Hruškova a k němuž měl obrovský materiál, dnes nezvěstný, sebraný v době NVČS. Tolik ve stručnosti k oboustranné jazykovědné i národopisné orientované osobnosti V. J. Duška.

Jeho generačního druha, jen o 7 let mladšího J. F. Hrušku, není třeba představovat; jeho podíl na chodském národopisu je obecně znám a oceněn. Chci však při této příležitosti pouze připomenout jeho některé názory i význam Gebauerova vedení pro Hruškovu práci, pro jeho nadšení a zaujatost sběrem, ale i pro jeho kritický postoj a realistickou interpretaci jevů. V Gebauerově semináři pracoval Hruška od letního semestru r. 1889; napsal tu studii o chodské lidové písni, o pověrách, o chodském hláskosloví a národopisně i dialektologicky přínosnou studii Dítě u Chodů. Tato příprava byla pro něj pak cenná při sestavování jeho hlavního díla, Dialektologického slovníku chodského (vyd. 1907). Zamýšlel ho původně koncipovat jinak, pro starší chodské výrazy hledat paralely v staročeských památkách, ale po publikaci Gebauerova staročeského slovníku svou práci v tomto ohledu cmezil. Připomínám zde Hruškův slovník nejen pro jeho mimořádnou hodnotu lingvistickou, pro jeho dialektologickou spolehlivost, ale zejména pro zasvěcený výklad, popis reálií chod-

ského tradičního života 19. století. Sám v předmluvě píše:

"Že pak osobitý život starého odlehlého českého kmene dílem zachoval, dílem i vytvořil si leccos svérázného při práci, v kroji, ve svycích, tudíž i v řeči, bylo třeba leckterés slovo i věcně vysvětlovati. Tu šli jsme úmyslně dále, než snad bývá zvykem v práci dialektologické: vysvětlujeme leckde obširnější slovo i věc, takže po této stránce stává se slovník náš stručným slovníkem naučným všech zajímavých chodských zvláštností kulturních."

Skutečně - ve slovníku najdeme např. hesla, která se vzta-hují k chodskému zvykosloví (např. voračky, prabůdky, přásky a rozpřásky - spouštědla, andělíčky, lučka, hůrka chudá aj.), k démonologii a pověrám (např. divný žínky, vohnivýj muž, pra-želec, láskavý koření), jsou to názvy jídel (bacán, kynutýj toč), součásti kroje (haraska, hakramka, vospánek, závazka, merinka, čepec, rozháněnyj život, jablunkovýj život, lajblík, líčka, praštěnyky, rukávce aj.); bývají tu hesla týkající se li-dové architektury, kterou zevrubně popsal v letech 1803-5 v rozsáhlé třídílné studii v Českém lidu (Statek i chalupa na Chodsku), ve slovníku např. hesla srub, valba, valbička, lepen-ka, rybina aj. Mnoho tu najdeme z tradičního zemědělství a do-mácího hospodářství (příloh, pozmitat, čertadlo, srdeň, stírka, rozsívka, přesívka, příchovek).

Některá hesla nám poskytnou věcné informace nejen ve výkla-dové části, ale i ve větných nářečních dokladech, např. pouští se ("na voves má přijít 9 ros, potom se dobře pouští"), jindy heslo poskytne mimochodem další informaci, např. u hesla děvka kromě údaje, že není pejorativní, se dovíme, že bylo povinností děvečky připravit pacholkovi na neděli košili.

Hruška někdy používá jako nářeční doklad i citát z chodské lidové písně (např. Dnes tyjden, celýj den sluníčko svítilo, Dyž mě lidi hudlovali). Je to v souhlasu s jeho názorem, že za nářeční doklad může posloužit i citát z písně: "kdo jej zná a ví bezpečně, co v písni jest domácí, co přespolní a co jen dě-lané pro píseň, může nejen citovati z písně s jistotou a správně,

nýbrž cena písně, která jí zachovala život, zvětšuje i cenu dokladu proti nějaké všední větě z mluvy denní." (Takový názor je v rozporu např. s přístupem I. Hoška, který doklady folklórní pro dialektologii odmítá.)

Co říci na závěr stručného připomenutí a srovnání tří sou-
časníků, kterým je společné jedno: mají své místo svým způsobem
nejen v lingvistice, ale i v historii českého národopisu? Patří
ke generaci pozitivistické vědy, která neustrnula pouze na shro-
mažování spolehlivého materiálu, ale usilovala též o jeho gene-
tické zařazení a zhodnocení. Hruška v závěru slovníku píše, že
do něj "nepojato nic, čeho skladatel sám neslyšel" - tedy vylu-
čuje např. i cenná svědectví a doklady B. Němcové, která pova-
žuje za fakta jiné pravdivostní roviny.

Materiál, který tato generace za sebou zanechala, má svůj
význam často pro oba obory - např. z Hruškova slovníku čerpá
etnografie a folkloristika po stránce obsahové, dialektologie
pak i po stránce formálně výrazové.

A ještě jednu připomínku. Jan Gebauer spolu s dalšími sla-
visty (podepsáni byli též L. Niederle, F. Pastrnek a J. Polív-
ka) r. 1899 navrhl, aby byl v Praze uspořádán r. 1901 nebo 1902
I. mezinárodní sjezd slavistů, pro nějž koncipoval práci ve
čtyřech sekcích (jazykozpyt, písemnictví, národopis, starožit-
nosti). K realizaci návrhu bohužel došlo až dlouho po smrti J.
Gebauera, r. 1929, ale byl přitom dodržen návrh, který Gebauer
připravil před třicet lety. A tento I. sjezd slavistů, s nástu-
pem a proklamací mnohých nových myšlenek, zejména struktura-
listické metody, je už další kapitolou ve vývoji obou naznače-
ných vědeckých odvětví.

Poznámky:

- 1 Urban, Z.: Význam Gebauerova slavistického semináře pro roz-
voj folkloristiky a etnografie. Petr, J.: Jazykovědná složka
Gebauerova semináře pro slovanskou filologii v Praze. In: Prá-
ce z dějin slavistiky VII. Praha 1979 (uspořádal J. Petr).
- 2 Syllaba, T.: Jan Gebauer, Praha 1986.
- 3 Hlavsová, J.: Z tradice vzájemných vztahů české dialektologie
a etnografie. NR, 66, 1983, č. 3, s. 132n. Dialektologie na
Národopisné výstavě československé. NR, 67, 1984, č. 1, s. 18n.

L. Kunz, Brno

Prvá národopisná monografie hanácké vesnice

Jejím autorem je František Skopalík, selfmademan své doby, který prvním uskutečněním dobrovolného scelení rolnické půdy se vepsal do dějin evropského zemědělství. Byl významnou postavou osvěty venkova druhé poloviny 19. století a hospodářským politikem, který se vzděláním obecné školy vypěl do funkce zemského a říšského poslance. Až do sklonku svého života zůstal činným maloročníkem.

Jako národohospodářsky vzdělaný pracovník si osvojil historické chápání zemědělského vývoje. Pronkl k podstatě neodvolatelně už nutného rolnického družstevnictví a svépomocné spojitelní a záloženské aktivity venkova. Praktický cíl počinů tohoto směru sledoval obranu zadluženého rolnictva proti tvrdým postupům bank (tehdy jen německých).

V možnostech hloubky svého samovzdělávání se dobře orientoval v obecných českých dějinách a důkladně v historické vlastivědě svého širšího domova. Z tohoto vědění se zrodila myšlenka napsat politické a kulturní dějiny své rodné obce.

Úctu k dějinám si Skopalík získal studiem Palackého "Dějiny" (1848). Byly mu "biblí osudů národu českého a nedostížitým vzorem, jak napsati pro krajany své Paměti obce Záhlinic". (Svým světonázorem se však Skopalík se svým obdivovaným vzorem a spisovatelem, ke kterému se stále vracel, neztotožňoval.) K heuristické práci přistoupil v letech 1850-1860, ve svém mládí a záhy si uvědomil potřebu budovat archiv písemných pramenů k místním dějinám. To posléze vykrystalizovalo do podoby dosti bohatého archivu - pozdějšího "Skopalíkova archivu v Záhlinicích". Z této látky a ze záznamů ústního podání rolníků v ten čas odcházející generace, vznikly dvojdílné "Památky". Zatímco historická část zastarala, její část "topografická", vydaná roku 1885 (vlastním nákladem), se dnes jeví jako první česká etnografická monografie rolnické vesnice. V polovině 19. věku, kdy autor formuloval svůj spisovatelský a ediční záměr, etnografie se jako obor historické

vědy takřka ještě nepěstovala. Slovo "národopis" bylo mu neznámé. Ždál se, že pojmenování kulturního oddílu "Paměti" jako částí topografickou vzniklo z rozpaků, jak tuto kulturní látku nazvat.

Hlavní publikační činnost Skopalíkova spadá do doby revolučně-technické přestavby zemědělství ve střední Evropě. Na Hané to byla desetiletí monumentální výstavby gruntů a valem se měnící struktury jak vesnické pospolitosti (nárůst parcelového rolnictví), tak i způsobu jejího společenského života. Jako vnímavý člověk nenechal bez povšimnutí běh zanikání posledních znaků feudální skladby společnosti venkova, a ani bez srovnání toho, co se na vesnici vypívajícího kapitalismu objevilo jako nové, upevňovalo se a stávalo obecným.

Kroniku hospodářské minulosti vesnice a progresivní život, jehož byl ve své obci, v níž žil a vedl ji po řadu let, spolunosi-
telem, napsal v reálném světle. Nebyl chvalitelem minulého času, ale z obrazů, jež mu líčili staří lidé, podle slyšené tradice starších, uměl vyzvednout klady a s povděkem zamítat nezdravé nedostatky.

Skopalík měl smysl pro časové vrstvení etnografických faktů. Kdykoli to bylo možné, zaznamenal zánik starých rolnockotechnických faktů a jejich nahrazování ve své době moderními. V rámci kraje byl popularizátorem pokroku vskutku velkého stylu. Výjevy ze slavnostních chvil života, které v jeho době zanikaly a pokládal je za hodné záznamu, popsal s detailní zevrubností. Dnes, po více než sto- až astopadesáti letech, jsou Skopalíkovy faktografické záznamy nejen spolehlivým pramenem kulturní historie, ale opěrnými body v toku ekonomických a kulturních změn na hanácké vesnici. Skopalík nepsal o ničem, čeho by osobně neznal. Jeho styl psaní je úsporně věcný a nepředpokládá, že to, co se ve chvíli psaní díla obecně znalo (a domněle nebylo potřebné se o tom rozepisovat), že bude v budoucně všem stejně jasné.

Skopalík se zařadil do skupiny rolníků píšících o kulturních a hospodářskotechnických faktech své doby a prostředí života. Publikující rolníci Skopalíkova typu jsou intelektuální vizitkou českého venkova 19. věku a Skopalíkovo národopisné dílo je v ní nejen avantgardní prací, ale i zlatou knihou rané české etnografie.

E. Večerková, Moravské muzeum Brno
Sběratelská a vědeckodokumentační práce Josefa Klvani
(K 130. výročí narození moravského národopisce)

Životní dílo Josefa Klvani zaujme svou rozsáhlostí a různorodostí. Klvaňa úspěšně pracoval vedle svých pedagogických povinností gymnaziálního profesora v přírodních vědách - v zeměpisu, geologii a mineralologii a pro národopis měl trvalé zaujetí až do konce svého života, ačkoliv činnost v tomto oboru považoval spíše za svou zábavu. Zájem o národopis v Klvaňovi probudily již v době univerzitních studií v Praze sbírky Českého průmyslového musea a styky s V. Náprstkem, posilovalo ho přátelství a pracovní kontakty s olomouckou národopisnou družinou, s F. Bartošem, J. Šimou, L. Niederlem aj. K životu venkovského lidu měl Klvaňa velmi blízko. Dětství a mládí strávil v Lipníku nad Bečvou a za svých gymnaziálních studií v Olomouci v letech šedesátých a sedmdesátých se setkával při pobytu u příbuzných s krojem, obyčejí a lidovým uměním na hostýnském Záhoří a na Hané. Ani později nezůstal tento kraj Moravy stranou jeho odborného zájmu.

Těžiště Klvaňovy práce v národopisu spočívá v činnosti vědeckodokumentační, v zachycení mnohých stránek života moravského lidu, jehož vědeckou cenu podmínil Klvaňův "přírodovědecký" pozorovací, hodnotící a systematický smysl. Klvaňa byl vnímavým pozorovatelem a přesným zaznamenavatelem projevů lidového života v širokém komplexu proměn, jimiž procházela tradiční lidová kultura na konci 19. a na počátku 20. století, kdy mnohé starší prvky zanikaly či adaptovaly se do nových struktur, kdy se měnily obsah i forma tradičních projevů. Byl účastníkem onoho kulturního a společenského procesu, kdy tradiční oděv v jedné oblasti, na Hané, už zanikal a bylo možno zaznamenat jeho poslední životní formy, a v témže čase v jiném regionu, na Slovácku, byl na vrcholu své životnosti, s vysokou společenskou závazností a variabilní silou. Klvaňa byl průkopníkem ve výzkumu lidového kroje a lidového výtvarného projevu v době, kdy se formoval vě-

decký etnografický a muzejní zájem o lidovou hmotnou kulturu a památky života lidu.

Výzkumné zájmy Klvaňovy byly široké: Slovácko, Haná, hostýnské Záhoří, posléze Valašsko, západní Slovensko. Jejich těžiště však bylo na Slovácku, kde Klvaňa prožil téměř třicet pět let svého života. Pobýval zde v době, kdy tradiční lidová kultura na Slovácku vrcholila a kdy se dostávala do centra zájmu nejen národopisné, ale i širší kulturní veřejnosti. Systematické národopisné práci se začal věnovat za svého pobytu v Uherském Hradišti, kam v roce 1884 nastoupil jako profesor na tamní české gymnázium. Ve výzkumné práci Klvaňovi zpočátku pomáhali studenti uherskohradištského gymnázia, zastoupení zde z celé jihovýchodní i jižní Moravy. V archívu etnografického oddělení Moravského muzea jsou uloženy kresby a popisy krojů z let 1884-1886, které Klvaňa podle zadaných otázek získal od svých studentů. Na základě těchto materiálů od svých žáků a svých vlastních výzkumů pak přikročil k systematickým soupisům jednotlivých krojových typů na jihovýchodní Moravě, které poprvé publikoval v ročence Moravského muzea (v Museum Franciscum Annales a Časopise Moravského muzea zemského v letech 1896-1911). Za pomoci svých studentů soustřeďoval Klvaňa i sbírku kraslic, z níž pak zasílal vybrané soubory do muzeí v Olomouci, v Praze, na Národopisnou výstavu československou, do pražské Záduhy. Když se v roce 1894 stal školním inspektorem na hodonínském okrese, dostal se do živějšího styku s vesnickým lidem: při svých inspekčních cestách vyhledával prostřednictvím učitelů vesničany, starší i mladší, aby si mohl zfotografovat nebo nakreslit krojovou součástku, nemohl-li jí přímo získat do svých sbírek. Pedagogický vliv Klvaňovy osobnosti na žáky i společenský na moravské maloměstské prostředí byl dlouhodobý. Tak ještě po druhé světové válce se do Moravského muzea dostávaly sbírky uchovávané dětmi Klvaňových obdivovatelů a následovníků. V souvislosti s Klvaňovou pedagogickou činností stojí též za připomenutí jeho snahy o využití lidového výtvarného projevu (zvláště ornamentu) do školního vyučování, ve výuce kreslení a ručních prací.

Na svých studijních cestách si Klvaňa pozorně všiml mužských, ženských i dětských krojů a výšivky, lidových staveb, kraslic, starých kancionálů, nářečí, písní, obyčejů aj. Z četných výletů na vesnici přinášel cenný etnografický materiál - zápisy, kresby, jednotlivé předměty. Při svých národopisných výzkumech mohl přitom využít svého kreslířského nadání a později také znalosti fotografování, k němuž ho přivedlo přátelství s architektem a kreslířem J. Šimou, mj. též průkopníkem v národopisné fotografii. Klvaňova výprava do Bojkovic na nedělní jarmark 14. 8. 1889 byla pro něho památná tím, že "tu na Slovácích z Horní Súče zkusil jsem po první svoje umění fotografické" a už školní rok 1889-1890 byl pro něho důležitý zejména intenzivním fotografováním lidových krojů (jak uvádí v rukopisné autobiografii uložené v archívu etnografického oddělení MM). Klvaňovy fotografie z let 1889-1899, hojně publikované v Českém lidu, zachycují způsob oblečení, detaily krojových součástí, úvazy šátek, pentlení, zvyky a obyčeje lidu, prostředí venkovských sídel, lidové domy a usedlosti i raný proud folkloristických slavností na Moravě (např. v Dřevohosticích v roce 1893, ve Velké n. Veličkou r. 1894 aj.).

Zájem o sběratelskou práci u Klvaňi zintenzivněl v devadesátých letech minulého století, v období četných regionálních výstav s národopisným zaměřením, pořádaných na moravském venkově, z nichž se připravovala Národopisná výstava československá. Klvaňa aktivně působil při zajišťování kolekce lidových památek na celém Slovácku, podnítil zájem a aktivitu vesnických učitelů. Sám přispěl na pražskou národopisnou výstavu svými sbírkami výšivek, kraslic, fotografií i mnohými odbornými radami jako znalec lidové kultury Slovácka. V odborném tisku průběžně referoval o "krajinských" výstavních na Moravě, při nichž byly mnohdy prezentovány také obyčeje a staré pracovní techniky, a později zhodnotil podíl Moravy na pražské výstavě.

Sběratelská činnost s cíli vědeckodokumentačními, památkovými i vlasteneckými vedla Klvaňu k blízkému vztahu k muzejní činnosti. Jako etnograf vytvořil vybranou sbírku výšivek, krojových součástí, kraslic, keramiky aj. Už v osmdesátých a devade-

patřících letech minulého století soustřeďoval lidové artefakty pro významná česká muzea, pro Náprstkovo muzeum a Národopisné muzeum v Praze, pro sbírky Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci. Do bližšího styku s Moravským muzeem v Brně přišel Klvaňa v roce 1897, kdy byl jmenován jeho konzervátorem. Tehdejšímu kustodovi národopisných sbírek J. Januškově se podařilo získat Klvaňu pro rozsáhlý projekt vybudování ucelené sbírky moravských krojů. Klvaňa stranil myšlenku ústředního zemského muzea jako vědecko-dokumentačního a studijního centra, soustřeďujícího památky země a jejího lidu. Sbírkou výšivek a krojových součástí, kterou odkámal v roce 1919 Moravskému muzeu, má mimořádnou hodnotu výtvarnou a dokumentační. Už v roce 1901 předal národopisnému oddělení MM kolekci kraslic, převážně valašských a slováckých a též "snačnou sbírku fotografických snímků vlastní práce". V archivu etnografického oddělení MM jsou uloženy Klvaňovy rukopisné práce, terénní deníky s kresbami aj.

V Klvaňově době se ve výběru lidových artefaktů uplatňovala především hlediska estetická, s národně politickými zájmy, neboť národopisný materiál byl ve vrcholícím procesu národního obrození prostředkem manifestování tvůrčích schopností a kulturní výspělosti českého národa. Klvaňa si přitom uvědomoval, že lidové památky musí mít i hodnotu vědeckodokumentační. A tak jsou Klvaňovy sběry opatřeny (oproti mnoha jiným starším souborům) průvodními záznamy o původu předmětu, nezřídka se na textiliích uvádí jejich nositel, zhotovitel aj.

Četné publikované práce Klvaňovy mají základní význam pro studium krojové tradice a mnohých stránek lidového výtvarného projevu na Moravě na přelomu 19. a 20. století. Klvaňa dokumentoval různou životnost lidového oděvu, zejména na jihovýchodní Moravě a ve své klasifikaci, v níž vyniká jeho třídící a systematický smysl, postihl rozdílnosti, vývojové znaky a hranice krojových typů. Poznatky o lidovém kroji shrnul ve své syntetické práci v monografii "Moravské Slovensko", která je nejucelenějším souborem znalostí o kroji této oblasti a dodnes náleží v československém národopise k základním příručkám.

Literatura:

- Felprecht, J.: Vzpomínka jubilejní. Josef Klvaňa. Národopisný věstník československý, 12, 1917, s. 187-194.
- Prolec, V.: Národopisná výstava československá v Klvaňově korespondenci. Československá etnografie, 7, 1959, s. 106-107.
- Glivický, J.: Hradištský náčrtník Josefa Klvaní. Malovaný kraj, 5, 1969, č. 8-9, s. 5-6.
- Gregor, A.: Za Josefem Klvaňou. Vlastivědný věstník moravský, 12, 1957, s. 87-90.
- Kolaja, M.-Klusák, K.-Kunz, L.: Josef Klvaňa. Vzpomínka k stému výročí moravského etnografa. Brno, Moravské muzeum, 1957.
- Ludvíková, M.: Vznik a vývoj sbírky lidového textilu v Moravském muzeu. Časopis Moravského muzea, 64, 1979, s. 187-195.
- Pospíšil, F.: Josef Klvaňa (22. 1. 1857 - 13. 8. 1919). Životopisný náčrt se zřetelem k práci národopisné. Časopis Moravského muzea zemského, 17-19, 1920-1921, s. 640-673.
- Urbachová, E.: Klvaňova sbírka výšivek v národopisném oddělení Moravského muzea. Časopis Moravského muzea, 41, 1957, s. 105-110.
- Urbachová, E.: Slovácké kožichy ve sbírkách Moravského muzea. Časopis Moravského muzea, 39, 1954, s. 98-124.
- Večerková, E.: Sto třicet let od narození Josefa Klvaní. In: Slovácko, 1988, 11 stran rkp., v tisku (tam i výběrová bibliografie Klvaňových národopisných prací).
- Klvaňa, J.: Autobiografie. Rukopis v archívu etnografického oddělení Moravského muzea.

J. Štoviček, NTK Praha

Karel Rozum a české národopisné muzejnictví

Karel Rozum náleží ke generaci vlastivědných pracovníků z řad učitelstva a středoškolských profesorů, která se podílela na národopisném sběratelském ruchu kolem Národopisné výstavy Československé roku 1895 a na formování české etnografie a muzejnictví v období následujícím. Patřil ke spolupracovníkům Zibrtova Českého lidu, avšak spolupracoval i s druhým národopisným směrem kolem Národopisného věstníku čs. Jeho národopisná i širší vlastivědná práce, která zahrnovala též slovanskou archeologii a regionální dějiny, se soustřeďovala na Podřipsko, v jehož středisku Roudnici nad Labem prožil od roku 1893 až do své smrti v roce 1933 větší část svého plodného života gymnaziálního profesora a kustoda roudnického muzea, jehož byl spoluzakladatelem.¹ Neomezoval se však jen na Podřipsko, ale svou pozornost věnoval i jiným krajům, především jižním a jihozápadním Čechám, kde měl blízké přátele i rodové kořeny.

Karel Rozum se narodil 12. srpna 1856 v Českých Budějovicích. Více však přilnul k Soběslavi, kde u matčiny rodině prožil část dětství, chodil tu do obecné školy a důvěrně poznal řadu lidových zvyků, obyčejů atd. To se později koncem 19. a v počátcích 20. století promítlo do jeho úzké spolupráce se soběslavským muzeem.²

Svou profesí byl K. Rozum středoškolský profesor matematiky, deskriptivní geometrie a kreslení. První dva obory vystudoval na vídeňské polytechnice, kterou absolvoval v roce 1879. Toto exaktní studium téměř paralelně doplnil výtvarným školením na vídeňské uměleckoprůmyslové škole, kde navštěvoval kreslířskou speciálku u prof. Ferdinanda Laufbergera a kurs pro učitele kreslení. U Laufbergera se naučil precizní kresbě, ale rovněž získal určitou zálibu v dekorativismu a v starých grafických technikách, jak to s sebou nesl tehdy módní historismus. To později v něm prohloubila secese.

Po dokončení studia Rozum dlouho suploval na řadě středních škol. Za svého suplování na státní průmyslové škole v Liberci

v letech 1888-1890 se seznámil s turnovským malířem Janem Prouskem, jenž ho poučil o hodnotách lidové architektury a o potřebě její dokumentace, o níž se sám jako jeden z prvních přičinil. Než Prouskovy podněty mohl Rozum prakticky realizovat až o něco později v letech 1891-1893 v novém působišti - západočeských Klatovech jako suplent tamního gymnázia. Tam se spřátelil s profesorem kreslení Ferdinandem Vaňkem a s právníkem dr. Karlem Hostašem, zakladatelem zdejšího muzea, kteří ho uvedli do problematiky muzejní a vlastivědné práce. Zapojili ho jak do činnosti muzea, tak do sběrů pro Národopisnou výstavu československou, které organizovali v rámci zdejšího okresního odboru. Rozum byl na Klatovsku pověřen právě dokumentací lidové architektury. Jeho sběratelská činnost tu však byla přerušena v létě 1893, kdy obdržel jmenování profesorem na gymnázium v Roudnici n. L. Nepřerušil ji však zcela, neboť se sem po dlouhá léta - zejména o prázdninách - vracel, aby pokračoval v dokumentaci i ve sběrech, z nichž nadále mělo užitek klatovské muzeum.

V Roudnici n. L. se Rozum brzy zapojil do sběrů pro Národopisnou výstavu československou, které tu rovněž probíhaly. Soustředil se opět na dokumentaci lidové architektury. Zorganizoval také v Roudnici okresní národopisnou výstavu (o vánocích 1894) a výběr z ní pro celonárodní Národopisnou výstavu československou v Praze roku 1895. Tato výstava urychlila též založení roudnického muzea, které bylo připravováno už od 70. let 19. století.

Podřipské muzeum v Roudnici n. L. vzniklo v létě 1900 za spoluúčasti prof. K. Rozuma, jenž byl zvolen jeho kustodem a pověřen správou a budováním sbírek. Muzeum vedl potom až do konce svého života. Svou pozornost zaměřil hlavně na sbírky archeologické a národopisné. Archeologickou sbírku, jejíž základ tvořily ojedinělé starší nálezy, které pro ni po 30 let shromažďoval Ervín Špindler, iniciátor a další spoluzakladatel muzea, Rozum rozmnožil z vlastních výzkumů, zaměřených na slovanskou archeologii. Národopisné sbírky musel však Rozum budovat téměř od základů. Zaměřil se jak na dokumentaci lidové hmotné kultury (zařízení interiéru, keramika, perníkové formy, kroj apod.), tak na du-

chovní kulturu, především na hmotné artefakty lidového zvykosloví, které od počátku 20. století upoutalo jeho pozornost. Přivedl ho k němu zájem o život starých Slovanů a jeho relikty v českém národním životě. Koncentroval se na údobí od adventu do masopustu, kde našel jak doklady několika velice archaických zvyků a obyčejů, tak figury, které ho upoutaly jako výtvarného umělce pro svou pitoresknost. Zejména ho zaujaly perchty, klíby a brány, k nimž snesl doklady téměř ze všech vsí Podřipska a přilehlých českých regionů. Podařilo se mu přitom vystopovat nejen dílčí místní rozdíly, ale i chronologii zvyků, které někde byly ještě živé, jinde už je znali jen pamětníci. Pamatoval i na muzejní dokumentaci a nechal si popř. ve vsích figury rekonstruovat, když nezískal originál. Někde se mu podařilo zdokumentovat doslova unikáty - poslední projevy zvyků (obyčejů), které jinde už zmizely (např. honění ambrože ve dvou vsích Roudnicka). Jeho sběrová dokumentace byla přitom precizní, opatřená potřebnými provenienčními údaji (místo, datum zápisu, informátor, vnošení zvyku apod.), nadto ji vzhledem ke svým kreslířským schopnostem doprovázel často svými skicami a kresbami. Při dokumentaci se však neomezoval jen na Podřipsko, ale získával srovnávací materiál i z jiných regionů. Na ně se orientoval také při sběru zvykoslovného materiálu z jiných ročních období. Zkoncentroval se přitom na takové relikty zvyků a obyčejů, které se uchovaly již jen ojediněle a dohasínaly. Takto zdokumentoval a ve svých kresbách zachytil např. obchůzku bab na Sedlčansku a Benešovsku, dření žáby o letnicích na Klatovsku, křtitele - otevíratele na Vodňansku apod. Za necelé desetiletí se vypracoval na jednoho z nejlepších znalců českého lidového zvykosloví. Stal se spolupracovníkem Zíbrtova Českého lidu, kde v letech 1900-1912 otiskl řadu kreseb a článků, zaměřených především na zvykosloví, ale dotýkajících se i lidové architektury (tou tu i začínal), keramiky apod. Navázal ovšem i spolupráci s okruhem kolem Národopisného věstníku čs. a s Národopisným muzeem československým v Praze, jehož sbírkový fond obohatil svými sběry. Rozumovy vynikající znalosti o lidovém zvykosloví se odrazilily také v tom,

že v roce 1908 spolu s Vlastou Havelkovou realizoval expozici českého lidového zvykosloví v Národopisném muzeu čs., kterou ostatně z valné části zkomponoval z vlastních sběrů.

Rozumova národopisná sběratelská i badatelská činnost kulminovala v letech 1900-1914, kdy nashromáždil obrovské množství cenného dokladového materiálu, z něhož však publikoval jen zlomek. Vedle zmíněného Českého lidu to byl Národopisný věstník čs., Zlatá Praha, Podřipský musejník, Vlastivědný sborník Podřipska, Staré i nové zvěsti ze Soběslavě a okolí aj. Po vzniku ČSR se zaměřil na zpracování nevydané sbírky českých lidových a pololidových písní z vlastních sběrů, jejichž jádro bylo z Podřipska. Mimo to pokračoval v práci v roudnickém muzeu, které svou obětavostí zachránil před likvidací. Zemřel uprostřed činnorodé práce 28. března 1933 na cestě z Polep do Chodoun, když se vracel ze schůze místního odboru Národní jednoty severočeské.

Karel Rozum svou národopisnou práci přesáhl rámec Podřipska, v němž žil a působil. Svě exaktní i výtvarné školení dal do sluzeb národopisné dokumentace, zachytil slovem i precizní kresbou řadu unikátních odcházejících projevů lidové kultury, především z oblasti zvykosloví, jehož se v letech před 1. světovou válkou stal předním znalcem. Jeho národopisné dílo a sběry, uložené v jeho pozůstalosti v národopisném oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze, jsou stále nevyčerpatelným pramenem pro další bádání.

Poznámky:

- 1 O národopisné práci K. Rozuma na Podřipsku blíže Šťovíček, J.: Karel Rozum a jeho muzejní, národopisná a regionálně historická práce na Podřipsku. In: Litoměřicko (Vlastivědný sborník) 21-22, 1985-1986, s. 133-160; tjž: Lidové zvyky na Podřipsku. Roudnice n. L. 1986.
- 2 Odrazem toho je mj. několik Rozumových článků a kreseb v soběslavském Musejním sborníku a v časopise Staré a nové zvěsti ze Soběslavě a okolí.

V. Jiřikovská, Národopisné museum Třebíč

František Duras - významná osobnost národopisného ruchu na Slánsku, autor jedinečného souboru dokumentárních fotografií

František Duras patří k osobnostem, které zná většinou pouze malý okruh pracovníků regionálního muzea, k němuž se pojila jejich činnost, nebo pak ti badatelé, kteří se zabývali podrobně určitými otázkami v daném regionu.

Vzniku Vlastivědného muzea ve Slaném věnoval pozornost Jan Šťovíček v úvodu ke své závěrečné práci postgraduálního studia,¹ proto jen stručně: iniciátorem založení muzea byl Václav Štech - učitel, spisovatel, první kustod muzea, později divadelní ředitel - jeho životu a práci je věnována malá expozice ve slánském muzeu. V roce 1894 po Štechově odchodu ze Slaného převzal funkci Antonín Ctibor, pilný a svědomitý pracovník. Živý zájem o shromažďování národopisného materiálu se ve Slaném rozproudiv, stejně jako v jiných městech, od roku 1892, v rámci příprav Národopisné výstavy československé. Vznikl odbor Národopisné výstavy pro okres slánský, byly rozeslány výzvy občanstvu, pořádány přednášky, ale skutečné výsledky této aktivity byly stále nedostatečné. A zde se v létě roku 1893 objevila jména dvou lidí, kteří výzvy a proklamace proměnili ve skutek. Malíř a profesor kreslení Ferdinand Velc a fotograf František Duras vystoupili se slibem, který skutečně splnili. Po celé léto a část podzimu roku 1893 a pak ještě na jaře 1894 "konali výlety - dílem pěšky, dílem povozem - a vraceli se vždy s hojnou kořistí".² Velc kreslil a zapisoval, Duras především fotografoval, a zároveň sbírali nejruznější předměty a dováželi je do Slaného. Význam těchto dvou nadšených a obětavých lidí nebyl dlouho plně oceněn.

V roce 1986 zpracovala a obhájila posluchačka pražské katedry etnografie a folkloristiky Dagmar Spívalová diplomovou práci Osobnost a dílo Ferdinanda Velce (jeho význam pro českou etnografii a folkloristiku). Shromáždila všechny dostupné prameny a zhodnotila všechny stránky Velcovy činnosti: dílo malířské

i fotografické, publicistickou tvorbu zaměřenou na vlastivědu, historii, národopis, speciálně na tematiku z Jugoslávie, kde Velc dlouhá léta působil. Snad se časem dočkáme publikování alespoň částí této cenné a zajímavé práce.

František Duras stojí poněkud ve stínu svých slavnějších současníků - přitom ve městě Slaném a jeho kulturním životě byl zakořeněn a zapojen hlouběji a trvaleji než většina jiných. O jeho životních osudech se dovídáme pouze z článku, který po Durasově smrti v r. 1931 napsal Jindřich Hulínský a otiskl ve Slánském obzoru.³ František Duras pocházel ze starého rodu Durasů ze Želenic, jeho dědeček se přiklenil do mlýna v Jemníkách, otec František byl významným občanem, zastával úřad starosty. Hulínský čerpal z Durasových pamětí sepsaných v roce 1900. Nemáme prozatím tušení, kde se nacházejí a zda vůbec ještě existují. Nepochybně by byly zajímavým dobovým dokladem. Duras podrobně vylíčil své dětství. Vzpomínal s láskou na dědečka, amatérského houslistu, na školu ve Pcherách, na školní tresty, popsal dětské hry. Zajímavé jsou vzpomínky z doby studií na německé škole a později na české reálce v Praze. Silný dojem v chlapci zanechala pouť u sv. Markéty na Břevnově. Horlivě se účastnil národního hnutí a velmi podrobně popsal kroj, který vyžebal na rodičích: "honosil se po Praze svou čamarou s bohatými šňůrami a širokými rukávy, podloženými po straně modrým hedvábím, vestou červeně lemovanou s postříbřenými knoflíky a kulatým slovanským kloboukem s třapci. Na krku nosil červenou hedvábnou mašli s dlouhými vyšívanými konci."⁴ Nadšeně navštěvoval divadla, byl i na premiéře Prodané nevěsty. V roce 1867 dostudoval reálku a musel se vrátit domů a místo nemocného otce se věnovat hospodářství a mlýnu. Práce ho příliš netěšila, ale přesto se vyučil řemeslu mlynářskému a sekernickému. Ve volném čase se zabýval kulturní činností: byl spoluzakladatelem ochotnického divadla ve Pcherách, členem všech spolků. Rok prožil jako volontér na Valdštejnském panství na Mnichovohradištsku, na který rád vzpomínal jako na rok pilné práce, ale také zábav, homů, výletů, divadel. Vzpomíná, že zde uváděl v činnost žentoury, čistící mlýnky, zavedl dobývání řepy tzv. hákem, zabýval se melioracemi, což svědčí o vyšší úrovni země-

dělského hospodaření na Slánsku. Po návratu do Jemník Duras sledoval veškeré kulturní dění, často zajížděl do Slaného i do Prahy, účastnil se kladení základního kamene Národního divadla a sám dále hrál v ochotnickém divadle. Krátce po sňatku se schovanou bohatého slánského měšťana pronajal usedlost i mlýn a krátký čas žil v Praze, v roce 1883 se pak trvale usadil ve Slaném, kde ve zděděném domě otevřel fotografický závod. Jeho rodinné poměry nebyly jednoduché - s první ženou měli 13 dětí (naživu zůstaly pouze 2), po její smrti se oženil znovu s měšťanskou dcerkou z Loun a narodilo se jim 9 dětí (otce přežily 2). Přesto vedl stále aktivní společenský život, zval a hostil pražské přátele, byl znalcem výtvarného umění a sám kreslil a maloval, založil ve Slaném Klub českých turistů, hrál divadlo.

Pro národopis byla Durasova činnost významná v několika směrech. Především působil jako organizátor při přípravách Národopisné výstavy československé, jako aktivní sběratel, od roku 1899 pak po 30 let jako kustod muzea. V roce 1894 zahajoval okresní národopisnou výstavu ve Slaném. Z Durasova podnětu si slánský odbor NVČ vymohl, aby se mohlo Slánsko na pražské výstavě reprezentovat vlastním pavilonem (byl zbudován podle návrhu arch. Vejrycha ve zromantizované podobě hrázděného selského stavení). Účastnil se pochopitelně též při instalaci exponátů v tomto pavilonu. Výkonný výbor Národopisného odboru v Slaném vydal brožuru Okres slánský na Národopisné výstavě československé, uspořádanou Albertem Mayslem. František Duras se na této publikaci podílel jako autor kapitol Literatura (hodnotí sbírku písemností na výstavě) a Kroje. Kapitola o krojích je zpracována velice podrobně, s detailními popisy. Duras se snažil naznačit i vývoj kroje, rozlišoval, co nosili staří a mladí lidé, jak se oblékali k různým příležitostem. Byl dlouholetým redaktorem časopisu Slánský obzor. Jak z předešlých informací vyplývá, Durasovy zájmy a aktivity byly velice mnohostranné. Prozatím nemáme zpracování bibliografii jeho drobných časopiseckých článků a doprovodných textů k fotografiím.

Nejcennější dědictví však Duras zanechal v muzejních sbírkách - jsou to jeho kresby a fotografie.

Daras, byl vynikající kreslíř, i když pouze amatér. Vedle Velcových profesionálně provedených kreseb, zachycujících hlavně lidový nábytek, jsou Durasovy kresby rovnocenným dokladem. Zachycují detaily lidových staveb na Slánsku: pavlače a sloupky pavlačí, štíty, krákerce, výjimečně i detaily interiéru (bidlo nad kamny). Kresby přesně popisoval, u každé kresbičky je perem připsáno jméno vesnice, někde i číslo domu. Kreslil sřejmě tam, kde se mu kresba zdála názornější než fotografie, ale možná též ze záliby a zájmu o kreslení.

Jádrum Durasovy práce bylo bezesporu jeho fotografické dílo. Naše znalosti vývoje vesnických staveb na Slánsku spočívají do značné míry právě na fotografické činnosti Durasově. Čerpali z ní autoři všech odborných studií o lidovém domě na Slánsku. Fotografie zachycují objekty z velké většiny již neexistující. V muzejní sbírce jsou Durasovy fotografie rozděleny tematicky.

Velký soubor fotografií, zajímavý spíše památkářsky a historicky, je věnován městu Slanému. V roce 1985 si ho mohli návštěvníci muzea prohlédnout na výstavě jako protějšek fotografií současného města (jejich autorem je Karel Vidimský). Další soubor zachycuje jednotlivé vesnice - pohledy na celé sídlo s okolní krajinou, návsi, významné budovy. Pro nás nejvýznamnějším souborem jsou fotografie jednotlivých staveb. Dokládají rozšířenost stavební techniky hrázdění na Slánsku (tzv. slánská lepenice), především na hospodářských budovách - na stodolách a špejcharch. Méně často, spíše v okrajových částech oblasti, se vyskytují stavby roubené, velmi mnoho domů na Durasových fotografiích je zděných. Je zachycena charakteristická forma domů, častý výskyt patrových staveb, převaha doškové krytiny. Vedle toho Duras fotografoval stavby významné a poněkud výjimečné, jako byla např. roubená myslivna "Obora" s dřevěnou pavlačí a šindelovou střechou ve Smečně, zájezdní hospoda v Lukově s mansardovou šindelovou střechou a roubenou rumpálovou studnou na dvoře, rodný domek V. B. Třebízského v Třebízi aj. Jen výjimečně fotografoval interiéry, zachovaly se 3 snímky z Třebíze, ze statku u Bakalářů. Na obrázcích je vidět záklopový deskový strop, kachlová kamna,

stůl s lavicí v rohu, vyřezávaná opěradla židlí, kout s obrázky.

Na Durasevých fotografiích nechybí zcela lidé, nejsou však středem zájmu. Na některých snímcích, hlavně na celkových pohledech na vesnici či náves, tvoří lidé spíše jen stafáž oživující fotografii. Na jiných se při fotografování usedlosti shromáždila rodina a čeleď do skupinky - ale i to poměrně vsácně. Fotografie jednotlivých staveb jsou většinou bez lidí. Souvisí to s dobovým míněním, že "na Slánsku krej dávno vymysel",⁵ soudobé oblečení nepokládal Duras za zajímavé.

Neobyčejně cenná je Duraseva fotodokumentace okresní národopisné výstavy ve Sláně, slánského pavilonu na Národopisné výstavě československé v Praze, i fotografie expozic slánského muzea. V některých případech nám pomáhají i při určování sbírkových předmětů (tak např. postel s nebesy na snímku z NVČ umožnila určit fragment nalezený před desíti lety ve sklepech muzea). Předeevším však tyto snímky ukazují složení sbírek, způsob jejich instalace na výstavách a v expozicích. Durasevy fotografie jsou profesionálně kvalitní, přes mnohé stěhování, nešetrné zacházení a často nesprávné uložení se dochovaly v dobrém stavu.

Shrneme-li poznámky o díle Františka Durase, je zřejmé, že nebyl speciálně zaměřen na národopis, byl to vzdělaný člověk své doby, navíc existenčně dobře zajištěný, který se mohl bez překážek věnovat mnohostranným a různorodým zájmům. Díky talentu, pracovitosti a nadšení vynikl nad průměr. Jeho zásluhy o rozvoj muzea, jehož kustosem byl 30 let, a o prohloubení vlastivědných, v to počítaje i národopisných poznatků regionu jsou výjimečné. Duraseva osobnost se zcela jistě zaslouží náš hlubší zájem, pátrání po ztracených Pamětech a případně i dalších dokladech vztahujících se k jeho životu a práci. A samozřejmě především pečlivé odborné zpracování sbírky jeho fotografií a náležitou péči o ně.

Poznámky:

- 1 Šťovíček, J.: Cechovní cín a sbírka cínu ve Vlastivědném muzeu Slaný, 1966, strojopis.
- 2 Okres Slanský na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895, s. 4.
- 3 Hulinský, J.: Památce Františka Durasa. Slánský obzor, 39, 1931, s. 24-32.
- 4 Hulinský, J.: cit. práce, s. 26.
- 5 Okres Slanský ..., s. 23.

J. Langhammerová, HM NM Praha

Kulturní proudy a osobnosti formující názor na lidový oděv

Studium lidového oděvu, stejně jako každého jiného odvětví našeho oboru, je přirozeně spjato s dobou, v níž vzniká, je ovlivněno jejími názory i potřebami. Připomínám několik výrazných osobností, které v průběhu vývoje ovlivnily názory na lidový oděv, usměrnily jeho studium a v souladu s dobou téma zpracovávaly z různých pozic, s různými cíli.

Lidový oděv jako kulturní statek člověku vpravdě nejbližší, je obecně jedním z nejvýraznějších ukazatelů kultury. Stal se proto přirozeně jedním z prvních bodů zájmu i o kulturu lidovou. Ať to byla první náhodná pozorování cestovatelů či malířů, neumělé studie a popisy doby osvícenské, beletristické črty i soustředěná, badatelsky zaměřená odborná pojednání houstnoucí v druhé polovině 19. století. Není nutno zdůrazňovat, že v poslední třetině 19. století, se zájem o кроj výrazně vyhranil a v mnoha případech ve studiu lidové hmotné kultury převažoval, takže přirozeně vznikaly i první teoretické úvahy o jeho odborném zařazení a hodnocení.

Tato hodnocení vycházela z praktické potřeby, spjaté se sběratelskými akcemi konce století, jimiž se začaly shromažďovat tisíce kusů. Snad to je dáno i faktem, že se této činnosti ujímaly ženy, které s příslovečnou pílí a vehemencí braly své společenské dílo jaksi útokem. Např. jedna z prvních výstav, uspořádaná v Praze na Střeleckém ostrově roku 1880 již pražské veřejnosti předvedla 1 300 lidových textilií.¹ A tato skromná akce byla pro sběratelství teprve prvním náznakem. Ke konci století, především k akcím kolem Národopisné výstavy čs. a k ní samé, pak byly soustředěny již desítky tisíc kusů. Jen v národopisném odd. Národního muzea v Praze je dnes přes 80 000 kusů textilií - a dá se říci, že značná část tohoto celku vzešla z těchto prvních snah. Netřeba zdůrazňovat sběratelské cíle této doby, zaměřené především k estetické a národní výmluvnosti exponátů. Doba kolem Národopisné výstavy přivedla na scénu řadu osobností, známých

především sběratelskými zásluhami (rodina Wanklova, Náprstkova, řada osobností v terénu). Avšak z prvních teoretických úvah, čistě dobově zaměřených, vyniká díle Renaty Tyršové.

Její vzdělání a značný rozhled v oblasti dějin umění, předurčily směr jejího uvažování v oblasti estetického hodnocení krojů a výšivek. Avšak ve svých dílech již poprvé jasně formuluje názor o nutnosti historického hodnocení krojů a výšivek, vidí jejich dobovou proměnlivost, životnost, reaktivnost na módní proudy a přináší řadu dalších myšlenek, platných a nosných dodnes - včetně názoru o vhodné adaptaci tradiční práce k soudobému obohacení životního slohu. Jakožto žena organizující sběratelskou činnost si jasně uvědomuje i rozdílnou pozici amatérského sběratele a vědeckého badatele.

Doba přelomu století, v níž působila, a samozřejmě i okruh spolupracovníků a následovatelů zdaleka nedosáhl, a ani nemohl dosáhnout, naznačených cílů. Celá následná vlna zájmu o kroj se soustřeďovala více na kvantitu než kvalitu. Rostly národopisné sbírky a shromažďovaly se řady kusů jednoho řádu, hl. kusy výjimečné, dokumentující rozvinuté formy lidového umění. A tak vznikaly ve sbírkách velké disproporce. Např. v jedné takové sbírce je na sto vyšívaných čepců a plen, 5 sukní, 2 šněrovačky, 1 mužská košile. Všechní a pracovní oblečení sұstávalo mimo zájem. Na základě takto shromážděných fondů pak ani nebylo možno formulovat obecné závěry. Avšak díky prvním pokusům se dosáhlo velkého cíle, shromáždil se objemný materiál, byť ne výmluvný ve všech směrech, a zachytil se v poslední chvíli. Dnes se nám zdá obdivuhodné, že tyto snahy uměly zmobilizovat velké zázemí spolupracovníků, bez nichž by tento základ nebylo možno zbudovat. Sama Tyršová tento vklad vidí již ve své době: "Na tiché, skromné pracovníky u nás se dnes rádo zapomíná, a v ruchu národopisném, jak dnes jest populárním, je dvojnásob případno připomenouti, kdo stáli při počátcích těchto snah."² Myslím, že právě naše konference po létech tento dluh výmluvně splácí. Z kladných názorů a myšlenek se v době kolem přelomu století realizovalo poměrně malé procento. Chyběla teoretická základna. Ze spolupra-

covníků tohoto prvního okruhu vycházely především práce popisné, zaměřené regionálně. Komplexnost pohledu národopisce a vědecké zhodnocení tématu, pohybující se obvykle v pozicích pozitivizmu, čekalo až na další generaci.

V oboru lidového kroje je v 2. třetině 20. století v tomto směru výraznou osobností Drahomíra Stránská. Studium lidového oděvu v ní získává první vědeckou kapacitu, opírající se o široké materiálové zásemy sbírek pražského národopisného muzea, o bohaté terénní výzkumy, srovnávací studium slovanských národů a ostatních složek lidové kultury. Základnu informátorů již neopírá o příznivce z řad amatérských milovníků kroje, ale zakládá vážnou dopisovatelenskou síť v rámci NSČ, spolupracuje s muzejními odborníky a vědeckými ústavu v Evropě. Jako představená národopisného muzea v Praze organizuje velké sběrné akce, zaměřené na doplnění obsahových mezer fondu. Uvědomuje si nezastupitelný význam komplexního studia rudimentární kultury horských oblastí Slovenska. Z této práce vzniká v roce 1932 v Praze výstava - Slovenské Tatry - kraj a lid, kterou se muzeum obohacuje o dnes již nedostupné unikáty i v oboru kroje.³ Stejně významné jsou její soubory slovanské, které získává výzkumnými cestami na Balkán a sbírky Národopisného muzea se jimi zařazují mezi přední slovanské sbírky v Evropě. Nejvýznamnější akcí v tomto směru je výstava Bulharsko - země a lid, uspořádaná v roce 1938 v Praze.⁴ V rámci těchto akcí je lidový oděv chápán v kontextu s celou lidovou kulturou a získává vědecké zařazení.

V poválečných letech se doc. Stránská zaměřuje na výzkum kroje Slesska a lidových textilních řemesel. Např. jako první upozorňuje velkou výstavou v roce 1952 na textilií, dnes obecně známou, lidový modrotisk. Řadu let působí v oboru lidového kroje jako pedagog na KU v Praze a konečně nutno připomenout její bohaté dílo ediční, které je oporou k hodnocení lidového oděvu dodnes.

Vědecké zaměření doc. Stránské však obsáhlo jen jednu část proudu. Z tradice minulosti totiž přežívá i společenská potřeba kroje. Potřeba, která si hledá místo na společenském výsluní nejméně od dob národního obrození a jako jistá paralela či modifika-

ce lidového divadla a zábavy specificky dotváří obraz naší národní kultury dodnes. Slavnosti, představení, živé expozice, soubory. V oblasti krojů se tato činnost týká z velké části práce rekonstruktorské, do jisté míry i činnosti tvůrčí a v kladných případech aplikované práce odborné. I tato sféra má své opodstatnění, své problémy, dobovou tvářnost a osobnosti. Mezi nimi v druhé třetině 20. století vystupuje osobnost Blaženy Šotkové, jako jistý užitečný protipól vědeckého směru.

Vyšla z tradice rodiny Náprstkovy, kde v mládí se svou matkou pracovala na opravách sbírek lidových textilií. V době vlasteneckého nadšení 20. let se začíná orientovat na činnost rekonstrukční, Nutno připomenout, že v této době získávalo užívání krojů v české společnosti velkou oblibu. V Čechách, kde kroj je v tu dobu cca 100 let mimo běžné lidové užití, se vytvářejí hlavně v městech krojové družiny, pro něž se kroje nově pořizují pod vedením odborníků různé úrovně. A právě B. Šotková v této sféře znamenala čistý odborný směr. Usilovala o tvorbu rekonstrukcí s dokonalými střihy, vzory, materiály. Dosud známé jsou její návody na šití krojů i další publikace obecnějšího zaměření. Její vlastní práce však spočívala v reálném působení - vedení seminářů, pořádání přednášek a konečně vedení tzv. krojového oddělení ÚLUV, odkud vycházely rekonstrukce tak dokonalé, že jsou dnes předmětem zájmu muzejních sbírek.⁵ Dobrá rekonstrukce zastává v našem oboru funkci experimentu. Vyžaduje detailní studium technik, evokuje k zamyšlení nad funkcí, architekturou a systémem oblečení a svým způsobem přispívá k vlastnímu vědeckému poznání.

V průběhu 2. poloviny 20. století ustoupilo vědecké studium lidového oděvu značně do pozadí, avšak společenská potřeba naopak stoupla. Ve srovnání s minulostí došlo na tomto úseku k jisté disproporcii. Společenskou potřebou je míněna činnost souborů, divadel, filmu, televize, výrobních složek, lid. tvorba aj. Jmenované složky kultury dostávaly postupně vysokou, často profesionální úroveň a vyžadovaly dokonalé odborné služby. Při nedostatku základních vědeckých rešerší obvykle pak vynakládaly vlastní badatelské úsilí. Oporou jejich práce se stávají hlavně sbírkové fondy

a spolupráce hlavně muzejních a osvětových pracovníků. Z této zvláštní situace vyrůstají pak nové osobnosti, znalci lidových krojů a textilu, zaměřené úzce na daný problém nebo region - z okruhu amatérů i školených odborníků. Jednou z vyhraněných postav tohoto okruhu je např. naše současnice Jiřina Králová z Českého Těšína. Žena, která prakticky celý život věnovala poznávání lidového oděvu ve Slezsku s cílem reálného využití a stala se významnou odbornicí pro tento kraj. Na základě důkladného studia pramenů i terénu uvedla do známosti desítky krojových typů se všemi detaily, včetně filigránských šperků. Ne však cestou ediční, jak je běžné ve světě vědy, ale cestou reálnou, jak jí bylo vlastní.⁶

Soudobé scénické potřeby, ke kterým se tato sféra činnosti váže, vyžadují široké spektrum oblečení, včetně málo probádaných způsobů oděvu do práce a na všední den. Zde připomínám její poslední práci, soubor cca 20 typů dětského všedního oblečení z Těšínska pro oblastní soubor s detaily tvarů, účesů a dobových rekvizit, které udivují nejen hlubokou znalostí reálií, ale i výtvarným viděním celku, které osciluje se scénografickou tvorbou, ale zároveň je rázu dokumentačního.

Našli bychom řadu dalších osobností, znalců a tvůrců, kteří k lidovému materiálu přistupují již z hlediska uměleckého, pro naše téma vnějšího. Pro vlastní pochození kroje je však podstatnější uvědomit si jeho vnitřní život, se zařazením osobností, které jej ovlivňovaly přímo v terénu - lidoví řemeslníci, místní znalci i samotní nositelé. Z jejich znalostí i názorových střetů vyrůstal oděv, který dnes chápeme jako téměř anonymní výslednici.

Poznámky:

- 1 Tyršová, R.: Svéráz v zemích československých, Čechy. Plzeň, 1921, s. 24.
- 2 Zíbrt, Č.: Studium lidového umění československého. In: Paní Renáta Tyršová, Praha 1926, s. 268.
- 3 Johnová, H.: In memoriam doc. dr. Drahomíry Stránské. ČL, 1965, s. 55.
- 4 Archiv Národního muzea v Praze, Drahomíra Stránská, dp. národopisné odd., karton č. 49, IV, Veřejná činnost.
- 5 Langhammerová, J.: K životnímu jubileu Blaženy Šotkové. Umění a řemesla, 1974, č. 3, s. 8-9.
- 6 Srov.: Národní přehlídka folklórních souborů. Třinec 1986, s. 10 a 20.

J. Vařeka, ÚF ČSAV Praha

Olga Runtová a Václav Nováček - autoři obrazů s národopisnými
tematy z Rokycanska

Řada malířů, zvláště amatérů, s oblibou kreslí a maluje lidové stavby. Ve svém okolí si obvykle vybírají na pohled nejstarší, případně nejzajímavější chalupy, zemědělské usedlosti a hospodářské budovy i technické památky, které pak tužkou, perem nebo akvarelem pečlivě dokumentují. Ačkoliv jde často o práce, pocházející z konce 19. nebo z našeho století, bývají zpravidla ikonograficky významné. Tyto kresby a akvarely představují rozsáhlý dokumentační materiál, z části i umělecky hodnotný, který mnohdy uniká naší pozornosti, neboť je poměrně málo známý a značně rozptýlený (tak např. v současné době muzeum v Jílovém u Prahy kompletuje soubory kreseb a obrazů lidové architektury malířů - amatérů Petra Morávka (1909-1983) a Vojtěcha Touše (1907-1986). V zájmu oboru je tedy zapotřebí připravit soupis těchto autorů a evidenčně podchytit jejich dílo.

Při vyhledávání a studiu pramenů k národopisnému svazku Západočeské vlastivědy jsme se v Okresním muzeu v Rokycanech setkali s pororuhodnými etnografickými doklady od dvou autorů, a to akademické malířky Olgy Runtové (1880 v Březnici - 1932 v Plzni) a Václava Nováčka (1906 v Horní Kalné, o. Trutnov - 1953 v Praze).

Olga Runtová studovala malířství nejprve ve Vídni, pak na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Od roku 1900 vyučovala kreslení, avšak - jak se dovídáme z jejího deníku - nejvíce se zajímala o národopis a tato záliba se také odráží v jejím malířském díle. V muzeu v Rokycanech je uloženo na 200 akvarelů a perokreseb a asi 2000 drobných prací, skic a náčrtů, další její práce jsou v majetku národopisného oddělení HM Národního muzea v Praze. Náměty čerpala z různých oblastí českých zemí i ze Slovenska, avšak těžiště jejích národopisných kreseb a obrázků je v krojových studiích a v zachycení řady lidových staveb v Rokycanech a okolí, jako např. ve vsích Kamenný Újezd (dnes součást Rokycan), Dolní Myť, Litohlavy, Osek, Ejpovice, Dobřív, Volduchy,

Medový Újezd. Její obrázky jsou převážně akvarely, na nichž vidíme roubené stavby, statky včetně dvorů, drobné sakrální stavby a jiné památky. Zobrazení staveb a jejich prostředí je věrné, i když architektonický a výzdobný detail je někde spíše jen naznačen, nikoliv pečlivě propracován. Stavby zachycené akademickou malířkou Olgou Runtovou často dnes už neexistují, nebo byly přestavěny k nepoznání. Týká se to hlavně chalup z předměstí Rokycan, kde malovala ve dvacátých letech. Nenahraditelná je její perokresba a kolorovaná perokresba vagonové kolonie v Rokycanech s vrocením 1925. Ukazuje zároveň velký smysl malířky pro tvrdou sociální realitu.

Ve šlépějích Olgy Runtové pokračoval Václav Nováček. Podle Marie Feiderlové, která zpracovala životopisy obou malířů, se roku 1922 vyučil malířem u Františka Srba ve Smidarech, o. Hradec Králové, a od roku 1928 až téměř do své předčasně smrti opravoval a restauroval oltáře a obrazy v kostelích. Pracoval také v děkanském kostele v Rokycanech a zřejmě při této příležitosti sajlížděl na venkov malovat lidové stavby. V muzeu v Rokycanech je uloženo na sedmdesát akvarelů a perokresb, které podle vrocení pocházejí z let 1939 až 1941. Několik akvarelů a kreseb je odjinud, např. ze Slánska nebo z horního Pojizeří. Na Rokycansku Václav Nováček výborně akvarelem zachytil především roubenou architekturu, zde bohatou na pavlačová zápraží, pozoruhodné lomenice, různé formy kabřinců atd. Překvapuje, že většina dřevěných staveb byla téměř před půl stoletím ještě kryta došky. Václav Nováček, stejně jako Olga Runtová, své práce pasportizoval.

Ve srovnání s Runtovou použil Nováček sytějších barev, jeho akvarely jsou výraznější a dotaženy do všech konstrukčních a architektonických detailů, které v několika případech k větší názornosti zachytil ještě odděleně (okna, dveře, nároží, lomenice, vyřezávané sloupky pavlačového zápraží aj.). Maloval jen na venkově,¹ kde už dnes tyto stavby většinou nenajdeme. Avšak ty, které se zachovaly, jako roubený mlýn pod Ostrovcem a z velké části dřevěná náves s roubenou zvonicí v Ostrovci, stojí za

konfrontaci s Nováčkovými akvarely zvláště při realizaci památkové ochrany těchto jedinečných objektů a souborů.

Technika malby, volba tématu i malířský rukopis Václava Nováčka naznačují, že malíř byl zřejmě pod vlivem Olgy Runtové, avšak přesto jeho akvarely a perokresby lidových staveb a vesnic se žánrovými výjevy jsou z národopisného hlediska stejně cenné a významné jako obrazy jeho akademicky školené předchůdkyně.

Poznámky:

- 1 Dobřív, Hradiště, Kařízek, Lhotka, Lhotka u Terešova, Medový Újezd, Ostrovec, Podmokly, Přisednice, Radějov (o. Plzeň-sever), Radnice, Trokavec, Týček, Vejvanov, Volduchy, Zvíkovec.

L. Tarcalová, Slovácké muzeum Uherské Hradiště
Z pozůstalosti Rozky Falešnickové - "lidové maléřečky" Slovácka

Každý kraj má své významné nositele lidových tradic. Na Uherskohradištsku se narodila řada dobrých muzikantů, tanečníků a lidových uměloů. Mezi ně patřila i Rozka Falešnicková, která nepocházela z Hradištska, ale strávila zde třetinu svého života. Ve Starém Městě u Uherského Hradiště, kam přišla v padesátých letech, jsme vidali tuto skromnou ženu oblečenou ve svém tasovském kroji, který až do konce svého života neodložila.

Rozka Falešnicková se narodila v Tasově u Strážnice 23. 2. 1900 v rodině s osmi dětmi. Vyrůstala ve svéráznou ženu, která se se svými uměleckými vlohami již narodila a v životě si je svou velkou pílí a vlivem svého švagra Antoše Frolky rozvíjela. Nejen, že rozuměla ornamentu, který nanášela na budovy, kraslice či kus látky, ale byla také autorkou lidových písní, jejich dobrým znalcem a výborným vyprávěčem.

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti získalo po smrti Rozky Falešnickové celou její pozůstalost, která nám dala přehled o tom, čím vším se zabývala a nastínila nám její podíl na rozvoji lidového umění u nás. Její působnost můžeme rozdělit do několika částí. Rozka Falešnicková působila a byla nejvíce známá jako malířka ornamentální fresky a sgrafita a malířka kraslic.

Již od sedmi let ovlivňoval její umělecké cítění její pozdější švagr malíř Antoška Frolka, především v oblasti ornamentiky. Přesto, že akceptovala místní tradici, snažila se hledat a uplatňovat vlastní nápady z ornamentu. Kreslila na truhlice, na zeď, později přistoupila k technice fresky. Na přelomu 20. a 30. let vymalovala nádraží budovy v Uherském Brodě, Uherském Hradišti a Luhačovicích. Do mokré omítky škrabala prvky ornamentů, které znala z vyšívaných krojových součástí. Ve zdobení budov pak pokračovala ještě v 50. letech, kdy vyzdobila nádražní budovy sgrafitem v Uherském Hradišti, Luhačovicích, Vnorovech, Veselí a Bzenci-Přívoze. Z původních návrhů na výzdobu s předkreslenými motivy a také rydla byla předána v rámci pozůstalosti

do Slováckého muzea v letošním roce.

Své tvůrčí umění uplatňovala především ve výzdobě kraslic. Jak uvádí Antonín Václavík, jedna malířka z Uherského Ostrohu o ní řekla: "To musí být šikovná šikovnica, všecko prý dovede vyšít aj namalovat. V Hradišti vymalovala aj celý štación. No, ale my si zostanem při svém, tak jak bývalo za stara".¹ Z pozůstalosti postupně tříděně získalo Slovácké muzeum řadu nákrešů vzorů a teoretických pojednání s názvy motivů na kraslicích s vlastním vysvětlením těchto motivů. Samotné pojednání o tzv. cestě na kraslicích se nachází v rukopise její pozůstalosti a vzpomíná jej i Antonín Václavík.² V lidovém pojetí "cesta" na kraslicích znamenala ornament v podobě pásu. Podle Rozky Falešnickové "cesta" bylo prstencovité objetí stran vejce napříč, jen cesta blesková byla vedena od vrchu dolů, tj. po delší straně poukla. Svě kraslicové umění prezentovala Rozka Falešnicková především v kraslicových kurzech, které ve čtyřicátých letech byly v některých obcích na Slovácku zorganizovány, např. ve Veselí na Moravě, Ostrožské Nové Vsi, Nivnici, Vnorovech a Tasově.

Rozka Falešnicková se orientovala i na lidový ornament ve výšivce a lidový kroj vůbec. Ornamentu na Dolňácku a jeho rozboru je v dochovaných rukopisech věnováno hodně, některé jsou jen útržkovitě dochované, avšak všechny mají dobrou dokumentační hodnotu. O dolňáckém ornamentu přednášela Rozka Falešnicková na IV. zemském národopisném kurzu v Brně, který se konal 1.-3. prosince 1947. Zde pod vedením prof. dr. Antonína Václavíka odezněly referáty pojednávající o ornamentu valašském (M. Kašlík), hanáckém (ing. J. R. Bečák), horáckém (V. Bělík), vlčnovském (J. Beneš), kopaničářském (J. Kopunec), hornáckém (V. Zemanová) a kyjovském (F. Gottwald). Pak zazněla řada referátů ještě o lidovém kroji a lidové kultuře. Problematikou kroje se zabývala i Rozka Falešnicková. Dokazuje to řada pojednání dochovaných v její pozůstalosti uložených ve Slováckém muzeu a také přepis přednášky přednesené v Nivnici dne 3. dubna 1932 pod názvem "O zachování a významu selského kroje a lidové kultury".

Neoddělitelnou součástí osobnosti Rozky Falešnickové je i sepětí s hudební kulturou lidu. Od malířka poznávala hudebnost

kraje, ve kterém vyrůstala, setkávala se s řadou předních lidových hudeců a muzikantů. Na základě tohoto poznání i sama tvořila. V roce 1925 složila a hudebně upravila píseň "Malované vajíčko", jedinou tohoto druhu zaznamenanou v písňových sbírkách.³ Vlastní složené písně jsou i součástí rukopisů, které materiálově vycházejí ze života lidu na Slovácku a část písní je i v příspěvku k propagační relaci o lidovém umění.

Rozka Falešnicková byla i výbornou vyprávěčkou a vnímající ženou svého vesnického prostředí. Na tomto základě se dochovala řada popisů obyčejů jako fašank, dožínky, velikonoce, popisy dějů o svátcích, při vaření povidel, poutích či ze života dětí. Svě poznatky ze života v obci Tasov a okolí ji vedlo k sepsání a publikování řady drobných povídek uveřejněných v Lidových novinách, České selce či Zahradě Moravy. Zde popisuje život v Tasově, všední i sváteční život tamějšího lidu. V neposlední řadě zůstaly v její rukopisné pozůstalosti i scénáře k hrám.

K hodnotným předmětům, které odkoupilo Slovácké muzeum z pozůstalosti Rozky Falešnickové patří řada vzorníků výšivek, rozešitých postupů vyšivačských motivů, části jejího malovaného nábytku a oděvu.

Osobnosti mistryně lidové umělecké výroby Rozky Falešnickové by bylo potřeba věnovat větší pozornost, neboť nelze již vypovědět mnohé o jejím působení v lidovém prostředí. Snad až po důkladném zpracování její pozůstalosti budeme moci se seznámit s jejími názory, teoretickými výklady o lidovém umění a jeho projevech a zhodnotit její zásluhu o rozvoj lidového umění vůbec.

Poznámky:

- 1 Václavík, A.: Výroční obyčeje a lidové umění. Praha 1959, s. 272.
- 2 Václavík, A.: o. c., s. 443.
- 3 Viz Poláček, J.: Slovácké písničky Slováckého krúžku v Brně. Brno 1947, s. 94.

L. Tyllner - D. Lhotská, České Budějovice

Jindřich Jindřich - Na okraj folkloristické praxe sběratele chodských lidových písní

Jako sběratel lidových písní se Jindřich Jindřich poprvé prezentoval roku 1926, kdy ve Kdyni vydal první z osmi dílů tzv. Jindřichova Chodského zpěvníku.¹ Byla to přibližně stejná doba, kdy i Karel Weis (roku 1928) zahájil vydávání obsáhlého, v konečném počtu patnáctidílného sběratelského díla Český jih a Šumava v lidové písni. Zatímco však Weis neušel výtkám kritiky napadající zejména věrohodnost publikovaného materiálu, vydávání Chodského zpěvníku bylo přijímáno bez větších výhrad a se zvláště nadšeným ohlasem Jiřího Horáka, jinak přísného kritika díla Weisova. Oprávněnost Horákových výhrad k Weisovým sběratelským praktikám byla nakonec potvrzena srovnáním originálních terénních zápisů s jejich publikovanými podobami,² současně však vyvstala otázka věrohodnosti folklórních zápisů i u jiných sběratelů, mj. právě u Jindřicha Jindřicha.

Metoda Jindřichovy dosud ne příliš detailně analyzované folkloristické práce poměrně zřetelně vystupuje ve světle korespondence příteli a spolupracovníku dr. Jaromíru Fialovi a dále vyplývá z jeho vztahu k názorům dialektologa Františka Hrušky i spisovatele a sběratele chodských lidových písní Jindřicha Šimona Baara.

S dr. Jaromírem Fialou se Jindřich seznámil v letech 1917-1919, v době, kdy Fiala vyučoval na domažlickém gymnáziu češtinu a francouzštinu. Vzájemné přátelství trvalo i po Fialově odchodu do Prahy a jejich korespondence, která čítá 214 položek, podává zajímavé svědectví o vzniku Chodského zpěvníku, myšlenkách a názorech, které jeho zrod provázely.

První zmínka o sběru chodských lidových písní s úmyslem vydat je ve formě zpěvníku stojí v dopise dr. Fialy z 12. 2. 1926, kde jsou zároveň hned z počátku otevřeny otázky dialektu písní: "Z Hrušky víš, že písně nejsou spolehlivým dialektologickým materiálem a při cíli, ježž nás zpěvník chce sledovati, není ani dialektické přesnosti třeba. Jestliže se nám podaří uvést písně

ve známost nejen u Vás na Chodsku, ale i v jiných krajích českých, pak zcela jistě tím samým okamžikem pozbudou svého dialektického zabarvení, jež se uchová nanejvýš v rýmech. Já vím podle sebe i podle pozorování, jež jsem konal na dětech zpívajících dialektické písně např. slovenské nebo chodské, že pak-li se píseň stala skutečně duševním majetkem za zážitkem zpěváka, a to je naším jediným zbožným přáním, zpěvák nekoketuje s dialektem, nýbrž si ji zpívá "jak mu zobák narost", cítí píseň jakoby se zrodila v jeho vlastním a nikoli cizím, krajně exotickém prostředí. Já sám si chodské písně zpívám bez afektace chodského vokalizmu a víš kdo mne v tom utvrdil? Baar, který v jedné ze svých přednášek mluví proti "galvanizování mrtvoly" a proti ne - Chodům, kteří nemístně, afektovaně, naučeně používají chodského zbarvení řeči. Ani po stránce nápěvu nepokládám za účelné do našeho zpěvníku dávat varianty, osobité ozdůbky melodické apod. ...mně je chodská 'Kam pureš, pojeděš' milejší tak, jak ji podává Zich, kdežto ty ji máš s kudrlinkami, které mají jen subjektivní líbivost pro toho kterého pěvce, oprádařice a zatemňující nápěv původní, který je zaznamenan u Zicha."

V dopisu z 24. 3. 1927 se dr. Fiala opětně vrací ke stejné otázce a zdá se, že k ní zaujímá poučenější postoj než sám Jindřich: "...nezlob se, ale pořád mně vrtá v mozku ten 'dialekt'. To jak jsme my vypravili již první díl zpěvníka i dětský zpěvníček je absurdní. Takhle se jaktěživo na Chodsku nemluvílo, nemluví a tím méně mluvit bude. Kdybychom chtěli jednat správně, musili bychom si stanovit vlastně dialekt jednotlivých vsí, a ne navěšit na jednu píseň třeba z Mrákova tvary běžné sice např. v Luženicích, ale v Mrákově se nemohoucí vyskytnouti. My jsme takto předialektovali sám dialekt. Před vážnou kritikou by naše jednání neobstálo..."

V odpovědích se Jindřich snaží hájit své stanovisko, ale jeho neporozumění Fialovým výhradám je trvalé. Projevuje se např. v komentáři k Erbenově sběratelské práci na Chodsku: "Mezi námi soukromně řečeno: Za Erbena chodský dialekt žil ještě plně, zapsal někde staré chodské tvary a v téže písni i spisovné tvary, jakoby to tehdejší Chodové nevypravovali. Nezazlívám to, ale pravda je,

že to tak úskostlivě a detailně neslyšl (podřečí) a nezapsal. Jeho ucho, myslím, nebylo zvyklo dialektu a v té rychlosti při zapisování některé detaily slovní mu ušly".³

Jindřichovým ochotným rádcem v oblasti dialektu byl František Hruška. Avšak byly to právě otázky dialektu v písni, které kdysi Hrušku přivedly k dlouhé, patnáctileté rozluce s Jindřichem Šimonem Baarem. Na jejím počátku byla Baarova kritika *Facta loquuntur*⁴ na Hruškovu studii *Národní píseň na Chodsku*. Ke stejné problematice se Baar vrátil o mnoho let později v dopisu z 15. 5. 1923, kde reagoval na Hruškovu kritiku chodského nářečí v beletristických dílech a na výhrady Emanuela Felixe hovořícího o "náměsíčné" chodštině v podání beletristů: Celkem souhlasím s tím a konečně i s profesorem Emanuelem Felixem co píšete o chodštině 'náměsíčné'. Vezmu-li však hotovou větu přímo z úst vašeho člověka, a otisknu-li ji pak, - i když nesouhlasí s pravidlem, je to chodština živá, dnešní, skutečná a náměsíčné je - pravidlo". V republicované poznámce ke druhému dílu písni "do kolečka"⁵ pak Baar shrnuje: "Písne píší tak, jak je ten který zpěvák vyslovoval, či jak psané má k použití dány byly. Pouhým dialektem dnes na Chodsku nemluví nikde - mnoho svérázného v řeči je ovšem uchováno, leč vlivem škol a stykem s okolím, jsou tyto zbytky stále víc a více tlumeny, takže 'Buláci' na Chodsku se svým krojem i svoji významnou řeč ztratí."

Jiného mínění však byl Jindřich. Nadále zůstal v zajetí myšlenek vyrůstajících z názorového okruhu romantiků 19. století a nešetřil zápisů vlastních ani mnohé z přibližně tisícovky textů získaných od Jindřicha Šimona Baara, které přestylovoval do uměle restaurované bulačiny. V některých případech došlo i k velmi výrazným odchylkám od originálních zápisů:

Ze země jsem na svět přišel
abych na nom rozum našel,
po nom chodím jako pán,
do něj budu zakopán,
k soudnému dnu stanu zase.

Anděl troubí na troubu,
vstáňte z mrtvých, vstáňte k soudu,
oblečte si skutky své,
ať jsou dobré nebo zlé.
Bůh vás z nich teď soudit bude.

Ze země sem na sjet přišel,
na zemí sem rozum našel.
Po ní chodím jako pán,
do ní buru zakopán,
k súdnému dnu stanu zase.

Handěl zadržbí na trůbu:
Stánte z mrtvyjch, poto k sídu,
vobláčejte skutky své,
hajt sú dobrý nebo zlý.
Bůh Vás z nich hned súdit bure.⁶

Stejně problematický je Jindřichův názor na nápevnou stránku písní, V dopisu dr. Fialovi dne 26. 4. 1927 se zmiňuje o tom, že zpěvník by se líbil i dr. Nejedlému, ale "nesouhlasí s druhým hlasem, že prý se dvojhlasně nezpívá". Polemizuje s tímto názorem a odvolává se na vlastní zkušenosti i na poznatky jiných sběratelů, zejména Ludvíka Kuby. Jindřich měl skutečně pravdu když tvrdil, že tradice vícehlasého zpěvu na Chodsku dříve nebo ještě v jeho dobách existovala, avšak povýšil tento způsob zpěvu lidových písní na obecně panující princip, ačkoli sám se s ním mohl setkávat jen zřídka, a to zpravidla v podobě pouhého dvojhlasu. Tím že opatřil v podstatě všechny písně dvoj až čtyřhlasem, dospěl vlastně až k hranici úprav chodských písní.

K četným zásahům do původního tvaru písní nutně muselo dojít při dodatečném doplnění nápěvů k textům získaným darem od Jindřicha Šimona Baara. Podle důkazů Rudolfa Lužicka⁷ se jedná téměř o čtvrtinu písní Chodského zpěvníku, jejichž nápěvy musel Jindřich po několika desetiletích získávat dodatečně. Zpětné doplňování však nemohlo probíhat bez dalších úprav a korekcí, vyplývajících z problematiky vztahu textu a nápěvu. Jindřich v předmluvě ke čtvrtému dílu své sbírky sám přiznává, že Baarovu sbírku využil i při "doplnění textů, slok, slov", čímž si ovšem počínal v podstatě podobně jako třeba kritizovaný Weis.

Poslední oblastí výraznějších zásahů do původního tvaru písní je ornamentika, nápěvné prolamování a zdobení, které chtěl Jindřich v Chodském zpěvníku zachovat v tradiční podobě. Doplnil proto již velmi střídme zdobené nápěvy bohatou ornamentikou, se kterou se zdaleka v takové míře v terénu nesetkal. Nevyhnul se při tom ani zásahům do základních melodických obrysů písní, když pozměňoval zejména jednoduché a opakující se nápěvy ve tvary melodicky zajímavější.

Uvážíme-li, že Jindřich k písním nepřipojoval základní pasportizační údaje, srovnávací odkazy, popisy života písně v lidovém prostředí, nezaznamenával projevy hudby instrumentální a připočteme-li všechny výše uvedené skutečnosti, ani tehdy nebudeme pochybovat o velkém přínosu Jindřicha Jindřicha českému sbě-

ratelskému hnutí. V rámci vědecké pravdy však není zapotřebí přehlížet fakta, která ukazují na některé způsoby ve sběratelské praxi Jindřicha Jindřicha, které moderní folkloristika odmítla. Nebyly projevem svévole, ale vědomým postojem k chodskému lidovému zpěvu, který chtěl Jindřich vrátit do původního prostředí pokud možno v nejkvalitnější podobě. Domníval se, že přispěje k ozdravení lidové zpěvnosti, která byla na sklonku své tradiční existence zasažena destrukcí, ovlivňující estetickou hodnotu písní. Volil k tomu příslušné pracovní metody, které se u jiných sběratelů naopak staly předmětem kritiky. Naše myšlenky proto chtějí přispět nejen k objektivnějšímu pohledu na Jindřicha samotného, ale i na některé jiné osobnosti českého sběratelství, jejichž přínos byl v sousedství díla Jindřichova snižován a kritizován za nedostatky, kterých se dopouštěl i národní umělec Jindřich Jindřich.

Poznámky:

- 1 Teprve později byl název zpěvníku zjednodušen na Chodský zpěvník.
- 2 Tyllner, L.: Národopisné dílo Karla Weise. Rigorózní práce, Filosofická fakulta UK, Praha 1979, kap. Věrohodnost Weisova písňového sběru, s. 112-176.
- 3 Dopis z 16. 4. 1927.
- 4 Čech 23, 13. a 14. 11. 1891.
- 5 Barr, J. Š.: Chodské písně a pohádky. Praha 1975, s. 569.
- 6 Srovnání textů i nápěvů bylo provedeno přibližně u deseti procent písní.
- 7 Baar, J. Š.: c. d., s. 565-566.

L. Štěpán, Soubor lidových staveb a řemesel Vysočina
Zásluhy sekerníka Václava Pilaře a fotografa - amatéra Václava
Votrubce při dokumentaci lidového stavitelství v 19. století

Václav Pilař byl mlynářem a sekerníkem na předměstí Hradce Králové, kde žil ve druhé polovině 18. století a na začátku století dalšího. Jeho osudy prozatím nikdo nezkoumal, a tak je nám znám pouze jako autor rozsáhlého výkresového díla, na kterém pracoval kolem roku 1805. Tato práce je uložena v Okresním archivu v Hradci Králové pod označením Pozůstalost Václava Pilaře a představuje 37 výkresů a výpočtových tabulek formátu přibližně A 3.

Pilařovy kresby jsou pomůckou pro stavbu vodních a palečnických kol, řeší řadu technických zařízení na vodní pohon, jako například mlýny, pily, čerpadla a jako ojedinělou záležitost i beranění pilotů na vodních stavbách zase pomocí vodních kol. V tabulkách jsou naryšovány solní a obilní ruční mlýnky a mlýny, často na pohon více osobami. Zvláštní péčí věnuje výkresům vodotechnických staveb, zejména jezům a náhonům. S kvalitními technickými výkresy kontrastují axonometrické pohledy na vodotechnická zařízení na Orlici, které působí naivně, i když pro nás jsou neocenitelným dokladem.

Václav Votrubec se narodil v Turnově v roce 1853 a zemřel v roce 1903 pravděpodobně ve Vysokém Mýtě, kde je pochován. V letech 1879 až 1897 učil na gymnáziu ve Vysokém Mýtě matematiku, přírodopis a fyziku. Hluboký zájem o lidovou hmotnou kulturu jej přivedl ke spolupráci s Městským muzeem ve Vysokém Mýtě, kde byl veden jako činný člen v období let 1884 až 1897. Z jeho vlastivědné práce jsou pro národopis nejvýznamnější fotografie z období 1892 až 1894. Votrubcova fotografická dokumentace vyniká tím, že zachycuje takové jevy hmotné kultury, především lidového stavitelství, o kterých se autor prozřetelně domníval, že v nejbližší době zaniknou.

Na sto šedesátí fotografických deskách, dnes uložených v Okresním muzeu ve Vysokém Mýtě, dokázal dokumentovat mimo jiné

řadu velkých roubených domů s vysokými stropy a patrovými komorami nad síní, přízemními komorami a stájí. Jedná se o poslední ukázkou domů typických pro střední Polabí a přilehlé nížiny z období 16. a asi prvních dvou třetin 17. století. Tyto domy se v terénu prakticky do druhé poloviny našeho století nedochovaly a poznáváme je spíše z popisů v urbářích, jako například v urbářích komorního panství Pardubice.

Neméně zajímavé jsou velmi archaické polygonální stodoly, interiéry a především domy, o kterých se můžeme domnívat, že před průčelím světnice mají představené chlévy směrem do komunikace. Votrubcovy fotografie jsou ze vsí Tisová, Hrušová, Plchůvky, Vračovice, Lhůta, Mostek, Stradouň a z dalších vsí v okolí Vysokého Mýta.

S některými výkresy Václava Pilaře a fotografiemi Václava Votrubce se budeme moci setkat v ilustrované publikaci Lidové stavitelství východních Čech, kterou k vydání připravuje nakladatelství Kruh Hradec Králové.

L. Procházka, ÚF ČSAV Praha

Antonín Chmelík - autor národopisné dokumentace k lidové architektuře Českého ráje a Podkrkonoší

Kresebná dokumentace má svou nezastupitelnou úlohu při studiu lidové architektury. Národopisná kresba, jak ve svých pracích prokázal J. Scheybal,¹ zaujímá v etnografické dokumentaci přední místo. Proto i v současné době, kdy ubývá stále více lidových staveb na naší vesnici, je třeba ocenit úsilí a práci současných tvůrců, dokumentujících tužkou, perem či štětcem regionální formy českého lidového domu. Velkou tradici národopisné kresby mají zejména severovýchodní Čechy, kde Pojizeří a Podkrkonoší bylo dokumentováno již v době příprav a konání Všeobecné zemské jubilejní výstavy v Praze r. 1891 (instalace "české chalupy")² a Národopisné výstavy československé v Praze r. 1895 (tzv. "výstavní vesnice")³ a kde na Turnovsku působil jeden ze zakladatelů odborného studia lidové architektury u nás akademický malíř Jan Prousek (1857-1914).⁴

K současným autorům národopisné kresby, dokumentující lidové stavby ve východních Čechách, patří již zmíněný J. Scheybal (nar. 1928) soustřeďující svůj zájem zejména na Pojizeří a oblast Jizerských hor,⁵ dále K. Šafář (nar. 1912), zachycující Náchodsko⁶ a též Antonín Chmelík. A právě kresebné dílo posledně jmenovaného má značný význam zejména z hlediska dokumentace lidového stavitelství Podkrkonoší a Českého ráje, ale i pro regionální vlastivědnou práci v této oblasti.

Antonín Chmelík (nar. 1924 ve Žďáru u Kumburku, o. Semily, od r. 1957 žije trvale v Praze) zachycuje lidové stavby již od 40. let.⁷ Stavby zakreslené Chmelíkem v dřívějších letech jsou dnes značně přestavěné či zbourané. Dokumentární hodnotu jeho kreseb umocňují dvě skutečnosti: jednak jeho kresby (nejčastěji pero či tuš) vznikají na základě terénního výzkumu, který je doplňován studiem archivních pramenů a dalších druhů dokumentace a jednak je pro Chmelíkovy kresby příznačná pečlivost a přesnost

provedení konstrukčních detailů a architektonických částí lidových staveb, jakož i precizní zachycení celé zemědělské usedlosti a její začlenění do krajiny.

V souvislosti s hodnocením významu kreseb A. Chmelíka, je potřeba uvést, že autor je původním povoláním knihař, později působil jako modelář a kreslič map. Co se týče vzdělání a výtvarného školení, absolvoval A. Chmelík při zaměstnání večerní kursy krajinářského kreslení a malby a Výtvarnou večerní školu pro pracující. Jeho vztah k národopisné a vlastivědné kresbě spolupřetvářely především lidová architektura rodného kraje (okolí Lomnice nad Popelkou), zájem o kreslení již od školních let i pozdější praxe v kartografii. Významný mezník pro Chmelíkovu dokumentační práci představovaly jeho četné kontakty, a to především s akademikem Z. Wirthem, na jehož doporučení začal od 2. poloviny 50. let systematicky zachycovat lidovou architekturu.

Jádro území, kde A. Chmelík zakresluje lidové stavby, tvoří obce bývalého lomnického okresu. Předmětem jeho zájmu je však i oblast Českého ráje a Podkrkonoší (zhruba pás od Mnichova Hradiště po Novou Paku), kde zdokumentoval v posledních dvaceti letech více než tři stovky lidových staveb.

Z Chmelíkova kresebného díla zachycujícího lidové stavitelství uvedené oblasti uvádím zejména soubory kreseb lidové architektury pro obecní kroniky semilského okresu: Bradlecké Lhoty, Kramole (o. Jičín), Nové Vsi nad Popelkou, Syřenova a Újezdce. Jeden z nejvýznamnějších souborů zhotovený A. Chmelíkem pak představuje 20 perokreseb objektů lidového stavitelství z obcí v okolí Lomnice nad Popelkou, který autor pod názvem "Dřevěné chalupy z Lomnicka nad Popelkou" zhotovil v roce 1973 pro ÚEF ČSAV Praha na základě svých kreseb z let 1939-1972 (jde o obce: Lomnice nad Popelkou, Nová Ves nad Popelkou, Syřenov, Újezdce, Žďár u Kumburku, o. Semily a dále o Kyje u Jičína a Ústí u Staré Paky, o. Jičín). Po dokumentační stránce je též cenná perokresba starých dřevěných domů na lomnickém náměstí, vzniklá v r. 1972, zachycující hlavně podsíňové domy, které již zde neexistují.

S Chmelíkovým kresebným dílem se širší veřejnost mohla seznámit i prostřednictvím článků a zpráv v časopisech (Chatař,⁸ magazín Květů,⁹ Vítáme vás v Československu¹⁰). Odborné zhodnocení jeho kreseb lidové architektury pak provedli v odborném národopisném a vlastivědném tisku (Národopisné aktuality,¹¹ Muzejní a vlastivědná práce¹²) Josef Vařeka a Lubomír Procházka. Rovněž v encyklopedii Lidová architektura autorů V. Frolce a J. Vařeky je A. Chmelíkovi věnováno samostatné heslo.¹³ Četné kresby též autor publikoval v okresním (Rozvoj), krajském (Pochodeň) a regionálním vlastivědném tisku (Zpravodaj Šrámkovy Sobotky).

Své kresby lidové architektury A. Chmelík prezentoval na četných výstavních akcích (od r. 1967 do současné doby celkem 12 výstav) - naposledy v roce 1985 se uskutečnila výstava v Nové Pace pod názvem "Krajiny Českého ráje". K některým těmto výstavám byly vydány pořadatelskými institucemi katalogy, kde byla zhodnocena a zveřejněna část Chmelíkových národopisných kreseb (kupř. Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou v roce 1979¹⁴ a 1984¹⁵).

Z posledních autorových ilustračních prací lze jmenovat zejména Vánoční koledy z Podkrkonoší¹⁶ a z nejnovější spolupráce pak připravované kresby pro expozici rychty z Bradlecké Lhoty (o. Jičín), v Muzeu vesnice v Kouřimi. Na závěr je třeba zdůraznit, že Chmelíkova kresebná činnost (spojená zvláště s vlastivědou kraje) je mnohem širší, než samotná dokumentace lidového stavitelství, ta však již není náplní tohoto příspěvku.

Důležitou skutečností při hodnocení jeho kreseb je dokumentace interiéru lidových staveb, neboť většina autorů národopisné kresby (právě s výjimkou J. Scheybala a A. Chmelíka) kreslí jen exteriéry. Antonín Chmelík patří vedle J. Scheybala k předním současným autorům národopisné kresby ve východních Čechách a toto jeho kresebné dílo má důležité místo v dokumentaci lidového domu výše uvedené oblasti.

Poznámky:

- 1 Scheybal, J.: O významu vědecké kresby pro národopis. Český lid, 37, 1950, č. 1-2, s. 91-95; týž: Lidové obydlí a pracovní nástroje v kresbě a obraze. Slovenský národopis, 5, 1957, č. 1, s. 97-109.
- 2 Horák, J.: Národopis československý (Přehledný nástin). In: Československá vlastivěda, díl II., Člověk. Praha 1933, s. 399-400.
- 3 Jakubec, J.: Krajinské výstavy z Čech. In: Národopisná výstava československá v Praze 1895. Praha 1895, s. 253; Kovář, E.: Statek pojizerský. Tamtéž, s. 139-142.
- 4 Procházka, L.: Výstava malíře Jana Prouška v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově. Muzejní a vlastivědná práce, 23, 1985, č. 2, s. 99; Prousek, J.: Dřevěné stavby starobyle roubené a lidový nábytek v severovýchodních Čechách. Praha 1985; Scheybal, J.: Národopisné dílo Jana Prouška. K stému výročí jeho narození 12. 2. 1857 - 2. 7. 1914. Český lid, 44, 1957, č. 4, s. 157-164; Souborná výstava malířského díla Jana Prouška na paměť 20 let od jeho smrti. 1914-1934. Katalog. Turnov 1934.
- 5 Scheybal, J.: Lidové stavby ve středním Pojizeří a Podještědí. Československá etnografie, 2, 1954, č. 2, s. 113-144; Scheybal, J. - Scheybalová, J.: Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1985, 352 s.; Šolc, J. - Scheybal, J.: Lidové stavby v Pojizeří. Liberec, Severočeské nakladatelství 1961, 178 s.
- 6 Procházka, L.: Karel Šafář - Oldřich Šafář, Lidové dřevěné stavby na Náchodsku. Vydalo Náchodské kulturní středisko, Náchod 1981, nepag., 24 litografií. Český lid, 72, 1985, č. 1, s. 51-52; Šťastná, J.: Lidová architektura na Náchodsku v pracích Karla Šafáře. Český lid, 52, 1965, č. 6, s. 364.

- 7 První perokresbu roubené chalupy v Syřenově čp. 43 uveřejnil A. Chmelík v časopise Mladý Hlasatel, roč. 5-6, 1940-1941.
- 8 Mikolášek, V.: Vyznání výtvarníka. Chatař, 1984, č. 8, s. 181.
- 9 Mikolášek, V.: Malíř tří set chalup. Knihovna Květy, 53, 1983, s. 20-21.
- 10 Procházka, L.: Antonín Chmelík. A mirror of Folk culture. Welcome to Czechoslovakia. Tourist review, 20, 1985, č. 1, s. 26-27, 60-61.
- 11 Vařeka, J.: Lidová architektura Českého ráje v kresbách Antonína Chmelíka. Národopisné aktuality, 21, 1984, č. 4, s. 296-297.
- 12 Procházka, L.: Hrady, zámky a krajiny Českého ráje - kresby Antonína Chmelíka v Městském muzeu v Lomnici nad Popelkou. Muzejní a vlastivědná práce, 22, 1984, č. 4, s. 238-239.
- 13 Prolec, V. - Vařeka, J.: Lidová architektura. Encyklopedie. Praha, SNTL 1983, s. 72.
- 14 Ivamov, M.: Na okraj výstavy Antonína Chmelíka. In: "Antonín Chmelík - obrazy a kresby z rodného kraje". Lomnice nad Popelkou, Městské muzeum 1979, nepag.
- 15 Procházka, L.: Antonín Chmelík a národopisná tvorba. In: Antonín Chmelík: Hrady, zámky a krajiny Českého ráje. Lomnice nad Popelkou, Městské muzeum 1984, nepag.
- 16 Krček, J.: Hej, hej, koleda ... Vánoční koledy z Podkrkonoší. Ilustroval A. Chmelík. Praha, Supraphon 1986, Sborník Supraphonu č. 134.

E. Bejček, Příbram

Horničtí národopisci Příbramska (druhá polovina 20. století)

Příbramský region má velmi nosnou profesi, kterou je hornictví. Především stříbrorudné, těžba a zpracování olova a v posledních letech naší historie uranové doly. Obnovují se šachty a plánuje těžba zlatonosných rudnin v Povltaví - Psí hory-Mokrsko a jiné lokality.

Hornictvo je živel, který je nejen mezinárodní a velmi početný, ale také s bohatou profesionální tradicí, zvyklostmi, obyčejí, slavnostmi, písňovou tvorbou. Je to prostě národopisné pole bez konce a neustále se rozvíjející.

Bohužel minuly doby, kdy učitelstvo se svými žáky, převážně část inteligence měla hluboký vztah k národopisu a také na tomto poli aktivně pracovala.

Ale přesto je zde na Příbramsku řada nadšenců a lidově řečeno psavců, kteří národopisné bohatství zachycují a také mnohdy vracejí zpět hornímu lidu. V tomto ohledu popularizace a publicistika regionálních hornických novin dělá mnoho práce. U nás jsou to noviny Rudných dolů - Hornický Kahan a Uranových dolů - Atom.

Jsem přesvědčen, že i v současné době je třeba shromažďovat údaje, fakta, informace, slovesné i věcné památky tvorby horního lidu. Musíme i napomáhat tomu, aby lidé včas nacházely své kořeny minulosti, profesionálních tradic, své lidské náležitosti k obci, město, regionu, stavu i profesi. Konečně je nutné srovnávat dobu, události, činnost i tradice pro poučení života. Zvláště pak dnešní uspěchaná doba si přímo žádá tyto pohledy zpět jako východisko do budoucna. A také v těchto dimenzích se pohybuje většina novodobých neprofesionálních národopisců našeho kraje ve vztahu k hornictvu.

Jenom krátce se zmíním o největších postavách národopisu současnosti, většinou žijících, kteří konají obrovskou práci mezi lidem, mládeží, důchodci i veřejností vůbec. Je to celá plejáda, ale zastavíme se jen u některých.

Snad pro celkový přehled bych chtěl provést určité utřídění neprofesionálních národopisců.

Jedna významná skupina, často stojící v pozadí vynikajících záznamů o životě našich předků, písní, zvyků apod., jsou tak zvaní rodopisci. Jsou to nenápadní lidé, kteří na sklonku života pochopí po svém dějinné pravdy a vývoj lidí a dají průchod touze po poznání svých kořenů tím, že píší jakousi rodovou kroniku, rodopis. Takovým neobvykle pilným rodopiscem je Bedřich Mora z Vranovic u Rožmitálu. Ještě se u něho podrobněji zastavíme.

Druhou početnou skupinou zasahující do národopisu jsou horničtí historici. Na Příbramsku zejména Jiří Majer z Podlesí a Jan Čáka, spisovatel a historik nejednou velmi aktivně zasahující do etnografie. Jeho knihy "Cesta na severozápad" a zejména pak "Po Brdech se chodí pěšky" a "Toulání po Brdech" i novější "Brdské toulání" jsou pokladnicí národopisu. Jmenovaný autor zamýšlí zpracovat pověstně i historicky osudy a život povltavských vorařů a jiné. V historických pracech a textech, i heraldického pojetí, je řada velmi cenných materiálů. Jmenovaný Jan Čáka je také grafik a jako autor řady prací z hornického Podbrdka přináší četné dokumenty. Vynikající je jeho v omezeném počtu vydaná publikace "Příbramské lidové písně, popěvky a říkánky" s příslušnými ilustracemi. Vynikající je autorova řada malých kalendáříků vydávaných Hornickou Příbramí ve vědě a technice, zde jsou výtvarně zachyceny jak mizející hornické chalupy, tak znaky starých šachet, tradice, zvyky, stavby a mnoho jiného. Také se podílel na diskusi širší publicitou na téma: "Brdy etnografické". K tomu vyjadřuje své vyznání: "Kresby a fotografie v tomto článku jsou dílem autora, který se nepovazuje za vědeckého pracovníka etnografa, ale pouze za poutníka krajem, který miluje. Jen smutek nad neuváženým a často zbytečným ničením nesporných hodnot lidové architektury a umění mu vtiskl pero do ruky a jen proto napsal tento článek, aby povolanější si všimli tohoto krásného, jakoby zapomenutého Brdského lesa a pokusili se zachránit to, co se ještě zachránit dá."

Dalším takovým výrazným hornickým historikem, který přináší

i svoji trošku do národopisu je Vladimír Ježek (nar. 13. 5. 1934, Nové Podlesí u Příbramě). Začal jako spolupracovník podnikového časopisu Nová směna v roce 1955, pracoval v komisi dělnického hnutí a odboje na Příbramsku s Karlem Ježkem, Otto Bartoňem atd. Od roku 1969 vede Obecní kroniku města Příbrami, neboli je městským kronikářem, pracuje v Komitétu Hornické Příbrami. Napsal řady prací více historického charakteru. Největší je seriál O vodňanském zlatě, O zlatých růžích středního Povltaví a Otavy, ale k národopisu se blíží více seriály v Příbramském Zpravodaji: Z dějin dělnického hnutí, hornictví, ale i Příbramský Slavín - hřbitov, pamětihodnosti. Uveřejňoval příslušné statě do průvodců příbramským krajem, map. Jeho nejrozsáhlejší práce více než třístostránková kromě příloh je bohatým informačním zdrojem o životě a dějinách horního lidu od pradávna až do našich dnů. Kapitola 18 a dílčí věci se týkají národopisu. Z knihy: "19 kapitol o březohorském rudním revíru" vydala Hornická Příbram ve vědě a technice v roce 1981.

Třetí výraznou skupinou národopisně orientovaných sběratelů a publicistů jsou i pamětníci. V krajevém pojetí vynikajícími dokumentaristy národopisu hornického kraje Podbrdská jsou manželé Emanuel Kiliánek (nar. 14. 12. 1902 v Novém Podlesí) a Vlasta Kiliánková. Z lásky k rodnému kraji přímo vytvořili národopisný archiv, který obsahuje 54 rukopisů pamětníků i vlastní zápisy. Jsou bohaté nejen podrobnostmi, ale lidovou plasticitou věrného obrazu života hornické rodiny, stravy, zvyků, sociálních záležitostí, zvyků, rodinných vztahů apod. Celá pozůstalost je uložena v Národopisném muzeu na Smíchově.

Region v obecné podobě, zejména Sedlčansko, lidové stavby, zvyky a obyčeje zaznamenal i publikoval Stanislav Kofroň. A to zejména platí o písňové tvorbě. V oblasti hudby, hornických kapel a hudeb se zvláště pak interesuje Blanka Nováková-Nožičková. I některé články ve Vlastivědném sborníku dávají tušit větší šance na souhrnné zpracování hornických kapel na Příbramsku. Má veliký dokumentační archiv zatím v domácím vlastnictví. Oba poslední autoři publikovali menší statě i články o hudbě, písňích i některých obecných stránkách národopisu Příbramska.

V Příbrami u Závodního klubu Uranových dolů se připravuje Univerzita hornických tradic. Je plánována jako tříletý cyklus přednášek, exkurzí a besed s mnohotvárným programem. Je počítáno s pružným obsahem této univerzity, který mimo jiné spočívá i v aktivním zapojení účastníků do sběratelské činnosti zvláště pak v oblasti národopisu. Předpokládáme, že starší účastníci by mohli sami aktivně přispívat do tisku, psát memoráty, vzpomínky, životopisy a dát k dispozici i jiné materiály veřejnosti, archivu i muzeu. Předpokládáme vůbec jaksi neformální a aktivní způsob zapojení zájemců (bez rozdílu věku) do procesu poznání svého regionu i jejich aktivní zapojení do celého procesu.

V průběhu let jsem sám jako národopisec usiloval, aby někteří lidé nechali po sobě písemnou památku v podobě vzpomínek a životopisů. Jsou takové rozsáhlejší životopisy: J. Čáka, Mora, Margold, Jareš, Milec, Hrbek a další. Tím pro historii zachováváme čerstvou stopu jmenovitých osob i jejich vnímání světa, zejména v detailech osobního a rodinného života.

Na jednom příkladě bych vám ukázal, jaké obrovské bohatství lze získat touto činností, spoluprací a aktivní pomocí lidí, kteří často mají přání po sobě zanechat stopu svého života a nevědí jak. My bychom měli v této snaze pomoci, prospěje to všem.

Zmínil jsem se o jednom rodopisci - písmákovi jménem Bedřich Mora z Vranovic u Rožmitálu. Narodil se ve zmíněné obci roku 1904 a čtyřicet let pracoval na březohorské úpravě rud a na šachtě Rudolfka (také Důl 25. února) v Bohutíně. Říkali mu redaktor a tím vlastně jen havíři vyjádřili to, že patřil mezi redaktory závodního časopisu "Stříbrná záře", který vycházel v letech 1961-1962 v Bohutíně na šachtě.

Kořeny tohoto rodu jsou daleko. Jeho děda František Mora, narozený v roce 1846, podle rodových záznamů byl pokrevně spřízněný s hudebníky, kteří k nám přišli ze slunné Itálie, byl výborný houslista a kontrabasista. A pak velmi podrobně zpracoval rodovou historii v pečlivě psané kronice asi o 500 stranách.

Celá práce Bedřicha Mory jsou 4 knihy, pětisetstránkové folianty, dva větší a dva menší. Psal je 15 let. Jedna kniha je

knihou rodovou, jedna kniha je hudební a písňová, třetí kniha je o všeobecně politických událostech a vyjadřuje stanovisko pisatele ke všem mezinárodním i vnitropolitickým událostem v průběhu jeho života. Konečně poslední kniha si věší zvyků, rodů horníků a rodin žijících v obci. V uvedené poslední velmi obsáhlé kronice jsou zaznamenány osudy asi 16 hornických rodin, různé větší úrazy, životní tragédie, přezdívky a nadávky, jak se říká, a mnoho jiného.

Celkově je to gigantická práce. Všechny knihy jsou v soukromém držení a po smrti autora se vlastně rozprskly v rodině pozůstalých. Hlavní kroniku jsme nechali opsat na stroji a jeden výtisk jsme věnovali muzeu. Myslím, si, že i takto by měli postupovat všichni národopisci, aby se případné písemné památky neztratily vůbec. Tolik pro jeden příklad velmi aktivního a pracovitého prostého, ale kultivovaného člověka, který chtěl zanechat a zanechal po sobě historickou stopu ve formě těchto zápisů a informací.

Z P R Á V Y

Zpráva o valném shromáždění Národopisné společnosti československé při ČSAV a konferenci, která byla s valným shromážděním spojena

Hlavní výbor Národopisné společnosti československé při ČSAV svolal podle svých stanov valné shromáždění členů na 18. listopad 1987 do Rakovníka. V souvislosti s valným shromážděním uspořádala Společnost vědeckou konferenci věnovanou historii našeho národopisu, spojenou se zájezdem za památkami lidového stavitelství a lidové kultury na Rakovnícku.

Valné shromáždění, svolané podle článku 22 a 23 stanov NSČ, se sešlo 18. 11. 1987 v 8,30 v sále restaurace Pod Václavem v Rakovníku. Po zahájení a vzpomínce na zemřelé členy seznámila předsedkyně přítomné s činností NSČ v uplynulém období, t.j. ve třech letech, které uplynuly od valného shromáždění, jež se sešlo 12. 9. 1984 v Kašperských Horách a zvolilo hlavní výbor NSČ, odstupující z funkcí k 18. 11. 1987.

Činnost Národopisné společnosti se v těchto třech letech zaměřila zejména na plnění hlavních úkolů, stanovených ve výhledových plánech, v akčním programu, který byl v roce 1986 vypracován na základě usnesení XVII. sjezdu KSČ a v usnesení minulého valného shromáždění. Toto usnesení bylo splněno.

Hlavní výbor NSČ se scházel 2-3krát ročně a projednával základní otázky práce a rozvoje Společnosti. V mezidobí pracovalo předsednictvo, které předsedkyně svolávala podle operativní potřeby. Z jednání byly pořizovány zápisy. Každoročně byly vypracovány rámcové plány činnosti, navazující na plány perspektivní, a zprávy o jejich plnění. K činnosti Společnosti se vyjadřovala Komise pro organizaci vědeckých společností ČSAV a každoročně ji projednávalo Vědecké kolegium historie ČSAV, které je řídicím orgánem NSČ hlavně z odborně-politického hlediska. V uplynulém období Vědecké kolegium práci NSČ schválilo.

Ke dni konání valného shromáždění měla NSČ 254 řádných členů, 3 domácí čestné členy, 3 zahraniční čestné členy a 11 mimořádných

členů. Kromě toho spolupracovala se sítí dopisovatelů, zahrnující na 200 externích spolupracovníků.

Hlavní objem odborné práce NSČ spočíval na odborných komisích. Těchto komisí je deset, a to: pro práci s dopisovateli, lidové stavitelství, muzea v přírodě, lidové výtvarné umění, lidové obyčeje, etnomuzikologii, slovesný folklor, etnografii dělnictva, taneční a propagační. Odborné skupiny vyvíjejí činnost podle zaměření a také podle možností členů a předsedů; ti podali souhrnné zprávy, se kterými bylo plénum valného shromáždění seznámeno. Z těchto zpráv bylo zřejmé, že je činnost komisí značně nerovnoměrná a téměř stagnuje zejména tam, kde nemá oporu ve specializovaných pracovištích centrálních ústavů, ačkoli v podlé mírně vedení společnosti je právě v takových případech dán předpoklad k vhodné činnosti na půdě NSČ, která může specialistům roztroušeným v různých institucích, příp. i penzionovaným, poskytnout platformu k spolupráci na společném zájmu. Otázka odborných skupin je v práci NSČ klíčový problém a nový hlavní výbor se jím bude muset intenzivně zabývat.

Důležitá je také otázka poboček, které může NSČ podle stanov mít v krajích a oblastech (vedle odborných skupin). Oblastní pobočky už pracovaly při NSČ v šedesátých letech, později byl tento systém opuštěn ve prospěch odborných skupin. Například by měla NSČ zkoumat, zda by nebylo vhodné kombinovat obě tyto formy odborné práce a tam, kde k tomu jsou vhodné podmínky, zřídit i oblastní pobočky, které by poskytovaly odborné zázemí pro etnografickou práci daného kraje.

Ediční činnost NSČ je zaměřena téměř výhradně do řad členů a dopisovatelů a zahrnuje především Národopisný věstník československý, který díky redakční radě vedené prof. A. Robkem, DrSc. a redaktorovi Dr. S. Broučkovi, CSc. každoročně vychází jako malotirážní tisk. Redakční rada se pravidelně schází a projednává zaměření Věstníku i problémy spojené s jeho vydáváním. Kromě Věstníku publikuje NSČ každoročně rozmnožené kalendárium nejdůležitějších akcí v oboru, a pro interní potřebu rozmnožuje a rozesílá dotazníky a Zpravodaje pro dopisovatele. Jen v roce 1987

nebyly dotazníky rozeslány kvůli zátěži, kterou bylo stěhování pracovny a skladu.

Pro práci správního centra NSČ bylo uplynulé období mimořádně obtížné, protože majitel domu ve Věehrdově ulici (kde bylo pracoviště NSČ od roku 1946) v rámci centralizace vlastních pracovišť přiměl společnost k výměně místností za prostory v Počátecké ulici v Praze 4. Zároveň bylo nutno přemístit také sklad tiskovin, uložený dosud v jedné místnosti v ulici U lužického semináře v Praze 1. Bylo tedy nutno přestěhovat celou kancelář s archívem i sklad tiskovin. Přitom vyvinuly pracovnice sekretariátu, zvl. s. E. Malá, maximální snahu, aby udržely obvyklý chod agendy a patří jim za to dík.

Přítomní členové NSČ prodiskutovali otázky činnosti Společnosti v uplynulém období i její výhledy do budoucnosti a výsledky diskuse pak návrhová komise zahrnula do usnesení valného shromáždění. Na návrh hlavního výboru zvolilo valné shromáždění tyto čestné členy Národopisné společnosti: PhDr. Josefa Beneše, CSc., prof. PhDr. Karla Dvořáka, CSc., akademičku-korespondentku Boženu Pilovou, Riženu Hrbkovou, PhDr. Helenu Johnovou, CSc., doc. PhDr. Ludvíka Kunze, CSc., PhDr. Arnošta Kubešu, Dr. Ivana Bařlasu (MLR), Dr. Maju Boškovič-Stulli (FSRJ) a prof. Dr. Martina Kaspera (NDR).

Vědecká konference, která se při valném shromáždění konala, byla rozdělena na dvě části. Byla zahájena 17. 11. 1987 ve 13 hodin za účasti místopředsedy MNV v Rakovníku s. Šobka a dalších zástupců místních orgánů. Zasedání dne 17. 11. bylo věnováno tématu "Znamé a neznámé osobnosti české etnografie a folkloristiky"; druhá část, 18. listopadu ve 13 hodin měla referáty a diskusní příspěvky zaměřeny na "Vývoj národopisu a jeho formování ve vědní obor".

V obou částech konference byla přednesena řada cenných referátů a proběhla k nim zajímavá a živá diskuse. Proto bylo doporučeno, aby byly příspěvky z konference publikovány v Národopisném věstníku československém.

Závěrečnou akcí valného shromáždění a konference Národopisné společnosti československé byl zájezd za lidovými stavbami a kulturou na Rakovnicku, připravený a vedený dr. A. Flessingerovou, CSc. Téměř celodenní exkurze byla zaměřena na to, aby účastníci viděli jak ráz a stavby chmelařské oblasti na Rakovnicku, tak kraj s roubenou lidovou architekturou na Křivoklátsku. Účastníci přitom navštívili vlastivědné muzeum v Jesenicích a soukromou sbírku kulturněhistorických památek, které shromažďuje Antonín Pánek v Chrástanech. Exkurze byla velmi dobře odborně připravena a byla cenným příspěvkem k rakovnickému setkání našich etnografů.

Valné shromáždění zvolilo nový hlavní výbor, který se hned po volbách sešel a interní volbou rozdělil funkce. V novém volebním období od roku 1988 bude hlavní výbor Národopisné společnosti československé při ČSAV pracovat v tomto složení: předsedyně dr. Helena Johnová, CSc., místopředsedové dr. Milan Jeřábek, CSc. a dr. Josef Vařeka, CSc., čestný místopředseda dr. Ján Mjartan, DrSc., vědecký tajemník dr. Lubomír Procházka, CSc., hospodář dr. Vlastimil Vondruška, CSc., zástupce Vědeckého kolegia historie prof. dr. Antonín Robek, DrSc., členové doc. dr. Bohuslav Beneš, DrSc., dr. Stanislav Brouček, CSc., dr. Pavel Bureš, prof. dr. Richard Jeřábek, CSc., dr. Violeta opřivová, dr. Jiří Langer, CSc., dr. Alexandra Navrátilová, CSc., dr. Jan Pargač, CSc., dr. Alena Flessingerová, CSc., dr. Jan Dušek. Členové za Slovenskou národopisnou společnost dr. Katarína Holbová a dr. Peter Salner, CSc.

H. Johnová

K 75. narozeninám profesora Karla Dvořáka

V letošním roce se dožívá pětasedmdesátí let prof. PhDr. Karol Dvořák, CSc. (narozen 28. 5. 1913), rodák z Olomouce. Shodou okolností také připadá na letošní rok jubilatovo výročí, kdy před padesáti lety poprvé vstoupil za katedru před studenty střední školy. Na středních školách v Praze a v Olomouci učil až do roku 1947. Pak se stal asistentem na pedagogické fakultě Univerzity Karlovy a později docentem na tehdejší Vysoké škole pedagogické. Zde působil i v různých akademických funkcích včetně funkce děkana. Od roku 1958 přednášel na filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Od odchodu do důchodu v roce 1978 působí na katedře etnografie a folkloristiky FF UK jako externí učitel.

K. Dvořák poznal v průběhu svých studií mnoho znamenitých učitelů, z nichž jmenujme především O. Fischera, J. Horáka a V. Tilleho. Od nich získal solidní základy pro svou celoživotní orientaci. Vstup na pole folkloristiky začal od otázek literatury národního obrození. Již v době druhé světové války připravoval kritická vydání Čelakovského Slovanských národních písní a Mudrosloví. Jubilant si uvědomil, že bez studia folklóru nelze pochopit literaturu i snahy obrozenců. Tento předpoklad plně uplatnil rovněž při přípravě příslušných kapitol o Erbenovi a Čelakovském pro akademické dějiny české literatury. Zájem o folklórní slovesnost dále rozšířil tak, že o tomto předmětu mohl přednášet již na tehdejší Vysoké škole pedagogické.

Dvořákovi spolupracovníci a žáci oceňují jeho široký rozhled, který mu umožňuje pracovat na tématech v pomezích oblastech vědy. Přitom akcentuje folkloristické studium. Při rozmluvách na katedře etnografie a folkloristiky dává nahlédnout pod pokličku své vědecké kuchyně. Takto rovněž informuje, že se mu materiál vzpírá pod rukama, což považuje za dobré znamení.

K. Dvořák významně zasáhl také do vývoje české literární vědy, a to hlavně tak, že se zabýval dílem Čelakovského, Mrštíků, Erbenových, Máchových, Němcové. Zároveň je vydával ve vzorných edicích. Přitom uplatnil mimo jiné svou kvalifikaci folkloristy.

Je potřeba připomenout, že přispěl i k vysoké úrovni české textologie. V poslední době pracuje na obtížném textologickém tématu: zápisníku B. Němcové, který upřesní - jak vyplývá z prvních informací - zdroje její tvorby.

Textologická problematika doprovází K. Dvořáka i při jeho dalších projektech, ať již jde o ediční činnost nebo o rekonstrukci epického dědictví uchovaného ve středověkých exemplích. Jubilant má velký přínos pro rekonstrukci pohádkového repertoáru 14. století. Právě z exemplové tradice vyjmul pohádky, které sestavil do zvláštní edice, vydané v roce 1976. Ve studiu exempl českého původu nadále pokračuje. Nespokojil se s indexem staročeských exempl, publikovaným v roce 1978, a připravuje pro sérii Folklore Fellows Communications, vydávanou v Helsinkách, rozšířený soupis. K tomuto účelu studuje sborník exempl Historie variae moralisatae, rukopis z doby okolo roku 1400. Tento rukopis byl zčásti přeložen Vilikovským, ale nebyl vytěžen. Představuje takřka tři stovky nových textů.

Ediční práce K. Dvořáka v oblasti folkloristiky vyvrcholila vydáním výboru z Afanasjevových pohádek a edice pohádek a pověstí, sebraných studentským spolkem Slavia. Zvláště druhá edice má značný význam nejen proto, že upozorňuje na kontinuitu od Erbena k Tillovi a Polívkovi, ale i proto, že jde o příspěvky k dějinám folklóru i vlastní vědní disciplíny, folkloristiky.

Dvořákovo dílo, které není zdaleka završeno, přispívá k několika oblastem folkloristického studia a přesahuje i do dalších vědních disciplín, především etnografie a literární vědy. Takřka každá jeho edice je kapitolou z dějin folkloristiky, jakož i příspěvkem k dějinám folklóru. Aniž to výslovně uvádí, mohl by napsat příručku k textologii, popřípadě k teorii textů, a to jak folklórních, tak literárních.

Jubilant chápe folklórní slavnost jako součást národní literatury stejně jako národní literaturu jako součást literatury světové. Považuje přitom Jungmannův termín slovesnost za šťastně zvolený pro pochopení celku slovesné komunikace, ve které v určité době převládalo ústní podání.

Pojmout osobnost K. Dvořáka jako celek je vzhledem k jeho mnohostranné činnosti velmi obtížné. Vždycky můžeme některou stránku života a díla opomenout. Tak stranou nemůžeme ponechat Dvořákovu pedagogickou práci, která se úzce prolíná s prací vědeckou. Slyšet a vidět ho přednášet je zážitkem. Každou větu pečlivě promýšlí, aby dobře zněla v celku přednášky nebo diskusního vystoupení. Každá jeho přednáška je vlastní tvůrčí prací.

Kromě pedagogické a vědecké činnosti je potřeba jmenovat i jubilantovu společensko politickou činnost. Tak několik let stál v čele Národopisné společnosti československé při ČSAV.

Ještě stále dochází K. Dvořák na katedru etnografie a folkloristiky FF UK a přesně dodržuje své páteční konzultační hodiny. Patrně dobrý vztah k mladým lidem mu propůjčuje obdivuhodnou energii k další činnosti. Jubilant má znamenitou kondici a duševní svěžest. Do dalších let života a práce u přejme pevné zdraví, neutuchající životní tempo, potěšení a radost z vědy. Také mu přejme, aby v plné míře uskutečnil své životní plány a sny.

B. Šalanda

Životní jubileum Karla Fojtíka

21. února 1988 se dožil sedmdesáti let významný pracovník v oboru etnografie doc. dr. Karel Fojtík, CSc., vědecký konzultant brněnského pracoviště ÚEF ČSAV, nyní oddělení etnografie a folkloristiky Ústavu slavistiky ČSAV v Brně. Takovéto životní jubileum je příležitostí k zamyšlení se nad vykonaným dílem zejména u lidí, jejichž život je naplněn intenzivní tvůrčí prací, spojenou se snahou přispět objektivními zjištěními k vědeckému poznání lidské společnosti. Není pochyb o tom, že Karel Fojtík, jeden z předních představitelů české národopisné vědy naší doby, k těmto lidem patří.

Narodil se v obci Vojkovic v okrese Brno-venkov v rodině průvodčího vlaku. Existenční starosti, které pro onemocnění otce za celou rodinu převzala matka, provázely celé jeho dětství a spolu s dalšími okolnostmi spolupůsobily i při vytváření jeho světonázorových postojů.

V letech 1929-1937 studoval Fojtík na I. reálném gymnasiu v Brně. Již v tomto období se u něj začal formovat zájem o společenskou vědu, který byl důsledkem pedagogického vlivu celé řady vynikajících profesorů. Tento zájem ho přivedl v roce 1937 na filosofickou fakultu brněnské university, kde se stal jedním z prvních posluchačů nového oboru - národopisu a současně začal studovat indoevropský jazykozpyt. Také zde byl jeho odborný zájem prohlubován pod vedením silných individualit, jako byli například profesori Machek, Trávníček, Havránek nebo Wollmann.

Válečná léta prožil Karel Fojtík jako stavební dělník. Po skončení války uzavřel své studium státnicí z češtiny a ruštiny a později doktorátem z etnografie a srovnávacího jazykozpytu. Svou pedagogickou dráhu začal jako profesor reálného gymnasia a od roku 1950 jako odborný asistent etnografického semináře na filosofické fakultě v Brně. V roce 1953 odešel do ÚEF ČSAV v Brně, který později začal řídit jako jeho vedoucí.

Vliv prostředí, v němž jubilant vyrůstal, a zkušenosti z národnostně smíšeného okolí jeho rodiště měly odezvu v jeho aktivní protifašistické činnosti v době vysokoškolských studií a odrazily se i ve společenskopolitické aktivitě Karla Fojtíka po roce 1945, která logicky vyústila jeho vstupem do KSČ. Živý zájem o veřejné dění byl provázen obětavou a záslužnou prací ve stranických a státních funkcích v krajských i okresních orgánech.

Vyhraněný světonázorový postoj Karla Fojtíka formoval i jeho odborné zaměření. Vlastní badatelský zájem se časem rozvíjel dvěma směry: ke studiu kultury a způsobu života dělnické třídy a k historicko-etnografickému studiu sociálních institucí společnosti. Jubilant patřil nesporně k průkopníkům studia dělnictva u nás v poválečném období. Ve své práci usiloval o to, aby přispěl k ujasnění teoretických a metodologických východisek a přístupů

ke studiu města a dělnictva, o kterém se u nás začalo diskutovat na počátku padesátých let. Výsledky svých bádání publikoval Karel Fojtík v celé řadě prací v našem i zahraničním tisku, především v SSSR a NDR. Současně rozvíjel výzkum dělnictva v brněnských čtvrtích a později se zaměřil i na průmyslové oblasti na Gottwaldovsku a Ostravsku. Navázal tak na velký výzkum hornické oblasti na Rosicko-Oslavansku, který vyvrcholil vydáním syntetické monografie.

Znalost kulturně historického materiálu v našem i mimo-evropském rozsahu a schopnost nových pohledů při jeho interpretaci charakterizovaly i další oblast Fojtíkova vědeckého zájmu, kterou bylo historicko-etnografické studium rodinných a společenských institucí v rámci sociální organizace společnosti. Připomeňme v této souvislosti jeho autorství dvou kapitol o rodinném a společenském životě v Československé vlastivědě v dílu Lidová kultura, kterým předcházela i po kterých následovala řada studií a článků vyúsťujících konečně v synteticky pojatou práci o těchto institucích v českých zemích v 16.-19. století.

Tematický záběr Fojtíkovy vědecké činnosti byl ovšem značně širší. Předmětem jeho zájmu se stala také slovanská etnografie. V kooperaci se zahraničními pracovišti se ujal společné redakční práce na mezinárodním díle Etnografie Slovanů. Intenzivní snaha o objektivní posouzení řady společenskovo vědních problémů ho přivedla i ke studiu etnografie současnosti. Za výchozí základnu k pochopení aktuálnosti a životnosti tradičních jevů v současnosti považoval důkladné postihu jejich podstaty v minulosti. Zásadní význam mají jeho práce v oboru teorie a metodologie národopisu, zejména práce K teorii etnografie současnosti, kterou vydal spolu s O. Skalníkovou v Rozpravách ČSAV.

Rozepsat se podrobněji o jubilentově publikační činnosti, která s knihami, studii a recenzemi čítá 135 titulů, na tomto místě nelze. Bibliografii jeho prací podala H. Bočková v Národopisných aktualitách 1988/2. Dodejme jen, že celé Fojtíkovo dílo je poznamenáno jeho filologickým vzděláním, encyklopedickými znalostmi, širokými kulturními zájmy a úsilím o komplexní přístup při

řešení nastolených otázek také z hlediska dalších společensko-vědních disciplín.

Přínos Karla Fojtíka pro formování naší vědní disciplíny je nesporně významný. Svým dílem se zasloužil o prosazování moderního historickospolečenského pojetí národopisu jako základny, která odpovídá nárokům socialistické společnosti na společenské vědy. Jeho práce byla oceněna udělením Zlaté plakety ČSAV Fr. Palackého - za zásluhy o rozvoj společenských věd.

Ocenit je třeba i jeho mnohostrannou vědeckoorganizační a řídicí činnost, práci v odborných komisích, v Národopisné společnosti Československé, v redakčních radách aj., kde dokázal spojit své odborné znalosti s potřebami praxe, stejně tak jeho činnost pedagogickou včetně externí výuky na katedře etnografie a folkloristiky filosofické fakulty v Brně. Pod jeho vedením vyrostla řada mladších pracovníků brněnské pobočky ÚEF ČSAV.

V současné době se Karel Fojtík věnuje zejména zpracování závažných problémů z oboru etnografie dělnictva a městského prostředí a některých otázek etnografické slavistiky. K dokončení těchto úkolů, v nichž zhodnocuje své celoživotní zkušenosti mu přejeme do dalších let hodně zdraví, pohody a uspokojení z tvůrčí práce.

A. Navrátilová

PhDr. Aleně Flessingerové, CSc., Ad multos annos!

PhDr. Alenu Flessingerovou, CSc., známe všichni, nejen jako dlouholetou vedoucí národopisného oddělení HM Národního muzea v Praze, energickou členku hlavního výboru NSČ, organizátorku exkurzních zájezdů společnosti (v živé paměti máme ještě ten poslední po Rakovníku z listopadu 1987), ale i autorku poutavých přednášek, proslavených v muzeu, pražských i mimopražských sálech, v rozhlasu i televizi. Ale nikdo z nás si ještě plně neuvědomil,

že s grácií jí vlastní vstoupila do řad šedesátiletých.

Jubilantka se narodila dne 17. ledna 1928 v Praze. Po maturitě na reálném gymnáziu v Praze 6 (1947) se zapsala na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze na dvouoborové studium národopisu a slovanské filologie - dialektologie. Při studiu pracovala v tehdejším Státním památkovém úřadu v Praze jako pomocná vědecká síla na výzkumu lidové architektury v pohraničí (1950-1) a zúčastnila se několika terénních výzkumů v jižních Čechách. Po obhájení disertační práce *Obraz života a práce lidu na pomezí Moravy a Slovenska ve zvycích zimní doby* (FFUK, Praha 1952, 376 s., promována 15. 11. 1952) přijala dne 1. září 1952 místo samostatné odborné pracovnice v národopisném oddělení Národního muzea, kde pracuje dosud.

V roce 1964 podala jako kandidátskou disertační práci soubor pěti tištěných studií (z let 1962 a 1963) s výsledky systematického výzkumu vývoje lidového interiéru a způsobu bydlení ve slovenských obcích pod Javorníky. Po obhájení práce jí byla udělena hodnost kandidáta historických věd (24. 9. 1964) a byla jmenována zástupkyní (1964-8) a nedlouho poté vedoucí (1968-1987) národopisného oddělení Národního muzea v Praze.

Tři a půl desetiletí práce v muzeu, spjaté s výzkumem, sbírkotvornou, dokumentační, publikační, přednáškovou, propagační a popularizační činností, péčí o budovy a sbírky a řízením chodu oddělení má již PhDr. Alena Plessingerová, CSc., na svém kontu a sotva je docení ten, kdo není s muzejním děním spjat jedno desetiletí.

Bibliografie jubilantky má okolo 300 titulů, zahrnujících studie, články, katalogy, recenze, zprávy o činnosti oddělení, o výstavách a expozicích domácích i zahraničních, o kongresech, konferencích a seminářích a v neposlední řadě i články na stránkách novin a časopisů (*Lidová demokracie*, *Svobodné slovo*, *Žena a móda*, *Vlasta*, *Naše rodina* aj.), ve kterých na vysoké odborné úrovni popularizuje národopis, muzea lidové architektury i folklór.

Jubilantka zastávala a dosud vykonává řadu funkcí v Národním muzeu (např. ve výstavní radě, v redakčních radách *Časopisu a Sbor-*

níku Národního muzea), v muzejních vědeckých radách (např. Oblastního muzea v Ostravě, Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a Vedeckej stanice a múzea Tatranského národného parku v Tatranskej Lemnici) i v komisi památkové péče při ONV v Praze 6.

Srdečně přejeme jménem NSČ PhDr. Aleně Flessingerové, CSc., aby v plném zdraví s jí vlastním elánem, s úspěchy ve vědecké i muzejní práci a osobním životě prožila i další desetiletí.

L. Skružný

PhDr. Josef V. Scheybal jubilující

Odborné veřejnosti je znám PhDr. J. Scheybal jako výborný znalec lidové materiální kultury (především lidové architektury a lidové kamenné plastiky). Systematickou terénní etnografickou prací a soustředěným badatelským úsilím (studiem rozličné pramenné základny i různých druhů etnografické a historické dokumentace) se J. Scheybal zařadil mezi naše nejvýznamnější regionální národopisné a historické pracovníky.

J. V. Scheybal se narodil 31. 12. 1928 v Kristiánově u Prýd-lantu v Čechách (obec Dětřichov, o. Liberec). V r. 1947 maturoval na gymnáziu v Turnově a v l. 1947-1952 studoval dějiny umění a národopis na FF UK. V l. 1948-1966 působil jako samostatný výtvarník, od r. 1965 pracuje v Severočeském muzeu v Liberci (od r. 1965-1969 jako etnograf, v l. 1969-1979 vykonával funkci vedoucího historického oddělení, ze závažných zdravotních důvodů se v r. 1979 byl nucen vzdát této funkce, avšak až dodnes zde působí jako samostatný historik).

J. Scheybal spojuje v jedné osobě profesi profesionálního etnografa a kreslíře. Je autorem národopisné kresby vysoké dokumentární hodnoty. Kresbami studuje a zachycuje především různé formy lidového výtvarného projevu. Propracoval metodiku a zhod-

notil význam vědecké kresby pro národopis. Význam Scheybalových kreseb byl zhodnocen jak na stránkách odborných etnografických periodik, tak v katalogích výstav, pořádaných v posledních letech (Liberec 1979, Třebíz 1980, Malá Skála 1982, Jičín 1985).

Jeho odborná činnost je od počátku úzce spojena s předními národopisnými pracovišti i institucemi. Již od r. 1945 spolupracoval se svým otcem na výzkumu lidové architektury pro Národopisnou společnost československou. Od r. 1953 spolupracuje s ÚEF ČSAV Praha (podílel se zejména na záchranných etnografických výzkumech), kde je též uložena část jeho kresebné národopisné dokumentace a od druhé poloviny 50. let je v úzkém kontaktu také s Národopisným ústavem SAV v Bratislavě.

Vrocholem jeho badatelských snah v posledním desetiletí summarizujících poznatky z výzkumů, se stala bezesporu monografie "Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách" (Ústí n. L., Severočeské nakladatelství 1985), kterou napsal spolu se svou ženou Janou. Významný byl rovněž vklad jubilanta do encyklopedie V. Frolce a J. Vařeky Lidová architektura (Praha SNTL 1983), kde je autorem téměř 400 kreseb. Pokračováním této práce bude jeho podíl (též odbornou kresebnou dokumentací) na chystané publikaci autorů J. Vařeky a L. Štěpána "Lidová architektura východních Čech". J. Scheybal je též autorem etnografických expozic vlastivědných muzeí (Železný Brod, 1968; Český Dub, 1974).

Přejeme jubilantovi do dalších let mnoho úspěchů v odborné badatelské práci.

L. Procházka

Doc. dr. Jan Havránek šedesátiletý

Dovršení šedesáti let patří k prvním mezníkům hodnocení vědeckého přínosu badatele. Je téměř neuvěřitelné, že tohoto významného výročí dosáhl dne 7. června 1988 přední český historik doc. dr. Jan Havránek, CSc., dlouholetý pracovník Archivu University Karlovy v Praze, člen Národopisné společnosti i československé.

Jan Havránek patří k našim nejlepším znalcům českých a světových dějin druhé poloviny 19. a prvních desetiletí 20. století. V obdívuhodně širokém tematickém záběru obsáhl problematiku tří oblastí: sociálních dějin, historické demografie a dějin Karlovy university. V interdisciplinární poloze zasáhl i do roviny etnografické.

S mezioborovou problematikou historicko-etnografickou se seznámil již na počátku své vědecké dráhy. Náležel ke skupině mladých nadšených odborníků, kteří v letech 1950 až 1954 pod vedením V. Husy, v jeho montánním semináři, si uvědoměle vytkli za cíl řešit ve své době vysoce aktuální otázky dějin hornictví v českých zemích. Podílel se spolu s etnografy, folkloristy, hudebními vědci a dalšími na prvních výzkumech hornického obyvatelstva uskutečněných na Kladensku a v severočeském hnědouhelném revíru. Aktivní účast na terénních sběrech, směřovaná k otázkám společenské a politické aktivity, životní úrovně a vyspělosti hmotné kultury horníků, tvůrčím způsobem ovlivnila jeho následující vědeckou práci v oblasti sociálních dějin a demografických procesů. Jeho monografie a analytické studie o stávkovém hnutí horníků v roce 1900, o protestním hnutí mládeže a boji za všeobecné hlasovací právo v 90. letech 19. století, o českém zemědělství a radikálním dělnickém hnutí řeší řadu otázek bezprostředně vypovídajících o způsobu života dělnictva a dělnické mládeže. Do etnografické problematiky pak přímo vstoupil svými studii migrančních procesů a pohybu dělnického obyvatelstva v Čechách, analýzou obyvatelského rozvoje českých měst a rozbohem dynamiky proměn dělnické rodiny v Praze. Ke zpracování vývoje pražské dělnické rodiny přistoupil v rámci externí spolupráce s výzkumným

týmem oddělení etnografie dělnictva ÚEF ČSAV v Praze. Znamenalo jeho přínos výzkumu pražského dělnictva. Etnografických problémů se dotkl také statěmi o politickém chování tříd a vrstev, o sociálním posadí kulturní aktivity a v neposlední řadě i hodnocením specifických kulturních zájmů dělnické mládeže kolem zlomu 19. a 20. století. K základním pracem širšího mezioborového výzkumu patří rozbor vývoje sociální struktury obyvatelstva na Královských Vinohradech, jako typické buržoazní a maloburžoazní část Prahy.

Jehoživotní vědeckou činnost jubilanta po léta provázela i právní učitelská, k níž náleží také podnětné působení na Katedře etnografie a folkloristiky UK v Praze. Zde připravuje mladé etnografy na práci s prameny statistické povahy, tedy na práci, která nezbytně předchází základnímu etnografickému výzkumu. Jeho učebnice z historické statistiky, úvodu do studia dějin a také československých a světových dějin (pro pedagogickou fakultu) patří k základním i z hlediska etnografie.

Výraznou vědeckou osobnost Jana Havránka charakterizuje jeho mnohostranný zájem o sociální a kulturní dějiny různých společenských vrstev českého národa a jeho citlivý diferencovaný srovnávací pohled na sociální skutečnosti. Pro spolupracovníky i studenty je typem čínorodého vědce se všeobecným rozhledem, který ho řadí k českým intelektuálním encyklopedistům. Jeho nadání a zájem podněcovalo vysoce kulturní prostředí rodinného zázemí a také zasvěcené vedení vynikajících učitelů, protagonistů marxistického pojetí studia dějin - především V. Husy a také J. Polišenského, Z. Fialy, L. Svobody a K. Kazbundy. Do dějin české vědy se zapsal především jako historik. Uznání jeho historické práce se dostalo na četných domácích a zahraničních kongresech a také pozváním k přednáškám na univerzitách v Moskvě a ve Spojených státech severoamerických. Tato základní část jeho díla je bibliograficky zachycena v AUC, Historia Universitatis Carolinae Pragensis 28, 1988, č. 1.

Pro etnografy jubilat zůstává především vynikajícím znalcem sociálních dějin a demografického vývoje českých zemí, záníceným badatelem, obětavým kolegou a dobrým člověkem. Jeho interdisciplinární spolupráce s etnografy nekončí. Do dalších úspěšných tvůrčích let mu přejeme mnoho vědeckých i osobních úspěchů.

M. Moravcová

Životní jubileum PhDr. Jaromíra Tausche

Dne 16. června se Jaromír Tausch, člen NSČ a v letech 1984-1987 také člen redakční rady Národopisného věstníku československého, dožil šedesáti let. Narodil se v Jihlavě - Bedřichově a po maturitě na jihlavském učitelském ústavě roku 1947 působil na Hlučínsku a Opavsku. Jako učitel se zajímal o regionální historii, hudební kulturu a lidovou slovesnost. V těchto oborech se dále vzdělával i v armádě, kde v letech 1951-1963 pracoval v oblasti vojenského školství a kultury. V roce 1960 úspěšně dokončil Vojenskou politickou akademii Klementa Gottwalda v Praze a průběžně si zvyšoval také svou pedagogickou klasifikaci. Po odchodu z armády ze zdravotních důvodů pracoval na úseku školství a kultury a od roku 1971 se věnoval regionální historii a vlastivědě profesionálně, a to ve funkci zástupce ředitele a vedoucího společenskovědního odboru Muzea Vysočiny v Jihlavě. Od roku 1978 je J. Tausch ředitelem Okresního muzea v Pelhřimově. K dalšímu zvýšení své kvalifikace dálkově studoval národopis na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Studium ukončil v roce 1979 obhajobou diplomní práce na téma Vesnické obydlí v Jihlavských vrších.

Již v Jihlavě, ale zejména na Pelhřimovsku rozvinul v rámci národopisné činnosti práci s kronikáři, za jejichž pomoci a

příspěvní dalších spolupracovníků muzea se podařilo zmapovat v této oblasti oděv řemeslníků ve dvacátých a třicátých letech, stravu drobných zemědělců, pastoušky, místní charakteristické zemědělské stavby, jako haltýře a lochy, sítkování v období před první světovou válkou až do třicátých let, dělnické ohyd-
lí v Pelhřimově v první polovině 20. století, svatební zpěváky a svatby a další. Spolu s Jaroslavem Marklem zahájil vydávání ediční řady Lidová píseň na Pelhřimovsku. V současné době zpracovává způsob života a práce zemědělských dělníků - deputátníků na velkostatech Pelhřimovska jako kandidátskou disertaci.

I když se jubilant k vlastní etnografii dostal poměrně pozdě, přišel zato vybaven bohatými zkušenostmi z oblasti vlastivědy, historie a filozofie. Etnografický výzkum soustavně zaměřuje na střední část Českomoravské vrchoviny, odkud přináší jak studijní materiál, tak i předměty k rozšíření muzejních sbírek. Přejeme PhDr. Jaromíru Tauschovi mnoho dalších úspěšných let v národopisném výzkumu jeho milované rodné Vysočiny i v osobním životě.

J. Vařeka

Národopisné informácie. Bratislava, Národopisný ústav SAV
- Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV 1986, č. 1, 2, 145
a 174, s.

Informatívni zpravodaj NÚ SAV a SNS pri SAV, vychádzajúci neperiodicky pro potrebu dvou výše uvedených inštitúcií (zpravidla dvé čísla ročne), prinášá radu zaujímavých štúdií a článkú a dokumentuje zároveň celou šíri spektra činnosti Slovenské národopisné spoločnosti. Čísla vyšlá v r. 1986 prinášajú dia-
metrálné odlišné tematické bloky príspevkú.

První číslo ročníku 1986 je věnováno prezentaci cenného dokumentačního materiálu získaného amatérskými národopisnými sběrateli. Mnozí z nich jsou nejen dobrovolnými "badateli" na etnografickém poli, ale též kronikáři. K těmto vyprávěcím pramenům je třeba přistupovat kriticky, především pak s ohledem na jejich provenienci. Objevují se zde celkem příspěvky pěti autorů a vztahují se zejména ke způsobu života a zaměstnání lidu.

J. Surový z obce Košeca (o. Povážská Bystrica) se zabývá ve své první studii vesnickou společností, a to zvláště na základě využití archivních pramenů, a to shromážděných i vlastní rodinou. Tyto archivní prameny zahrnují již období 16.-17. století. Týkájí se společenského postavení jednotlivých sociálních a etnických skupin vesnického obyvatelstva (včetně situace cíkánského a židovského obyvatelstva). V druhé studii již J. Surový vychází z vlastních poznatků a zabývá se dále jednotlivými sociálně nejslabšími skupinami vesnického obyvatelstva (šlajfíři - brusíči, světáři, služky, sluhové, pohrabáči - cestáři, dále tzv. "Bosniaci - lacní Jožkovia" - podomní obchodníci, obyvatelé Bosny a Hercegoviny, kteří nabízeli až do r. 1938 na Slovensku různé zboží).

Příspěvek E. Lauberta, týkající se sociálních a kulturních poměrů poddaných na panství Lupča, byl vybrán z autorova rozsáhlého díla "Kapitoly z vlastivědy a dějin obcí Valaská a Poniky" (o. Banská Bystrica), vzniklého rovněž na základě studia

archivních pramenů. Náčrt národopisného obrazu obce Mezibrod (o. Banská Bystrica) přináší ve svém příspěvku V. Marko. Zajímavým se jeví zejména vylíčení zaměstnaneckých a majetkových poměrů obyvatel obce začátkem 20. století.

O zaměstnání obyvatel pojednává též L. Rosenberg, a to v obci Prochot (o. Žiar nad Hronom), kde se soustřeďuje především na podomní obchod se zemědělskými produkty (tzv. "masliarstvo"), dále na chov a prodej dobytka, drůbeže a drobného domácího zvířectva, dále na v okolí obce proslulé koňské trhy a rovněž pozornost věnuje domácí výrobě (pálení) alkoholu. Celé toto číslo je zpestřeno poněkud naivními a neumělými kresbami zejména technických staveb J. Hamaje z obce Dolná Súča (o. Trenčín), které však mají svou dokumentární hodnotu. Text ke kresbám je pod názvem Lidé a práce v kresbách a textech J. Hamaje z Dolní Súče uveřejněn formou samostatného příspěvku na konci tohoto sborníku. Je třeba připomenout, že význam tohoto druhu dokumentace zatím není při studiu jednotlivých jevů materiální kultury plně doceněn. Co se týče uveřejňování příspěvků amatérských národopisných pracovníků je stejná praxe uplatňována i v NSČ při ČSAV, a to zejména v jeho věstníku, kde jsou publikovány pravidelně ve výběru příspěvků dopisovatelů NSČ.

Druhé číslo národopisných informací lze rozdělit do dvou samostatných bloků. První je složen ze čtyř zcela nesourodých příspěvků, které byly nabídnuty redakci a uveřejněny, jelikož obsahují některé nové poznatky k řešení vytyčené problematiky. Některými vývojovými stránkami a žánrovou skladbou vybraných útvarů slovesného folklóru se zabývá ve svém příspěvku M. Kosová (NÚ SAV Bratislava), účastí lokální společnosti na svatbě na Slovensku pak K. Jakubíková (KEF FF UK Bratislava). Vztah lidové hmotné kultury a přírodního prostředí v evropské etnografii analyzuje ve své studii V. Vondruška (Národní muzeum Praha), který se zabývá modelem ekosystému a teorií hospodářsko-kulturních oblastí. Na možnosti využití některých statistických metod v etnografii poukazují ve svém příspěvku A. Hrabovská (Psychologický ústav UK Bratislava) a M. Sigmundová (Matica slovenská Bratislava).

Druhý blok příspěvků je výsledkem národopisného výzkumu dělnictva na Slovensku v této pětiletce; respektive ve sborníku uveřejněné referáty zazněly na konferenci - Tradice kultury a způsobu života dělníků na Slovensku a jejich místo v současné socialistické společnosti, konané dne 29. 5. 1985 a organizované společně s KEF FF UK, NÚ SAV a SNS při SAV v Bratislavě. Příspěvky byly zaměřené převážně na prezentaci dělnického folklóru a duchovní kultury dělnictva, než na materiální podmínky způsobu jeho života.

Je také třeba podotknout, že SNS při SAV se pravidelně spolupodílí na vědeckých výzkumech nebo je i přímo organizuje, což se v současných podmínkách NSČ nerealizuje. Jak již bylo výše naznačeno, největší část příspěvků uveřejněných v druhém bloku tohoto čísla NI se týká studia dělnického folklóru. Vyprávěcímu repertoáru v hornických lokalitách se věnuje ve svém příspěvku J. Michálek (KEF FF UK Bratislava). Ľ. Droppová (též KEF) sleduje ve svých výkumech písňový repertoár dělnictva průmyslových regionů a B. Beneš (Katedra historie a etnografie FF UJEP Brno) ve své studii pojednává o současném dělnické poezii. Naopak problematice studia prozaického folklóru v dělnickém prostředí se věnuje J. Darulová (PF Banská Bystrica). Méně frekventovanou problematikou dělnické hudební kultury na Slovensku se zabývá Ľ. Pallová (SNM Bratislava) a o vlivu tradice vyplývající ze způsobu života a kultury dělnictva na současnou mladou generaci pojednává M. Sigmundová. Na některé poznatky z výzkumu způsobu života průmyslového dělnictva na území dolného Liptova se ve svém příspěvku soustřeďuje J. Čukan (SNM - Etnografický ústav Martin). Vztahem vybraných jevů dělnické a rolnické kultury v prostředí vesnice a města se zabývá J. Ušák (KEF FF UK Bratislava).

Ukazuje se vhodné zařazovat do takto koncipovaných sborníků ucelené tematické skupiny příspěvků, vážící se vždy k jednomu okruhu problémů.

L. Procházka

O B S A H

R E F E R Á T Y

A. Robek K otázkám dějin národopisného vlastivědného výzkumu	4
R. Jeřábek Slovník českých národopisců (Poznámky k jeho problematice a koncepci)	14
V. Kristen Václav Hanka a počátky české cizokrajné etnografie	20
V. Bartůšek Jan Evangelista Purkyně - neznámá osobnost české etnografie a folkloristiky	25
D. Klímová Václav Tille (1867-1937)	30
J. Hlavsová Význam osobností české jazykovědy pro národopis konce 19. století (J. Gebauer, V. J. Dušek, J. F. Hruška)	35
L. Kunz Prvá národopisná monografie hanácké vesnice	40
E. Večerková Sběratelská a vědeckodokumentační práce Josefa Klvany (K 130. výročí narození moravského národopisce)	42
J. Štoviček Karel Rozum a české národopisné muzejnictví	47

V. Jiřikovská	
František Duras - významná osobnost národopisného ruchu na Slánsku, autor jedinečného souboru dokumentárních fotografií	51
J. Langhammerová	
Kulturní proudy a osobnosti formující názor na lidový oděv	57
J. Vařeka	
Olga Runtová a Václav Nováček - autoři obrazů s národopisnými tematy z Rokycanska	63
L. Tarcalová	
Z pozůstalosti Rozky Falešnickové - "lidové maléřečky" Slovácka	66
L. Tyllner - D. Lhotská	
Jindřich Jindřich - Na okraj folkloristické praxe sběratele chodských lidových písní	69
L. Štěpán	
Zásluhy sekerníka Václava Pilaře a fotografa - amatéra Václava Votrubce při dokumentaci lidového stavitelství v 19. století	74
L. Procházka	
Antonín Chmelík - autor národopisné dokumentace k lidové architektuře Českého ráje a Podkrkonoší	76
E. Bejček	
Horničtí národopisci Příbramska (druhá polovina 20. století)	81
Z P R Á V Y	
H. Johnová	
Zpráva o valném shromáždění Národopisné společnosti československé při ČSAV a konferenci, která byla s valným shromážděním spojena	86

B. Šalanda	
K 75. narodeninám profesora Karla Dvořáka	90
A. Navrátilová	
Životní jubileum Karla Fojtíka	92
L. Skružný	
PhDr. Aleně Plessingerové, CSc.,	
Ad multos annos!	95
L. Procházka	
PhDr. Josef V. Scheybal jubilující	97
M. Moravcová	
Doc. dr. Jan Havránek šedesátiletý	99
J. Vařeka	
Životní jubileum PhDr. Jaromíra Tausche	101
L. Procházka	
Národopisné informácie. Bratislava, Národopisný	
ústav SAV - Slovenská národopisná spoločnosť pri	
SAV 1986, č. 1, 2, 145 a 174 s.	103